

Bogdán László

Elégia Balassi Bálintért

Joszif Brodskij: Elégia John Donne-ért című
versciklusának magyarítása

„Pokolbeli kísértetek faggatnak”
(Balassi Bálint töredéke)

I.

Balassi alszik. És mind alszanak.
Bajtársak. Rabok. Satrafák. Spinék.
Dobrokolnak, horkannak lovak.
Lábon az örök. Felettük az ég.
Alszik a szablya. A zászló elpihen.
Alszanak lándzsák, sisakok és vérték.
Mozsár és pisztoly. Hajók a vizen.
Szószék, palástok, legyezők és kések.
Az éj homálya mindent elborít.
Szerte katonák. Feldölt tekebábuk.
Csizmák és menték, köpenyek álmodnak,
fehér cipellők és szakállas ágyúk.
Cipőcskék lányról, ágyúk ellenségről,
mind-mind aléltan az álmára vár.
Alig hallható nesz kél egy bástyáról.
Álmodva adja önmagát a vár
setét képzelgések kezére. Halál
óálkodik a hétalvók körül.
Mindenki alszik és csodára vár,
végső kínjában már annak is örül,
ha álma Esztergomból elragadja,
sziklás hegységbe, szabad tengerekre.
S a hős, ki ébren célját fel nem adja,
rábizza magát csalárd, víg szelekre.
Alszik Esztergom. És mind alszanak
csiszárok, cédák, barátok, kutyák,
alszik ablakon a rács és kutak
vödreikkel vad álmukat alusszák.
Alszik börtönkapun lánc és lakat,
a papírlapon alszanak a versek,
tányérok, másfák, bugyogók, kupák,
asztalok, érmék, szőnyegek és vermek.
Egér és macska, denevér, szű, ember.
Mindenki alszik. Puskák, csónakok
is szenderegnek. Elaludt november.
Álmukba bújnak fázó magyarok.

II.

Balassi alszik. S a Duna felett
köd gomolyog, rémalakokat öltve.
Alszik az ország. Vad fellegek
gyülekeznek egén. Nagyon döndülve
eresztik le a várkaput. Vendég
érkezik. Közelről lesi az alvókat.
Boszorkányos! Ilyet csak magos ég
láthat. Vagy ő sem! Nem, nem is lesz holnap.
S hajnal se jö!... A vendég hosszasan
nézegeti a mocorgó Balassit.
Alszik a kuvik. Órák. Tör a tokban
régí dicsőségéről álmodik.
Mikor idegen szívekbe merült
s oly kéz fonódott markolatára,
ki tudott vívni. Mégis tovatűnt.
Elsüllyedt. Szétfoszlott ama vágta.

Tovaoson az angyal és a vár
messzeúszik torz álmai szívében.
Alszik a dóm, a Duna, a határ,
pogányhad alszik vár előtt a réten.

III.

Alszik a hős. És fönt az angyalok
Gábrriel, Mihály, Raffael szunnyadnak.
Horkol a kósza lélek. Kerubok,
démonok, koboldok mind alusznak.
Alszik az Isten. S a lomha, téli föld
magányba hull, már semmire nem figyel.
Alszik a kéz, mely a kupába bort tölt.
Üveg és lopó egyszerre alszik el.
Alszik a sátán, Düh és gyűlölet
terjeszkedik magyari réteken.
Reszketnek álmukban az emberek.
Nem segít itt már szellem, se szerelem!

IV.

Balassi alszik. És mind alszanak
hû társai, a végvári vitézek.
Bánatuk borba fojtyák és hanyatt
dőlnék. Álmukba bekukkint a végzet.
Versek szunnyadnak, kürtök, táncdobok
a sarokban, sípok és trombiták.
Torkukban dallam, pilledve donog,
alszik ritmus, rím, metonímiák.
A megszállt ország horkan, felijed.
Oltalmazták-e tépett verssorok?
Mit mond a vers? Mikor? Hol? Kinek?
Mit rejtegetnek prédikátorok
igéi? Átzúdul-e verseken
a Tírrén-tenger iszonyú haragja?
Ha gúzsba köt düh, balsors, félelem,
felvirradhat-e még a harag napja?
Vagy most már minden végképp így marad?
Csak a versekbe költöző leányok
szemében lehetsz – ha lehetsz? – szabad?
Rímeik közé menekített világod
szétesik?! Aludj, Balassi! Pihenj!
Évszázadokig eltarthat az álom.
Szájperemig ér szégyen és a szenny,
harag lesz úrrá az árnyékvilágon.

V.

Buja álmában szépasszony ölel.
Fiújához nyúl. Beomlik egy várrom.
Hang kél a légtérben. Makacs. Felesel.
Nem rejthet el már előle az álom.
Nem rejthet Júlia lángoló öle,
a Dunántúl bamálló dombjai,
nem rejthet táncszó, kis éji zene,
Coelia rád fonódó combjai.
Nincs menedék! Hit, ábránd el nem rejthet.
Hallod a hangot? Nincsen menedék!
Versekből tör ki soha nem is sejtett
erővel. Lángra kap a vers és elég.
Aludj, Balassi! Most hagyd, hogy vezessen
a te idődből jövőnkbe a hang.
Hazug az álom. Veszett magyar éden.
Szól, egyre szól, mélakóros harang.
Katonák, papok, kereszt, kard és zászló,
zúdul a sereg le a dombokon.
Ki beszél? Árpád? Szent István? Szent László?
Lesz itt valaha rend a romokon?!
Nézd útra kelünk. Itt villog Velence!
Napsütésben sorjáznak a gályák.

Vitorlákon ül a szél. Szelence
rejtí a jövőt. Ne is keresd mását,
más nép ez, más raj! De nézd elsüllyed
büszke ármáda. Méla, régi nóta.
Régi dicsőség. Glóriás nagy évek
Tűnik a nap. Hull nagy éji tóba.
Velünk is így lesz! Nincs hajóhadunk,
hogy elsüllyedjen. Szikkasztó, kopár
pusztaság hazánk. Itt árválkodunk.
Démon riogat. Vadon és mocsár.

VI.

Elvész az ország. Balassi aludj!
Mindenképp elvész. Meg nem mentheted.
Remélj és szeress. Merj. Akarj. Aludj.
Itt ólálkodik, rád vár végzeted
golyó képében. Meg nem menthet semmi.
Pusztulás kerít. El már nem ereszt.
Nincs menedék. Aludj, aludj Balassi!
Fejed fölött, lásd, alszik a kereszt.
Aludj Balassi! Rejtsd álomba orcád.
Alszik a róna. A csonka berek.
Alszik a három részre szakadt ország,
öslakók, hódítók, idegenek.
Aludj Balassi! Mást mit is tehetnél?
Az Istenhez raportra nem mehetsz.
Mit is mondhatnál, ha mégis mehetnél?
Aludj és álmodj! Mást úgysem tehetsz.
Köd kél. Mocsárban démon ébredesz.
Felsír az őszben a tárogató.
Nesz kél az éjben. Mondd miféle nesz?
Egymásba tűnik álom és való.
Egy lesz az ország? És nem lesz halál?
Nem tántorog ki népe? Itt marad?
Aludj, Balassi! A jövő rádtalál.
Megőriz a vers. Ritmus, rím, szavak.
Urad az álom. Soha nem hagy el.
Borotvagyors szerep: megmaradni!...
Bármilyen történet. Élni, írni kell!
Az eső tánca ez! Aludj, Balassi!

1998. október 13-14.

Kányádi Sándor

A nyomaveszett tölgyfa

Gerd Kuzebaj versei elé

Gerd Kuzebaj (1898-1941) családnevén Kuzma Csajnyikov. „A votják udmurt művelődéstörténetnek s egyszersmind a szovjet ma oroszországi nemzetiségi irodalmak összességének egyik legkiemelkedőbb, de mindmáig kellőképpen nem méltányolt, bár most már nagyra becsült alakja. Sokoldalúsága és munkabírása bámulatra méltó, rövidre szabott alkotói pályáján egy nemzedéket helyettesített, helyette is, érte is gondolkodott, dolgozott. A szó legnemesebb értelmében volt nemzeti s egyben nemzetközi talajon álló költő és közéleti ember (...) A moszkvai írói körökben s szűkebb hazája falvaiban igen kedvelt, vonzó egyéniségű, színészként is jeles, fáradhatatlan embert, szervezőt, néprajztudóst, pedagógust és költőt szép számmal támadó irigyei és ellenségei 1932-ben elhallgattatják.” Bezáratják. Elemésszik. Mint Matit a falu népe. Mintha az alig húszéves korában írt *Matí* című elbeszélésében – mely egyébként a világ bármely rangos antológiájának kiemelkedő darabja lehetne – a szép udmurt lány sorsában a magáét írta volna meg, jó előre. 1958-ban rehabilitálják. A fentieket Domokos Pétertől idéztem, a *Medveénekből*, a keleti finnugor népek irodalmának kistükréből, amelyet ő válogatott, szerkesztett, bevezető, ismertető szövegeket írt hozzá, valamint a képanyagot is ő állította össze még 1975-ben. A magam zárójeles betoldásaival nem a szerkesztőt akartam korrigálni, csak az azóta eltelt idő adta lehetőséggel éltem. Domokos könyve páratlan s talán mindmáig nem eléggé méltányolt vállalkozás. A magyar irodalom jó részét sikerült mozgósítania, megnyernie fordítónak. A kor korlátait már-már szétfeszítő tárgyilagossággal, ugyanakkor gyámolító szeretettel mutatta be nekünk név szerint is az eladdig inkább csak hallomásból ismert, távolban élő rokonainkat.

Tavaly volt születésének centenáriuma. Abban reménykedtünk, hátha meg lehetne jelentetni egy háromnyelvű emlékező kötetet: legjobb írásait udmurtul és magyarul s a kihallgatási jegyzőkönyveket eredetiben, oroszul és magyarul. Lekéstük az évfordulót, de talán ami késik, nem múlik. Addig is mondanék valamit Gerd utóéletéről.

Moszkvától repülővel háromórányi, olyan 1300 km az út Izsevszkiig, az Udmurt Köztársaság fővárosáig. Udmurt rokonaink olyan hétszázezren lehetnek, s nagy részük a nevüket viselő köztársaságban él. Sajnos az urbanizációval az oroszosodás is felgyorsult. De azért megvannak. 1995-ben a mi pünkösdünk nagyhetében jártam náluk. Május utolsó és június első napjaiban. A táj olyan, mint Gyergyó, a kőből rakott hegyek nélkül, vagy még inkább Szentegyháza környéke, a Hargita nélkül. Már virágozott a krumpli, a pityóka, hányla fejét a rizs, gömbölyödött, gyöngyösödött az egres. Sietett a természet, mert alig április dereka táján ment el a hó, és már szeptember vége felé újra le szokott hullni. Vendéglátóim megmutogatták a szent ligeteket, a keremetek helyeit, az ősi áldozóhelyeket kiszorító s talán olyan nagyon nem is sajnált, még mindig raktárul szolgáló ortodox templomokat. Gerd Kuzebaj nyomain jártunk. Benéztünk egy pillanatra az udmurt nyelvből érettségizők közé. Vannak tanáraik, kutatóik, rendezőik, van nemzeti színházuk, ahol udmurt nyelven Tennessee Williams egyik darabjait is megnézhettem volna.

Ugyanezt nem mondhattam el – ott is jártam – a sápadtarcúak országairól, az Államok s Kanada rezervátumaiban jobb anyagi körülmények közt élő, százharmincvalahány törzs tagjaiként mintegy félmilliónyi lelket számláló indiánokról. A vancouveri rezervátumban ugyanis az indián iroda fiatal, főiskolát végzett tisztviselői nem tudtak törzsi nyelven. Nem nehezményezik ezt a rezervátum lakói? – kérdeztem. De bizony igen. Esti tanfolyamon próbálják újratanulni anyanyelvüket. Számoljanak el tízig – kértem a főnöknőt. Nem tudott, hatnál elakadt, és a többiek sem tudták kisegíteni. Tanúim rá a feleségem és a minket kalauzoló, tolmácsoló, korondi származású, vancouveri milliomos asszony, aki még azt is tudta, hogy mi volt Tamási Áron kedves nótája.

Meglepett, hogy az udmurt értelmiségiek hajtókáján a közismert, velük és minden szovjetunióbeliakkal, az oroszokkal is megesett szörnyűségek ellenére Vlagyimir Iljics arcmaása van kitűzve. „Pacsemu?” – kérdeztük. „Azért, kaga Sándor – mondták –, mert neki köszönhetően évtizedekig a matematikát, a kémiát is udmurtul tanulhattuk, Brezsnyev óta viszont már csak az udmurt nyelvet tanulhatjuk udmurtul az iskolákban.” És ez nem holmi neobolsevik duma. Tapasztalat.

Eléggé nagyinak mondható gerendaház áll az említett iskola mellett – egyébként az udmurt házak tágasak, akár a csíkiak és gyergyógyiak, legalább két nagy szobájuk van és persze konyha, előtér, ami kell is, hogy a hideg ne tóduljon be a házba mindjárt az első ajtónyitással –, ez a ház Gerd Kuzebaj szülőháza volt. Rehabilitálása után lebontották, és itt a rajon (járás) központjában újra fölépítették. A két kisebb helyiségben, az előtérben s a volt konyhában megmaradt tárgyi hagyatéka, relikviái vannak kiállítva: könyvei, kézíratai s talán guzlája, valami a bútoraiból, ami megmaradt, vagy az övének mondható lehetett. A másik két szobában a világ legirigyelhetőbb, élő irodalmi múzeuma működik: az iskola leánykollégiuma.

Egy strapabíró terepjárón jártuk be a helyszíneket: más jármű aligha boldogult volna a vendégmarasztaló agyagos sárral. A kolhoz elnöke, egy vidám kis ember volt a sofőrünk. A több száz köbcenti vodka csak segítette a kaptatókra föl, s a gödrök biztonságos kikerülésében is, a roz- és burgonyatáblák közt vagy a dimbes-dombos erdők útjain. Az egyik keremet szomszédságában az iskola igazgatója, majd estére szállásadónkra lévendő, letérdelt a szent ligettel határos rozstábla sarkán, elővette a zsebkendőjét, tíz körmével kikapart, majd fölmarkolt egy maroknyi sárgás-agyagos udmurt földet, belekötötte a zsebkendőbe, s a kezembe adta, és arra kért, hozzam haza, az én hazámba, Erdélybe; ennél többet nem adhat. Hazahoztam.

Szállásunk Malinovkában volt, abban az akkor még csak kilenc házból álló, újjáépülő faluban, melyet annak idején Gerd Kuzebaj tervezett, építtetett, és amelyet aztán az ő rehabilitálása után (?) felsőbb parancsra lebudózereztek. Volt, aki Kamcsatkából települt haza, hogy öregségére itt építsen házat: kényelmes, mint mondtam, a gyergyóiakra emlékeztető, kőalapra rakott gerendaházakat (a kőalap s a faszerkezet között gondosan, kátránypapírral szigetelve), fürdőszobával, angolvécével, bár egyelőre még vödörrel pótolták a vízvezetékét. Nagy rokoni vacsorával végződött a helyszíneken, látnivalókban gazdag nap. Hiszen jártunk abban a városkában is, ahol az Oki Asalcsi utolsó munkahelye (ahol orvos volt) és emlékmúzeuma volt.

Tulajdonképpen az Oki Asalcsi révén jutottam el ilyen messzire. Annak idején, amikor hozzájutottam a már említett Medveénekhez s olvastam a rokonságról, annyira megrendített ennek a votják leánynak balladába illő élete-sorsa, hogy meg is írtam. Oki Asalcsi orvostanhallgató volt, majd szemészorvos lett, a nagy hírű Filatov professzornak volt a tanítványa. Írt két füzeti verset, Gerd lefordította oroszra. *Miről dalol a votják nő* címmel jelent meg. Ezeket az akkor írott verseit adják ki szülőföldjén mindmáig, újra s újra. Mert Gerd letartóztatása után Asalcsi letette a tollat. Többet nem írt. Volt bátorsága elhallgatni. Hát ezért a versért hívtak meg. Így jutottam el, Mayer Ritának, a moszkvai magyar művelődési központ igazgatójának közbenjárásával (fordító, kalauzoló, minden kisrokont gyámolító védangyali mivoltának teljes bedobásával), olyan kiváló nyomverők nyomában, mint Bereczki és Domokos professzor urak,

Eva Toulouze tartui professzornő, Kozmács István izsevszki magyar lektor és Göncz Árpád elnök úr és kísérete, magam is az udmurt földre, hogy vodkát locsolhassak Oki Asalcsi sírjára, és hogy magnószalagra mondjam a verset, Anatol Ucvarov (Anti öcsém) fordítása mellé. Ebből a szerény múzeumból, mely utolsó földi szállása volt a sokat szenvedett udmurt lánynak, aki maga is kétszer volt letartóztatva, egy rabruhas fényképét is elhoztam emlékül. A Honvédó Háború alatt – hiába volt a világhírű Filatovnak a tanítványa – személyként sebésznek osztották be, s melléje rendeltek egy komszomolka asszisztensnőt, azzal a meghagyással, hogy ha valaki meg talál halni a rovott múltú doktornő keze alatt, löje le. Nagy szerencse kellett hozzá, és minden bizonnyal a komszomolka embersége is, de talán még inkább a Gondviselő szándéka, hogy ép bőrrel megússza. Rá várt még, hogy udmurtjait kigyógyítsa a trachomából, az egyiptomi vakságnak nevezett szembetegségből. Ezt írták – orvosi mivoltát – elsőül az emléket őrző táblára a hálás utódok.

Egyre gyarapodóbb kedvel ültünk a rakott asztal mellett. A kolhozelnök vitte a szót, nem látszott rajta sem a fáradtság, sem a vodka. Ő volt, aki fiatal traktoristaként annak idején Gerd faluját lebuldózerezte – felsőbb ukázra, persze, súgta oda Ritának Foma Kuzmics, Gerd kutatója és biográfusa. És Rita tovább súgta nekem. A többieknek nem kellett megszűni, tudták mindannyian. De mi mást tehetett volna egy még majdnem gyerek alkalmazott, a parancs az parancs. Éjfél után bontottunk asztalt. Az elnök egy kicsit jártában elbizonytalanodva igyekezett beülni a volán mellé. Ígérte, hogy reggelre itt lesz a reggelivel. És elhajtott. Reggel friss finom keszegek hatalmas halmaza párologott az asztalon: éjszaka a Vala folyóból fogták számunkra. De az előtte való nap délutánjának eseményeit idézve egy kicsit korán kanyarodtam elbeszélésemben a vacsorához. Ott hagytam abba, hogy a dimbes-dombos erdő között ereszkedtünk le a Vala (Lófoló) vize mellé, mely a Kámába lassít, nagy kanyarokkal. Ott, Gerd egyik kedves tartózkodási helyén szerettek volna vendéglátóink húst sütni. Legnagyobb rémületünkre katedrális nagyságú felhőkként valami kurta és nagyon agresszív szúnyogfélék támadtak ránk. Rita már majdnem sírt. Alig győztük csapkodni magunkat. Mondták is, hogy nehéz megszokni. Annak idején itt ezen a tájon is volt Gulág-körlet, a cári időkben errefelé ment át a Nagy-Szibériába vezető transzport út. Amikor Gerd már érezte, hogy el fogják vinni, hazajött, hogy elbúcsúzzon a népétől. Borjút sütöttek itt a tiszteletére. Igen, a szúnyogok. A Gulágon is használták őket: egyik szórakoztató kivégzési mód volt, hogy az elítéltet, ha rászolgált, meztelenre vetkőztették, kikötötték egy fához, reggelre aztán a szúnyogok végeztek vele. (A földézésétől is elborzadva meséltem itthon az egyik kollégának a Vala vize mellett hallottakat. Mit hüledezek ezen – mondta –, nem olvastam-hallottam, hogy itt nálunk, a Deltában rafináltabban jártak el: a meztelen páciens egy ágra kötve belógatták a piócáknak, s csak a felsőtestét bízták a szúnyogokra. Hát nincs az az elvetemültség, amire az ember ne tudna még egy lapáttal rátenni.) Még mielőtt velünk is végeztek volna a szúnyogok, vendéglátóim körbementek, hogy ott valamikor egy nagy tölgyerdő állt. Talán hetvenkilencet mondtak, hogy akkor volt egy erős fagy, 50 fok alatti, s akkor kifagyott az egész erdő.

A búcsú a valóságban is úgy történhetett, hogy ment egy este az a csinos, jóképű, mandula szemeformájú fiatalember, talán éppen egy zenés-verses estről jött hazafelé, egyszer csak lassított mellette egy kocsi, kiugrottak belőle, elkapták az ő európai nyakkendőjénél fogva, és betuszkolták a kocsiba, aztán meg sem álltak vele a Ljublankáig. Az sem biztos, hogy 1941-ben halt volna meg. Ki tudja? Foma bácsi, a biográfusa sem. Borjút sütöttek hát a tiszteletére, nem is egyet, többet is, sokan kigyűltek ide a Vala vize mellé, mert sokan ismerték, szerették. Szerencsénkre ezt már a kocsiban is vacsorához készülve mesélték tovább. Ott volt egyébként a társaságban Gerd édesunokaöccse is, már jól hetven felé járóban, és valóban nagyon hasonlított a nagybátyjára, ilyen lett volna ő is, ha megérheti ezt a kort. „Én még a tekintetére is emlékszem” – mondta elrövedve egy másik rokon, egy idősebb asszony. Kicsi idő múlva odasúgtam Ritának, kérdezné meg, hány éves a néni. „Harmincháromban születtem, lelkem” – mondta olyan hangosan, hogy tolmács nélkül is mosolyoghattam. Valóban emlékezhet a néni, hiszen csak egy évvel az ő világra jövele előtt, 1932-ben vitték el örökre az udmurtok némethlászóját, kóskárolyát, petőfisándorát egy személyben.

Volt abban az említett, nem is olyan régen kifagyott tölgyerdőben egy hatalmas tölgyfa. Hárman – mit hárman, szóltak közbe többen is, négyen, de talán még öten is – alig tudták körbeölelni. Többen voltak, kevesebben voltak, elég az hozzá, hogy az volt Gerd kedves fája. Vacsora után még főlhajtott egy pohárral az egybegyűltek, barátai, tisztelői egészségére. Aztán bement az erdőbe, elbúcsúzni a tölgyfától, a fájától... Hajnalban aztán elvitték. Reggelre kelve pedig a fának nyoma veszett. Még a töve helye, az se maradt meg. Csak az öregebb rendűek tudják, hogy pontosan hol lehetett.

Gerd Kuzebaj

Gyere

*Jöszte,
boldogság, gyere,
hová lettél?*

*Egyre
hívunk, gyere,
el te nem veszhetnél.*

*Vagy tán
vörös napként
erdő közepébe,*

*hullócsillagként
hulltál
sötét éjbe?*

*Számyaló szárnyaid
mind
elégtek volna?*

*Vagy felénk
az utadat
elvesztetted volna?*

*Süllyedtél
a tóba
súlyos kő módjára?*

*Elhervadtál,
mint a dombhát
vadvirága?*

*Hol vagy,
te boldogság,
hozzánk mikor jössz te?*

*Sötétlő erdőbe,
annak közepébe,
minket is*

nem vetsz-e?

*Gyere el,
ragyogj ránk,
ragyogj föl
fényes nap módjára.*

*Melegítsd
vacogó szívünk,
hogyan ne fázna.*

Nyári este

*Hallgat a hegy s a víz partján
szótlan minden, moccanatlan,
még a görbe égerfák sem
susognak az alkonyatban.*

*A hegy mögül, lenyugvóban,
visszanéz a nap s a fenti
háztetőkön színaranya
maradékát szétfröccsenti.*

*A gyermekek, anyjuk várva,
nem játszanak, sündörögnek
s hijjognak a himbálózva*

hazatartó teheneknek.

*Vállra akasztott sarlóval
aratók jönnek, a lányok
énekétől nem érzed az
egész napi fáradságot.*

*Csikordulnak a kertkapuk,
s a megbolydult csendes házak
a boldogság reményében
vágnek a nagy éjszakának.*

*Nyikorognak a kútgémekek,
a rúdon vitt víz megloccsan,
halkulóban a zshivajgás,
fény pillog az ablakokban.*

*Besötétül, hűvösre vált,
szél se lebben, minden hallgat,
nyugovóra tért mindenki,
csak a kuvik kuvikolgat.*

*Álmodnak az emberek és
álmodnak a kicsi házak,
s a fűzfák az ezüst holdnak
szép meséket susorásznak.*

Énekeim

*Énekeim vén
folyamok mentén,
égi utakról,
hol pacsirta szól,
esztendők hosszán
szegődtek hozzám.*

*Udmurt falvakban
járva jártomban,
hallva hallgattam,
gyűjtve gyűjtöttem.*

*Éjjel fektemben,
ülve imetten,
kelve keltemben,
hogyan felejtsem,
mindet leírtam,
guzlimra bízta,
s el-eldalolva
népem szívébe
rejtettem annak
gyöngye csücskébe.*

*Falvaink hosszán
szegődtek hozzám,
ablakok, kertek
alatt virasztván.*

*Mindig csak loppal,
féltett titkokkal
mentem, osontam:
népem fájdalomát,
éjek énekét
kitudakoltam.*

*Pacsirták gyémánt-
csengettyű hangját,
fülemüléknek
arany danáját*

*mind megtanultam,
énekeinket
rájuk hangoltam,
azok nótája
lett a példája
minden dalomnak.*

*Napszentületkor
a síró népnek
vigasztalásul*

jól fog az ének:
kimegyek hát a
falu végére,
írt vinni népem
sok nagy sebére.
Velem örülnek,
kedvre derülnek.
Tavaszzal jöttével,
vizek nőttével,
virágnyíláskor,
vidámodáskor:
pendül a guzlám,
sereglik hozzám,
gyűl a népem, dől
s körém verődve
kap új erőre
énekeimtől.

Ha még fiatalon

Ha még fiatalon találna utolémi
engem a vég,
az új korszak hullócsillagaként
lehullanék,
nehogy nagy-nagy város temetőkertjében,
nehogy temessetek ismeretlenségbe,
sírt nekem ne ott ássatok,
el nehogyt ott
hantoljatok.
Nagyon nagy városban
nagyon messze lennék,
udmurtjaim ottan
síromat nem lennék.
Én a síromban is
beszédüket vágyom,
hangjukat kívánom.
Nagyon nagy városnak
széles nagy mezője,
nagy a temetője,
az én sírom ott elfelejtődne.
udmurtok oda csak ritkán
ha jámának,
vagy nem is jámának:
végre
elfelejtenének.
Olykor fölöttem pacsirta ha szólna,
olykor-olykor forgószél ha
forgolódna.
Olykor talán, fényes ősszel,
mikor délre tartnak,
leülnének
síromra a darvak.
Temessetek magas dombra. Tágas kert ölén
legyen sírom az út mentén, ámyat fölém
nyírfá vessen.
S legyen ahová a jámbor
és megfáradt szegény vándor
leülhessen.
A dombról majd körbelátok,
látom az egész udmurt világot.
Koldusok,
kéregető vándorok
sóhajtozva odaülnek,
megpihennek,
sóhajtozva továbbmennek.
Részeg és vak udmurtjaim
síromhoz eltámolyognak,

üldögélve, szunyókálva józanodnak.
Út mellé engemet
oda temessetek,
nyírfa alá földeljeteK,
pihenőhelyül az arra járó népnek,
s amit mondtam nékteK,
el ne feledjéteK.

Hiába múlnak, hiába

Hiába múlnak az éveink, hiába.
Hiába telnek a napjaink, hiába:
alszunk, eszünk, iszunk, mintha sírveremben
vámók, hogy valaki végre elföldeljen.

Kicsi korunktól szolgává nyomorítanak,
már a bölcsőben is koldulni tanítanak.
Féreggé öregszünk, hullarészegségben
döglünk a kert alá, kivert kutyaképpen.

Úgy kell nekünk, senkiknek, rongyoknak,
akikre öröktől fogva ránk taposnak.
Gyűlölni nem tudjuk az ellenséget se,
szabadságra mi nem, nem vagyunk teremtve.

Akármibe kezdünk, mindent abbahagyunk,
ha föllázadunk is, elröstelljük magunk.
Ellenségünk megsajnáljuk,
étellel-itallal és hellyel kínáljuk.

Haragot hosszasan nem tudunk tartani,
ellenségeinken bűsz bosszút állani,
úgy teszünk, ha látjuk, mintha ott se volna,
és állunk négykézláb, hogyha parancsolja.

Jó nekünk a gödör, akár a bogármak,
odébbállunk, mikor munkával kínálnak.
Vértelen giliszták, azok vagyunk, férgek,
amikor akarnak reánk akkor lépnek.

Még anyatejjel, még csecsemőkorbá,
szabadságra szokni akkor kellett volna,
s mikor az értelem benned már-már éled,
tudni, ki barátod s ki az ellenséged.

Anyatej helyett is inkább vodkát adtak,
imádkozni cifra templomba hordoztak,
hétéves korunkban szántásra-vetésre
tanítottak dézsma s adófizetésre.

Így hát éldegélünk békén, elmúlóban,
telnek esztendőink hiábavalóan.
Templomba is járunk, hogy Isten segítse,
áldást kérünk áldott ellenségeinkre.

Kányádi Sándor fordításai

Pécsi Györgyi

„akármikor jössz, itthon van az isten”

A szülőföld mítosza Kányádi Sándor
költészetében a hetvenes években

Zbigniew Herbert némi meglepetéssel figyelt föl a középkori flamand festők tanulmányozásakor arra, hogy míg a kortársak egy része külföldön, német fejedelmeknél próbált szerencsét, vagy Angliába ment vendégfestőnek, másolat készítőnek (olykor önmagukat is szakmányban másolva), addig „az igazán nagyok – Vermeer, Hals, Rembrandt soha nem kerültek az Alpokon túlra, még a szomszédos országokba sem. Hűségeselek maradtak hazájuk és szülővárosuk fáihoz, falaihoz, felhőihez, és ami ennél is furcsább, ez az önként vállalt provincializmus vált erősségükké, ez volt a döntő a halálukat követő diadalmenetben.” És, jegyzi meg egy másik esszéjében Herbert, lényegében nem tettek mást, mindössze lefestették azt, amit láttak: a körülöttük zajló életet. De az élet apróságainak a lefestése a holland festészetben mégis a szabadság festészete lett, hiszen – szemben a nagy ellenség, a spanyol udvari, lovagi világ kifinomult stílusával – Hollandiában a szabadság is anyagi mivoltában mutatkozott meg. Nem elvont eszme volt, hanem a mindennapok dolgokban megjelenő, tapintható valósága. A mesterember, a kézműves, a paraszt, a formálódó polgárság szabadságtudata tárgyokban fejeződött ki, nyert formát.

Kányádi Sándor organikus alakuló költészete a hatvanas évek végére, hetvenes évek elejére – habár alakuló életműről van szó, s még tartogat meglepetéseket – nyert végső stílust. Nem annyira versépitkezésben, verstechnikában, hiszen az általa később használt legfontosabb megszólalási módokat addigra már lényegében kipróbálta és habitusához csiszolta, s poétikailag később is sokféle gazdagodást mutat. Sőt az oly jellegzetes elégikus-ironikus, pátoszos és fanyar-groteszk kányádis hang ugyancsak korábról ismerős már. De úgy tűnik, tematikában, még inkább világértelmezésben ekkorra tisztázódik valami nagyon radikálisan a költő számára, mely az 1979-es *Szürkület* kötetben válik nyíltan szembeszökővé. S ez éppen a Herbert által említett, meghökkentőnek és provokatívnak tetsző kifejezésben írható le leginkább, az *önként vállalt provincializmusban*. A kötet legfontosabb üzenete ugyanis a szülőföldhöz való ragaszkodás lesz. A szülőföldhöz, mely ekkor és itt sem elvont eszme, absztrakció, hanem a mindennapok valóságából, a megélt élményekből, az emlékekből és az átöröklött hagyományokból formálódott, földrajzilag is behatárolható területen megvalósuló táj-kultúra-ember organikus harmóniája.

Noha az erdélyiség, a szülőföldhöz való hűség kezdettől meghatározza költészetének tónusát, vonalvezetését (s ezt szinte valamennyi kritikusa, elemzője elsőként említi jellemzőként), tudatos programmá a hatvanas évek végétől, hetvenes évek elejétől emelkedik hirtelen. Szakolczay Lajos *colour local*-nak nevezi a szülőföld élményének versbe emelését, talán némi óvatosságból is csak *colour local*-nak, holott itt már nem helyi színről, hanem magáról a helyről van szó. Némiképp érthető az óvatosság, hiszen az ezredvégen valóban nemigen illendő bármifajta konzervativizmus, patriotizmus; az utóbbi évtizedekben pedig a provincia/vidék/regionalizmus kifejezésnek jószerével csak pejoratív, deprimáló éle ismerős. S valóban, a bezáruló klasszicizálásra, kevésbé szerencsés esetben a megcsontosodásra a szülőföld megéneklése, az önelvű hűség bőven teremt példát a század magyar irodalmában is. Azonban lírájának éppen az a nagy hozadéka, hogy a provincializmus vallomása, programja rendkívül tág szellemi dimenziókban, és igen hajlékony, modern versbeszédben, képletesen: európai szinten ölt formát. Úgy fogalmazhatnánk, hogy míg a népi örökséget és a modernizmus lehetőségeit próbálta, addig csupán emlékezett a szülőföldre, illetve korai darabjaiban még többkevesebb stilizációval idézte fel, az eszköztár modernségének saját költészetébe való áthagyományozása, átgökereztetése után azonban ténylegesen is haza megy, és megépíti a szülőföld és a szülőföld szeretetének az éthoszát és a mítosztát.

A *Kikapcsolódás* (1966) és a *Függőleges lovak* (1968) modernista töltésű kötetek után, melyek a (harmadik, ténylegesen is) pályakezdő kötetet, a népi és népies forrásvidék föltérképezését, a *Harmat a csillagon*-t követték, egy pillanatra még úgy tűnhetett, hogy a költő fölzárkózik a folytonosan fejlődő, egyre modernebb nyelven megszólalók közé. Ezt az elvárást azonban mindjárt első válogatott kötete, a *Fától fáig* (1970) szerkesztése és annak utolsó ciklusa, a *Szentjánoskenyér* egyértelműen megcáfolta. A *Szentjánoskenyér* ciklus már határozottan jelezte a visszakanyarodást – nem annyira a tradicionálizmushoz, mint – a hagyományok új életre keltéséhez: egyfajta restitúciónak leszünk tanúi. Míg a *Kikapcsolódás* és a *Függőleges lovak* versei az egyetemességet célozták (*Apokrif ének*, *Tárgyak*, *Palackposta Húsvéti bárány* stb.), addig a *Fától fáig* nem egyszerű, szokásos válogatott kötet, mert utolsó ciklusa megfordítja a képletet: nem az egyetemesben keresi a sajátost, hanem a sajátosban, a provincializmusban az egyetemes érvényűt. Azzal, hogy új verseinek ciklusát az *Üzenet pásztortűzhöz estéli szállásra* című (1956-ban íródott), Arany Jánost felidéző versével indítja, nem e népi, népies stílus meghaladását vallja, hanem visszaadja és meghosszabbítja a korai, a népi és népies örökséget föl vállaló versek jogát. (Persze, ezek inkább elméleti merevségből adódó meghatározások, a valóság jóval hajlékonyabb.) A *Szürkület* (1979) kötet Magyarországon is a már fenntartás nélküli elismerést hozza meg a költőnek: a kritikák azonnal észlelték, hogy új viszonyulásról van szó, hogy a kötetben félreérthetetlenül az a várt Erdély szólalt meg, mely a tradicionális hagyomány és a szellemi frissesség ötvözetével képes érvényesen megszólítani – nota bene – a nemzetet, s ezt főleg reprezentatív, nagy verseiben láttak megvalósulni. S valóban olyan korszakos, és kort megszólító versek jelentek meg e kötetben, mint a *Fekete-piros*, a *Halottak napja Bécsben*, melyek – kivételes pillanataik az irodalomtörténetnek is – hirtelen életre keltek, versmondók tűzték műsorukra stb. A *Szürkület* után már csak szervesen továbbépítkezik a költő, de alapértelmezésében nem változik lírája, s ezt a folytonosságot jelzik az azóta megjelent kötetek címei is. A *Szürkület*-nek még a nyomasztó életérzést megfogalmazó kis vers a címadója, de ezután a költő a *Fekete-piros* versek cikluscím alá sorolja e korszak, sőt a *Valaki jár a fák hegyén* egyberostált verseiben a kötetben meg nem jelentekig valamennyi versét. E címmel adja ki – Romániában persona non gratának minősítve – Magyarországon válogatott verseit is, 1979-ben. A kiemeléssel, hiszen a fekete-piros nemcsak a székiek színe, de enigmatikusan az erdélyiségé is: a régió, a *local* sajátossága kap erős nyomatékot. Ez az ikonográfiailag is látványos és könnyen, jól értelmezhető színszimbólika a válogatások kapcsán kiemelten jelzi azt a hazafordulást, amelyet egyébként a versek jelölnek. Sőt későbbi könyvei, a *Sörény és koponya* (amelyet nem a költő, hanem találóan ugyan, de a debreceni kiadó adott címmel) meg a *Vannak vidékek* még egyértelműbben és provokatívabban utal a provinciára, a provincia-létre a már említett herberti értelemben, a perem helyzetűsége, a leszakadásra, Európából nézve, fanyar iróniával: az egzotikumra –, hogy eddigi legutolsó egyberostált verseit – ismét provokatív éllel is – transzcendens magasságba emelje: *Valaki jár a fák hegyén* (1997).

A *Szürkület* költői üzenete a szülőföld mítoszát fogalmazza meg, s mint Egyed Péter találóan írja: „Kányádi szerint világtörténelmi jelentőségű dolog, hogy szeressük szülőföldünket, még akkor is, ha ez elvont etikai imperatívusz lesz, ha már máshogy nem lehetséges, az erkölcsben kell megőrizni a szülőföldet... Ahonnan mindez származik – teszi hozzá Egyed –, a mítosz, tulajdonképpen még befejezetlen, hiszen létrehozóinak nagyapái és dédapái, egy történelmi társadalom képviselői, még élnek, illetve *most halnak ki*” (kiem. P. Gy.). A költő morális üzenetének, stílus-váltásának formálódása szorosan összefüggni látszik a romániai közállapotokkal, a Ceausescu-diktatúra megmerevedésével, fokozódó totalizációjával, az erősödő elszegényedéssel (a költő viszonylagos *ljóléte* is szarkasztikus öniróniával jelenik meg), a „nemzetiségi kérdés megoldásának”, azaz a beolvadásnak és a nemzetiség tartásának megtörésére tett látványos célratörésével. De a társadalmi-politikai, lélektani helyzet önmagában nem indokolja és nem is értelmezi a választás eredményét, hiszen egy diktatúrára számtalan módon lehet reflektálni – avagy éppenséggel nem reflektálni; elmenekülni akár az országból is (ahogy mások is tették), melyre a költőnek is elég oka lehetett volna. Vagy a kimondhatóság határait felismerve a bezárkózást is választhatta volna, más minőség-eszmény jegyében a valóságot transzformáltabban feldolgozó, vagy az arra kevésbé személyesen és szenvedélyesen reflektáló önépítés elvét. Kányádi azonban úgy erdélyi, hogy századokra ereszi vissza gyökereit. Apácait idézi példázatként, s általa azt a jellegzetesen erdélyi peregrinus réteget, amely azért ment Európába, hogy okulásul *szolgálhasson* az otthoniaknak, és Misztótfalusi, aki hazatelepítette a nyomdáját. Kirajzásuk sehol nem volt oly jellemző és meghatározó, mint éppen Erdélyben. E peregrinusi magatartás vállalásnak szép foglalatát az Illyés Gyulát, a „mindenünnen hazagondoló igék” költőjét idéző prózaverse, mely egyúttal a költő rejtett vallomása, ars poeticája is: az európaiság értelme az otthoni használhatóság; az európaiságot célszerűen eszközként kezeli, akár szerszámról, akár versről van szó.

Kányádi 'hazatérése' azonban más, mint volt Illyésé vagy Adyé, akik hosszabb párizsi élet után hazatérve az elmaradottságra döbbsenek rá, a társadalmi, szociális, kulturális, mentális stb. állapotok fáziseltolódására, s azt a belső kényszert szorgalmazták, hogy a létező fáziseltolódást feldolgozza és leküzdje a magyar társadalom. A korai Kányádi-versek elvagyódása, a világ birtokbavételének igénye azonban csak virtuális elvagyódás lehetett nemzedéke és kortársai, tágabban pedig az egész szocialista karám költői, írói, polgárai (lakosai?) számára, a valóságban nem utazhattak. Az utóbb „utazó költő”-ként számon tartott Kányádi Sándornak is csak megkésve, a hatvanas évek második felében nyílt lehetősége rövidebb időre külföldi utakra, de miként ironikusan megemlíti, eleve megkésettiséggel, akkor csak, amikor a megszerzett tudással, már „tele börrönddel” (Bartók) haza kellett volna térnie. Elmúlt harminc esztendő, mire először átléphette magyarországi határt egy nagyon rövid turistaút erejéig, s majd csak a következő évben nyílt alkalma két hónapot Budapesten eltöltenie. Harmincyolc esztendősként utazik először Nyugatra: 1967-ben Bécsbe hívják, ahol megtartja a sokszor hivatkozott *Líránkról Bécsben* című előadását, aztán 1968-ban Párizs következik – addigra ott éppen lecsengő félben a beat-mozgalom. (Igaz, 1956-ban már járt a Szovjetunióban egy román íródelegációval –, de hát, tudjuk, útnak út az is, mégsem egészen peregrinusi.) Geopolitikai helyzetéből adódóan sem szakadt el a szülőföldtől, csak elrugaszkodásai voltak, még inkább elvagyódások, ahogy korai köteteinél láthattuk. Olyan „föfölddobott kő”, amely nem annyira a virtuális elrugaszkodást, mint a valóságos földet jegyzi. Paradox tehát hazaérkezése, hisz nem előzte meg sem látványos elszakadás, sem szülőföld-megtagadás, sem – látható, tetten érhető – belső kétely a szülőföld-kötődésről. A hazaérkezés az el-nem-vagyódás kétélű kegyelmi állapotával azonos, földelése pedig a mítoszba átnövő otthon élmény rögzítése. Továbbgondolja Tamási Áron ábeli meghatározását („azért vagyunk a világon, hogy valahol otthon legyünk benne”) s úgy tudja meg, hogy *otthon legyünk otthon* benne, illetve az otthon, szülőföld élményt és tudatot semmi nem helyettesítheti, és nem pótolhatja.

A költő hazafordulásához, szülőföld mítoszának megerősítéséhez azonban mégis hozzájárultak a valóságos utak (a *Halottak napjá-t* közvetlenül is a bécsi út involválja), ám a távoli világok, kultúrák megismerése, a felfedezés öröme helyett – igazi peregrinusként – a messzeség a hazafelé tartó útra fordítja figyelmét („jó volt fölszállnom is / égi magasból látnom / azt a tenyérnyi helyet / ahol toronyiránt kell / tovább vernem az ösvényt” – *Portya után*, 1974). Sőt, ismét Adyval, Illyéssel és a peregrinusokkal vonva párhuzamot, velük ellentétben – ami a legkülönösebb – Kányádi nem talál bírálni, kivetni, megváltoztatni, alakítani valót a szülőföldön. A nyomort, az elesettséget, a társadalmi hátrányos helyzetet, a kiszolgáltatottságot, a gyalázatos sorsot, és a rettenetes sorsdeterminizmust, az „alkoholmármorban fogant koszos kis kölykök” seregét (*Halottak napja Bécsben*) éppúgy tudja és leírja, mint elődei, ám minden bíráló élen, kritikán túlmutat a szeretet, a szülőföld szeretetének misztériuma. A korai versek dacossága, hetykesége, az „itt még a sár is tiszta” stílizált büszkesége után ugyanakkor tagoltabb, reálisabb valóságkép jelenik meg a versekben. A poétikussággal és a világ valóságos bejárásával arányosan lesz szociológiai értelemben is hívebb, nyersebb és illúziótlanabb – s egyúttal megbocsátóbb a kép (l. a későbbi *Vannak vidékek* ciklus verseit). Az azonosulás, a közösségvállalás már nem a stilizációból, hanem a tiszta morális parancsból, különösen az írástudó felelősségének morális parancsának kategorikus imperatívuszából épül meg. S a parancs az, hogy nagyon kell szeretni a szülőföldet, mert bensőséges, bizalmas, mert egyetlen. S legfőképpen mert – ahogy Szabó Lőrinc írta édesanyja halálakor: „vesztive szeretünk csak igazán, döbbsenten” – elveszhető: nem eszmeként, hanem valóságként veszíthető el, anyagi, tárgyi formájában, emberiben pusztulhat, semmisülhet meg. Érzékeli a veszteségeket, a leépülést, a lassú elhalást és hazatéréssel a védelemre szoruló, a gyenge mellé áll. Túllépett az idő a megjobbításról, megváltásról a megmaradás „maroknyi remény”-ére tolodott át a hangsúly. Öregemberek, málló falú, roskadozó templomok, iskolák, kiürülő házak, falvak szívbemarkoló életképeit, fájdalmas zsánereit írja ekkor (*Öregék, Egy csokor orgona mellé, Nevükön kellene, Hát itt maradtunk megint, Öreg ének*). A nyolcvanas években pedig egyre gyakrabban szólítja meg a temetőket, a sírokat: az élők helyett egyre inkább a halottak lesznek a valóságos otthon jelképei. Cs. Szabó László írja erdélyi útirajzában: „Az élők sokszor elfelejtik a holtakat, de a halottak hűséggel fizetnek a hűtlenségért... A kifosztott Erdélynek dúsgazdag maradt a temetője. Ahogy fogyott a földi kincs, úgy lett tündöklőbb a földöntúli.” A temetők szeretete, tisztelete ismét erdélyi sajátosság. Cs. Szabó jegyzi meg, ha külföldön temetőben sétálva magyar fiatal látott, rendszerint erdélyi diák volt, akiknek első útjuk oda vezetett.

Kányádi Sándor költői világképében a hatvanas évek közepétől, második felétől erősödik föl a fenyegetettség- és vereségtudat, illetve a félelemérzés megfogalmazása. Ekkortájt döbben elemi erővel az erdélyi magyarságba az a fölismerés, hogy a nemzetiségi kérdés megoldásának rövid távú politikai manőverei visszafordíthatatlan és nem átmeneti rosszabbodást takarnak. Megkezdődik/folytatódik az erdélyi százság és a maradék zsidóság tömeges kivándorlása, kivásárlása, s a magyarság exodus, a sokszínű Erdély valóban multikulturájú talajának jóvátehetetlen kilúgozása. Magyarországon ugyan az újnapi mozgalommal egyfajta rétegérdeklődés is elindult, kezdetét veszi a fiatalabb évjáratok „székely-felfedezése”, de mindez a hivatalos Magyarország arcátlan közönye mellett, mely a nemzetiségi kérdést belügyi kérdésnek tekintette – hálaként a magyar forradalom alatt és után a kádári restaurációval szemben tanúsított román lojalitás fejében. Az expanzív kisebbségellenes politika és a „magunkra vagyunk utalva” érzés meggyökereztetni a vereség-tudatot. A legyőzöttség kimondása azonban nem a kétségbeesés keserű vagy megkeseredett dacaként jelenik meg Kányádi lírájában, amire ugyancsak bőven volt példa az erdélyi irodalomban (Reményik, Makkai Sándor, Nyíró, Wass Albert, Erdélyi József). Hamvas Béla írja, ha az erdélyi ember egyet mond, szövevényes észjárásával mindig legalább kettőt gondol. Kányádi Sándor lelőni való optimista (ahogy Illyés nevezte a költőt) szemlélete, sugalma a tragédiákban sem elégszik meg a fájdalmak élveboncolásával. S egyfajta kétélű optimizmussal, kétélű kegyelmi állapotra való rátalálással nyújt vigaszt és méltóságos

továbblépést (*Fa, Noé bárkája felé, Hát itt maradunk megint, Emlék-virrasztó, vagy a Halottak napja Bécsben* kozmikus-egyetemes teremtés-apokaliptikus ambivalens befejezése). A nemzeti népcsoport a szétszórását teljesíti be, konstatálja a költő, csak hogy ebből a ténymegállapításból nem a nemzethalál-vízió konklúziót vonja le. Nem is a Dsida Jenő Psalmus Hungaricusából ismerős testvéri magyarság egymásra találását, az összefogás értelmét („Kezdem megszokni hogy a kéz / nehezen moccan kézfogásra / elmarad vidám parolája / s a tekintet semmibe néz // még szelédnek indul a szó / de már a mondat enyhén karcos” – *Halottak napja Bécsben*), hanem a létező értékek, az életek, a menthető örökség számbavétele történik meg az érték-tudat, a méltóság vízjegyével. Mennyire más ez a válasz, mint Vörösmarty, Ady nemzethalál-víziója, vagy korábban, a reformátor prédikátorok által hirdetett bűneink miatti kárhozásunk! De azért adys hang ez: *Mag hó alatt* „az Élet él és élni akar”.

A hazatalálás élményének megvallása, s a hazaérkezés örömeinek nagyhorizontú, kismesteri darabja a *Mikor Janus elhagyta Páduát* című prózaverse. A költemény a költőben, az alkotó művészen bűvópatakként munkál, jellegzetes kelet-közép-európai dilemmát is fölveti: európainak lenni a nagyvilágban, vagy magyarként élni a provinciában. Janus Pannonius számára a fényes reneszánsz Itália és a provincia szembe kerül, de Janus a dilemmát már a vers megszületése előtt megélte, s értelmével, de nehéz szívvel fogadja el a hazahívó parancsot. A vers a damaszkuszi fordulat pillanatát rögzíti: egy szállongó katicabogár beröppenése és a kocsi köpenyének megpillantása, melynek háttérbe a Dunára s a Tiszára emlékezteti, megváltoztatja viszonyulását: a szülőföld emléke metafizikai súllyal oldja fel a művész dilemmáját. Szabó Zoltán Szerelmes földrajzának, meg Babits *Gondolatok az Ólomgömb alatt* lírai esszéjének belső tapasztalatával függ össze e ráismerés: a haza, szülőföld nem eszme, spekulatív elvonatkoztatás, hanem nagyon is konkrét táj. A Pozsonyban élő, s az e dilemmát némiképp hasonlóan megélt Tözsér Árpád a szlovák Milan Rúfust idéz a maga katicabogár-élményéről *Szülőföldtől szülőföldig* című versében. Rúfus (és Tözsér) szintén metafizikai tapasztalatról beszél: egyetlen ujjbegy a szülőföld, amelyet a gyerekek elalvás előtt legalább érinteni akarnak. Egy másik kulturális-civilizációs távlatokat bejáró hazatérő versében Kányádi már ezt a metafizikai indoklást sem tartja szükségesnek. Az *Amikor szülőföldje határát megpillantja* című versében, amely Kolumbusz szárazföldet megpillantó matrójának örömjongásához hasonlítja hazaérkezését: „minden más táj csak óceán / ez itt a föld / a föld nekem” – a szülőföld etikai, ontológiai, önismereti axióma, abszolút viszonyítási pont. A vers címe Janus Pannoniust idézi, s egymásba csúsztatja a kolumbuszi újvilágba és a provinciába való megérkezés pillanatait: a földrajzi és a szellemi utazó kalandozása, a világ birtokbavételének vágya, az út öröme meg persze kínja nyer értelmet. S a bravúrosan megfordított metaforával az *ismeretlen szülőföld* fölfedezésére hívja olvasóit verseiben maga a költő is.

A *Szürkület* kötet verseinek egész sora vall motívikusan a gyermekkor világába való hazatérés megrendítő élményéről: annak a felismerésnek a konok újraisméltelése, variációi, hogy csak a gyermekkor világában lehet igazán otthon az ember: „lábad ősi ösvényre ismer / akármikor jössz itthon van az isten” (*Folytonosság*). A nagy kulturális hagyományú, tolerancia múlt-tudatú, költészettel telített erdélyiség, az őnigazgató, szabadságra emlékező székely falu, a megmaradást jellemező templom, a százas iskolahagyomány, a temető lesz az a tektonikai alap, amely a vers-építmények egészének ritmusát, arányait kijelöli. Költészetében korábban sem igen találtunk kételyekkel átitatott, önkínzó, személyes válságot megvalló verseket, ahogy erre már Székely János – neheztelve, és nehezen érthetőnek nevezve a jelenséget – felfigyelt. Nem a kételyt, hanem a kétely földolgozása utáni pillanatot, az eredményt rögzíti (*Kötél, Emlék-virrasztó*). Az otthon és otthontalanság sem személyes, ha úgy tetszik privát ügye, önazonosságának dilemmája a gyermekkorú éden elvesztése (amely többnyire a falun született nemzedékek traumatikus élménye); nem az urbanizálódott, modernné váló személyiség megszenvedett otthontalanságáról beszél, ahogy például a hasonló kisebbségi léthelyzetre reflektáló Tözsér Árpád, vagy a kozmikus az egész paraszti világot elsíró magyarországi nemzedéktársai, Nagy László és Juhász Ferenc. Individuum, osztály, társadalmi-történelmi réteg helyett egyre inkább a nemzeti kisebbség egésze mint az emberiség történelmi és metafizikai botránya (l. a *Sörény és koponya* „indián verseit, vagy a holocaust folytonosságát”) fogalmazódik meg verseiben. Nem csak teremtett kultúrát sirat, hanem vele együtt a kultúra teremtőjét, áthagyományozóját, az embert is. A költő pedig a közelgő pusztulás rettenete előtt Úrként-Noéként számba veszi a szavakat, az épített és szellemi örökséget, és újrarajzolja az emberi arcokat, egy nemzeti közösség halotti maszkjait.

A szülőföld ujjbeggyel történő érintése, a katicabogár metafizikai röpte a motívikus ráismerésen túl a versformák folytonosságában is szervesen, organikusan tovább épül. A költő nem lemond bizonyos műfajokról, például a látomásos dalokról, nem meghaladottnak tekinti a népi és népies versformát, hanem teherbírását a gnómius tömörségű komplex képpel tágítja a mítoszok és az ontológikus létértelmezések felé. A korai *Vén juh az ősz* (1965) című remekében még tetten érhető volt, átvértett a Júlia szép leány balladája meg a Bárány és a báránka (miorita) motívuma, az 1976-os *Dal*-ban nincs ilyesfajta közvetlenül tetten érhető kultikus, irodalmi szövegáthallás, az úgynevezett költői üzenet nem, vagy csak jókora bizonytalansággal dekódolható. Ha megpróbálnánk értelmezni, miről szól a vers, mi a tartalma, üzenete, jóllehet nagyon egyszerű képekből, szimbólumokból, valóságkelemből épül, s egyszerűnek, közérthetőnek tetszik, bajban volnánk. Csak körülírható, valahogy így: a legkisebb fiú, a szegény legény ha akarná, kifordíthatná sarkából a világot, de hozzáigazodik, együtemre jár a kozmosszal, s annak méltó teremtő-őrző társa. Kányádi mestere annak, hogyan lehet a bivaly-súlyosságú anyagot, a ruszti realizmust, anyagszerűséget égi, kozmikus, mitológikus magasságba, az eposzi hősénekek szintjére emelni. Emelni, még inkább: föloldani, megszüntetni anyag és eszme határát, az előbbit a mítoszban egyneműsíti. Kányádi Sándor verseinek gazdag és aprólékos, részletező szociológiai alapjuk és tartalmuk van, egy-egy rövidke vers hátterében is hatalmas életismeret húzódik meg. Még az olyan egyszerűnek tűnő darab is, mint a *Vannak vidékek* évezredes civilizációs, kultikus törvényeket szólít meg („vannak vidékek ahol / a fölösleges / kutyá- s macskakölyköket / vízbe ölik vagy elevenen / eltemetik / de mielőtt még a szemük / kinyílt volna”). A látomásos, szürrealisztikus dalok (*Sumer szonett, Töredék*) mellett új életre kelti a 19. századból eredő zsánerképeket is: szintén a közvetlen realizmus és a mítosz kontrapunktjának megszüntetésével, miközben e forma éppúgy alkalmassá válik számára a lírai személytelenségre, mint az érzelmegazdag, személyes vallomásra. Szép példa erre a Veres Péter emlékére idéző háromrészes szabadverse, rövid ciklusa. Az első rész az aratók „breugheli tőkélyű” (a költő kifejezése egy másik verséből) anyagszerű zsánerképe: sorsok, társadalmi helyzetek plasztikusan eleven leírása. Ahogy az estefelé hazafelé tartó aratókat messziről fölledézi Kányádi, talán leírhatná más is, de aki az elhullajtott búzaszálakat összekapkodó kezeket, a „vígázkodó pillantások”-at, s egészen közelre hajolva a hazamentett szalonnabőr darabot is meglátja a kosár fenekén, az nem kívülről ismeri ezt a világot, az a verespéteri látást is versbe emeli. Valószínűleg valóság, állapítja meg a költő, fájdalmas rezignáltsággal észlelve a közte és az ún. nép közti valóságos társadalmi távolságot. A második részt egyfajta alanyi személytelenség jellemzi: kiemelve hétköznapi környezetükből, még inkább tudatosul az aratók kor-szerűtlen, korba nem illő jelensége; kétélű ironiával foglal állást a költő, még nem annyira mellettük, mint a modern kor ellenében. Aztán a nehéz anyagszerűségét a harmadik, befejező rész teljesen eloldja a gravitációtól. Az *Eső* című szakasz meghökkenően, s Kányáditól szokatlan finom erotikát sejtető képpel zárul: leheletfinomsággal a szeretkezés/nemzés/teremtés aktusát játssza be. Csak hogy a nemzés színhelye az „anatóliáiig nyújtózó” mediterrán „földműves tér”, kedvese pedig maga a föld, nevezzük görög nevén: Gaia istennő. A szegénység-tisztesség mítosza helyett „kétezer ötezer” éves, kultúrát teremtő hagyomány véráramába kapcsolja az aratókat, s visszaadja a *georgiconnak* azt az

öntudatot, méltóságot, szakrális rangot, amitől a századelő meg a szocializmus nyomora, dolyfe megfosztotta a *parasztot*.

Azonban a *Szürküllet* remekbe szabott kismesteri verseinek sorozatát, a provincia megéneklését Kányádi mégis azzal a nagy, összegző verssel zárja, amely túllendül a provincia-lét provokatív leírásán, s felmutatja e hangsúlyozottan mai provincia környezetét, eredetét és kultúrájának, történelmének, kulturanropológiájának a határait is, a (nyugat-)európaiság mély, sokféle gyökérből táplálkozó hagyományát, és az önálló (magyarországi és erdélyi) entitást. S bár a szülőföld vallomásos hűsége, a tárgyi realizmus és a mítoszi távlatok, az öröklött hagyományok rögzítése, a kultúrák átjárása és átjárhatósága az egész kötetben átvonul, s a *Halottak napja Bécsben* (1978) egy fölfutó pályáiv összegzése is, a hetvenes évek első felének lendületes alkotói korszakáé, e szintézisteremtő vers mégis más viszonyítási pontokat jelöl ki, mint a korábban említettek. A költemény 1978-ra készült el, melyben Mozart Requiemjének égbe emelő és pokolba sűjtő transzcendens hatása és Bécs város valóságos élménye együttesen készítetik a költőt számvetésre. A *Halottak napja Bécsben* minden szempontból szintézist jelent: az egyes, a szűkebb nemzeti közösség, és tovább egészen az emberiség sorsának, múltjának és esélyeinek, a létezés egzisztenciális és ontikus lehetőségének olyan összegzése, mely a hagyományos és modern versbeszéd egymásba szervesülésében jelenik meg. Kányádi Sándorra általában is jellemző az összegzés igénye (*Poéma három hangra, El-elcsukló ének, Fától fáig, Fekete-piros*), a *Halottak napja Bécsben* azonban valamennyi összegzésénél teljesebb, mely saját költészetének korábbi törekvéseit is magában foglalja (népköltészet, szagottatott drámaiság, epikus leírás, látomás, tárgyi pontosság stb.).

A polifón szerkesztésű, avantgárd hosszúversre emlékeztető *Halottak napja Bécsben* – mely egészében Mozart Rekviemjére hangszereltetik – (megszorítással) jellegzetesen (közép-)európai erdélyi magyar vers. A megszorítás a közép-európaiságra vonatkozik; nem a Danilo Kis-féle Közép-Európai definícióra gondolok, hanem a történelmi Magyarország tereumára, amely évszázadokig Béccsel, a bécsi udvarral állt (túl) szoros kapcsolatban, s az összefonódottságból is, meg Bécs geopolitikai helyzetéből adódóan is Magyarország számára Bécs Európa kapuját jelentette. A vers nagyon sok (nehezen fölleltározható) olyan konnotatív elemet sző magába, amelyek csak a magyar anyanyelvi kultúrát, a magyar történelmet, a hagyományt (jól) ismerő számára nyújtanak többlet élményt a puszta szövegdenotátumnál. (Időközben több fordítása is elkészült, s alighanem ahhoz, hogy valaki minden finomságát, rejtett, szövevényes utaláshálózatát értse, terjedelmes lábjegyzetek szükségeltetnének. De, ahogy a *Töredék*-ben írta, „ha nem is értitek... elég ha sejtitek / hogy itt miről is van szó” – a szövevényes gazdagság, a kultúrák koegzisztálása, a történelem nehéz súlyossága a nyelvi felszínen is jól érzékelhető.)

A vers fanyar-keserű, a költő által is cáfolt felütéssel nyit: „a legárvább akinek még halottai sincsenek”. Hiszen nem csak Kolozsvár (a költő lakhelye, Mátyás király szülővárosa) emblematikus város a magyar történelemben, kultúrában, de Bécs is az a maga ellentmondásos kétélűségében. Mátyás király és Kossuth Lajos finom distanciával egyszerre utal a dicső és fájdalmas múltra. Mátyás ‘bús hadát Bécsnek büszke vára is nyögte’, s halálát is Bécs siettette. Kossuth a szabadságharccal szintén Bécshez kapcsolódik, de ahogy nincs szó nemzeti heroizmusról éppúgy végzetről, balsorsról sem: tragikus, fájdalmas, megalázó helyzetekről, amelyek megoldhatók, ‘kezelhetők’. De ellenükben Bécs az anyagi Mozartot is idézi, akinek zenéjét a „legistenhátamögöttibb bennszülöttek” (sőt még a hazaiak) is értik és magukénak tekint(he)tjék, és Balassi Bálintot, aki belakta a várost örömlányaival és énekeivel – egyszóval azt a bonyolult valamit, amit összességében a történelmi magyar városokon kívül számunkra Bécs jelent: a ‘legmagyarabb’ idegen város. „Mivel vétettünk mi többet / mint akár a legkülönbek” – teszi fel a kérdést a költő az aránytalanul súlyos földi büntetés okait kutatván, hiszen, nem vagyunk kevesebbek, kisebb értékűek szomszédainknál. A megalázás éppúgy megalázás itt és ott, s a megalázottságnak nincsen foka, akár Mozarttal, akár Kossuth Lajossal, akár a költő édesapjával történik meg. A kontrapunktos szerkesztés révén a színhelyek egyrészt ellentétbe, másrészt párhuzamba állnak. Bécs és Kolozsvár, a szóródó csángóföldi Szabófalva és San Francisco, Nagygalambfalva és Kossuth törökországi bujdosása, az Ágoston rendiek templom és a fekete-fehér falusi templomok, a repülőgépip illuzórikus suhanása és a koszos kis kölykök bámuló serege, az idillből szabaduló gyermeki ima és a Requiem egyazon világ bonyolult és mégis egyszerű viszonyulásrendszerét, kölcsönösségét, kapcsolódásait idézik meg. És Adyknak *A szétszóratás előtt* című versére utal a „szóródik” ige, sőt a vers korábbi szakaszában Nagyvárad szőnyegbombázására emlékezve már burkoltan versbe hívta az „ember az embertelenségben”-t, hogy utóbb a „magyar az űzött magyarságban” költőjét szólítsa.

A vers azonban nemcsak helyszíneiben, személyeiben európai horizontú és a történelmi magyarországra utaló illetve sajátosan erdélyi, hanem primer nyelvezet is ezt a sokféleségből táplálkozó, összetettséget tükrözi. Koncsol László írta a szlovákiai Tözsér Árpád ekkortájt született verséről, a *Szülőföldtől szülőföldig*-ről, hogy „szlovákul magyar” vers (illetve, hogy pontosak legyünk, már előtte a *Vydrica 5.*-ről is hasonlót mondott Koncsol.) Tözsér ugyanis a szlovák Milan Rúfus versének néhány sorát vendégszöveggként a vers anyanyelvén, azaz szlovákul idézte, és csak lábjegyzetben közölte fordítását. Kányádi hasonlóan egy román és egy német nyelvű versrészletet a vers anyanyelvén (és saját fordításában) emel be vendégszöveggként. (Ioan Alexandru, akinek kötetnyi versét fordította, *Logos* című költeményének első két sorát románul, majd a fordítással magyarra anyanyelvesítetten, illetve egy erdélyi szász népköltészeti töredéket az *Egy kis madárka ül vala* című népköltészet-fordításkötetéből. Ez utóbbi előszavában jegyzi meg, hogy az érzelmi rokonszenv mellett főleg ezért a néhány „kemény-keserű” sorért vállalkozott a kötet lefordítására.) Artisztikusan idézi versbe a román és szász, a történelmileg együttélő három erdélyi nemzet békében együtt élését, pluralizmust, divatosabban szólva a kultúrák koegzisztálását.

A költő azonban a három erdélyi nemzet mellett az ún. európaiságot is érzékelteti nyelvi szinten (is). A fentiek mellett más idegen nyelvű vendégszövegek, vagy vendégszöveg-imitációk is funkcionálisan fordulnak elő a versben. A provincia költője, a román és szász költészet értője és avatott fordítója önmagától is francia és német vendégszöveget emel be. Nem pusztán stílári eszközként, hangulati színező elemként, hanem – hivatkozva kolozsvári barátjára, aki természetesen szintén magyarra, németre és románra fordít a francia nagyciklopédiából –, a nagy hagyományú erdélyi iskolán nevelkedett, Apáczai méltó tanítványát mutatja fel az önérték nemes öntudatával. Ha tehát a provincia az európaiságra hivatkozik, nem besomfordálás az – megvan az aranyfedezete. A Requiem érzelmi csúcspontját jelentő félelmetes és rettegést kiváltó Dies irae-t, Celanói Tamás énekét latinul, majd fonetikai analógiát lelve, magyarul hívja versbe. Talán nem tévedünk nagyot, ha nem csak a költő személyes bravúrájának tekintjük ezt a csak látszólag öncélú nyelvi játékot, hanem tágabb kontextusba helyezzük: a zsinat előtt a katolikus miséken az istentiszteleti szertartás latinul folyt, s efféle profanizációval a latinul nem tudók, de a nyelvet a szertartásban használók is bőven éltek. (Személyes emlékeimből: az et cum spiritus tuus formulát következetesen ‘ettem pirított túró’-nak citáltuk.) Ismeretes, hogy például írástudatlan csángók hibátlan latinsággal képesek hosszabb latin énekeket is elénekelni – ha nem is érte, de sejtje, hogy „miről is van szó”. Természetesen a versben a profanizáció nagyon is súlyos értelmet nyer: az Ítélet, az eschatológia kérdőjeleződik meg az ártatlanok halálával s egyidejűleg a bűnösök önfelmentésével. Ugyanakkor e hangsúlyos latinosság, s tágabban mindaz, amit a Requiem és Mozart konnotatív jelent, az a római kereszténység, azaz kulturanropológiai értelemben félreérthetetlenül a *nyugati* Európába tartozás *változatlan* igénybejelentése – Magyarországról nézvést ez természetesnek tűnik, de ne feledjük, hogy a költő politikai hazája, államalkotónak tekintett nemzete, ortodox, azaz *keleti*.

A nagy dilemmák, súlyos történelmi kérdések számbavételét a költő a teremtés-végítélet záróképébe ágyazza. Megoldása egyszerre transzcendens, s egyszerre tudományos, ész és hitérvekre rímelő, egyszerre szkeptikus és egyszerre bizakodó. A Teremtéshez és a Végítülethez mérten valamennyi létfontosságúnak tekintett gondunk eljelentéktelenedik: provincia és Európa, bűnös és áldozat, ítélő és megítéltetett, hitványság és morális tartás. Csakhogy „az Élet él és élni akar”. Szarkasztikus kétélűséggel hisz. Ahogy egy beszélgetésben megjegyezte: „Bay Zoltán professzor, aki a világon elsőnek mérte le a Hold–Föld-távolságot, megelőzve ezzel a már akkor is szuperteknikával rendelkező amerikaiakat, mondta: bizonyos körülmények között egyetlen egy hidrogénatomból, amelyiknek megvan az elektronja, fejlődhet ki élet tíz-húsz millió év alatt. (...) A szegény, egyetlen elektronú hidrogénatom, Bay professzor példázata pedig reménységgel töltheti el szívünket. Mert igaz, hogy ki kell várni azt a tíz-húsz millió esztendő, de még így sem tűnik olyan reménytelennek a feltámadás.” Ehhez már csak a XC. zsoltárt idézzünk, Szenci Molnár átköltésében: „Mert ezer esztendő előtted annyi, / mint az tegnapnak ő elmúlása / És egy éjnek rövid vigyázása”.

Nino Nikolov

Mellesleg

*Hriszto Botev városában.
A hotelban. Késő este.
A tükörré rámeredtem.
Bánatosnak látszottam.
Szomorúnak. És sápadtnak.
Bátorságom, az ifjonti,
tovatúnt a hosszú úton,
mit magam mögött hagytam.*

*Ráncok újráták ezt az utat.
És meg is őrizték egy pontig.
Ám a mosoly szögletében egy,
egy ördög rejtőzött el.
Csönd. Az ablakok mögött pedig:
megkésett, világos vonatok.
Mennek tova, mint az emlékek.
S én magam megfékeztem.*

*Hívom a pincért: egy üveg.
És egyetlen, árva pohár.
Lassan töltögetem a bort.
Lassan iszom. S hallgatok.
Ez az óra, bőrömön érzem,
hosszú lesz és iszonyú lesz.
S megkeserít. Gyötör, ameddig
keserítem magam.*

Bukarest, 1974

Marin Georgiev

Ítélet

Végül nincs ítélet...
Sem isten, sem ördög nem ítél
fölötted, csak utad ér véget,
és nem létezel soha többé.
Tűnő csalások, vétkek, bajok –
de értük jócskán megfizettél.
Hibáidat sorolhatod,
bocsánatos bűnök lettek rég.
Ha a legiszonyúbb tetteid
jönne is el – oly késő most már.
Önérzet hamvad el veled,
és félelem. – Föl nem támadnál.
Megélvén mindent mélyekig,
pilládat zárod majd magadra,
s levegőt véve – az utolsót –,
tisztán és könnyen törsz magasba.

Szerelem

Ölve táplálnak bennünket,
oldalukon erősödünk,
amíg lassacskán fölnövünk,
hogyan ellökjük magunktól őket.
Tegnapig ismeretlen éden:
fölcserélni őket féltőn,
ezemmi nő tömegéből
jön felénk egy – a Nó, a Néember.
Az anyák egyedül maradnak,
támad bennük riadalom,
bűnünk miatti izgalom,
mert ők mindent de mindent tudnak.
Elsietünk. De milyen árvák
vagyunk is ezen az úton –
nem torpant meg minket, tudom,
sem eskü, sem rimánkodás már.
Aztán eltűnünk egyre messzebb...
Lerogynak nyögve az anyák.
Élő holtak – halk, néma fák,
mert a gyümölcsük másnak termett.

Még egy pillanat

Elhalványult a nap...
A lég még szinte zengett.
Ragyog a madarak
tollán a fény és csend lesz.
Leájul egy levél –
a fatörzs beledermed,
meg is kérdi: – Miért?
S kap csúcsa sárga leplet.
A levél meg pörög,
kereng, aláhull nesznek.
Egy pillanat még!... s fekszik
madártollak mellett.

Petar Alipiev

Kaliakra

*A távolságok feloldódnak a szürkés-kék tejben.
A láthatár alján világos-ezüstös sáv ragyog.
Az éles sziklák alatt, az iszonyú mélységben lenn,
a pillantás s a gondolat alatt is víz – víz locsog.
Lentről üvöltés verődik vissza és felrobban.
Pupillákba merülve sas kering magányosan.
A tenger valahol úgy olvad össze az égbolttal,
hogy szinte semmivé válik, mint jeges úr, olyan.
Valójában mi hát az idő a mélységnek,
a köveknek, csengő levegőnek, moháknak,
a halványkék feneketlen égnek, a szélnek,
a víz csobbanásának, a barlanghomálynak?
A némaság körös-körül a térben megnövekszik,
s ámulok: ki is vagyok én itt a sziklán, ki lehetek?
Semmiség, por vagy szellem, aki uralja ha tetszik
a viharokat, örök nyugalmat és mélységeket...*

Későősz

*Az utolsó sárgult levelek
a juharfáról le úgy szállongnak,
hogy a reggeli nagy szürkület
láttatja lengő légballonoknak.
Törzsén kering egy fekete pók,
mintha a kérgére jegyezgetne,
de végül is, mondd, mire valók
vékonyka hálói a hidegben?
Az odvas fán nem mászik hangya,
egy árva muslinca se szállong.
Csak száraz levél, fönnakadva,
ringatózik a csipkeszálon.
Csak pusztaság van, hideg határ.
Körben a domb elsötétül lassan.
Elhal minden, a nap kurta már,
s minden oly csöndben, szomorúan hal.*

Déli szellő

*Először úgy kezdődött, mint egy tréfa –
kicsipkézte a tetőn a havat,
a völgy vékony jegét megroskaszította,
s kúszott, míg elérte ablakomat.
És cseppek után csendültek a cseppek.
A mindenható langyos fuvalom
feketén sötétedő nagy kucsmát tett
a csúcsra a szemközti oldalon.
S más ormokról is, mik még jéggel kiverve,
hol nap sütötte, a páncél alatt
megindult millió fehér erecske –
a legtisztább víz, legszebb áradat.
S a végeláthatatlan föld, a páras
síkságok, erdők és maga az ég
kitárt tüdővel szívták a jóságos,
megtisztult élet langy leheletét.
S eme életben, hol minden kiáltoz
az örömtől s saját arcára lel,
hatalmas döbbenetet élek át most:
csak egy órája kezdődött életem.*

Nino Nikolov

Nagy László emlékére

*Laci, Laci, barátom, úgy hiányzol,
hogyan történt ez ily korán veled?
Dolgos napok futnak a láthatáron.
Markukba köpnek szorgos reggelek.*

*Hallatlan oly jó földművesnél, mint te,
hogy abbahagyja, mit kezdett elébb.
És vajon csillagtalán henyélésbe
torkollik derűs álmod, s ott elég?*

*S vajon a gondtalanság örökléte
megnyugvással tölti el porodat?
Lesz-e utánad még, ki úgy becézze
– bár tőlük rokkant meg – a lovakat?*

*Mámortól ráncos virradatba érten
ki mondja majd, míg tódul ki a füst:
A madarak jót búboltak az éjjel,
azért oly csodás most az énekük.*

*Laci! Laci! Barátom, mért nem vártál!
Még mennyi munka félbe-szerbe áll!
Fáj, hogy mikor épp napodra találtál,
akkor fedett el az örök homály.*

Az én Balkánom

– részlet –

*Lázadás-fészek, te! Bölcsője betyároknak.
Apáink oltalma, partizán-sátor.
Balkánom, Hrszito Botev mikor leroskadt,
utolsó perceit őrzöd-e még, Balkánom?*

*Ki lőtte ki azt az álnok golyót? Leshelyéről
ki lőtt a vezér felmagasodó hátába?
Vére – hallod-e? – gyöngyözik, mindújra feltör.
S balladákat terem, nem kanyarul ódádba.*

*Ragyogtak dalaidban favágók, lakodalmak,
szólt bennük szerelem, halálíg-néma,
mígnem fölúgtak hősénekeid, s az üszkös gallyak
közt bujdokolva megvillant a harci balta.*

*Újra bosszúra emelkednek a bátrak,
akiket elsőként sodort el a harc szele.
S a kígyúlt arc fölött csapkodnak a lángok,
színük, akár az ő kiomlott vérük színe.*

*Így születnek a balladák. Nem megelőzik –
követik csak a harcot. Ha eljő a csönd,
mikor már csak a füst tekergőzik
a perzselt föld s perzselt lelkek fölött.*

*Itt cseperedtem, e balladát termő
erdők, hegyek, folyók és csupasz ormok
között, hol balladásan ragyog meg a felhő,
s a kakukk is balladát kakukkolgat.*

*A hold, a Nap, gyümölcsök és virágok
parázson táncoló nőkké változnak,
családom tagjai mind tűzön-járók,
és talpuk alatt a zsarát marad csak.*

*Egyszer ház kap lángra, másszor oly évek,
melyekben szinte csak dermedt halál van.
Tavas ez, mikor a kertek fehérek,
vagy ősz tán, múlással, mulandósággal?*

*Üstökös hull tán az almafaágra,
vagy alma huppan a fáról a fűbe?
Táncol a tűz. S a kék égi batámak
vászonyvájája is lángol már tőle.*

*Vagy ez tán a számkivetés keresztje
rajtunk, banszkói s ohridi bolgárokon?
S ódon utak alkonyodnak ránk este,
ha már nem jatangán és holdkorong.*

*Seregek áradnak és elvonulnak.
Elhal az epikus dalok ekhója.
Kemencéinkben meg pemye hunyorgat,
balladás lidércként meg-fellobogva.*

*S lélegzik a tűz, mely éveket perzselt fel,
múltakat hamvasztott üszkös halomba.
S az idő száguld az ősi tűzhellyel,
akár ha szélvész vagy bűsz zöldár volna.*

Marin Georgiev

Halotti tor

Ivan Teofilovnak

*Eltemették nagymamát – nélkülem.
Nyirkos idő volt, hideg, napok óta,
a föld – sáros, a sírás – szenttelen.
Így volt. S mintha én is ott lettem volna.
Csak kilencednap érkeztem haza.
Nem süppedt meg még a hant, fejnél – karó.
A karón – egyetlen vörös szalag.
Sehol a név, kereszt vagy koszorú.
Riadtan közelítettük a sírt,
majd feloldódtunk, sanda öröm szállt ránk,
hogy mindönk helyett valaki más van itt.
És lásd csak: eszünk-iszunk asztalánál,
esszük a bárányt, amit ő nevelt,
isszuk a bort – szőlejét ő kapálta.
Mint az a kés, úgy villan meg az üveg.*

S úgy rémlik, nagyanyám sír, nem báránya.

Vízimalom

Toncsó Zsecsevnek

*Hozzá minden út bekanyarul,
folyó mellett fekszik, fűzek közepette,
bodza, bogáncs, csalán veszi körül...
Kutya vonít – futkosna, s meg van kötve.
Fentebb a domb – zöldekkel hímezett.
Oldalt meg csordogál a vízár szerte,
Csobog, locsog, zubog, csupa hab,
és el-eltűnik, nyomtalanul szinte.*

*Szem után szem fut – csorog
a liszt a garatból.
A sok kerék egyre forog,
de zúdul a búza újból,
végtelenül, mint csillagos ég.
Óröl, csak óröl a malomkerék.*

*Roppan szét, pattog a sok szem-csillag,
de a kő nem kegyelmez, csikordul,
ugat, sikong, basszusban kiált, majd síphangba fordul.
S ömlik egyre a liszt, a liszt.
Éjjel meg dagad a teknőkben a tészta,
s egygé-gyúrják, mint soha senki élő testét:
századok, ezredek, évmilliárdok óta
vagy férfi, vagy nő – férfi és nő az emberi nemzet.*

*Szem szem után fut – csorog
a liszt a garatból.
A sok kerék egyre forog,
de zúdul a búza újból,
végtelenül, mint csillagos ég.
Óröl, csak óröl a malomkerék.*

*A homlokdomborulat, az ajakvonalak,
a bőr, a haj, a szem színének árnyalata:
fél-feltűnnek, el-eltűnnek, de valami mindig marad,
nemzedékről nemzedékre, apáról fiúra,
valami belőlünk mindig visszamarad.
A körtefa lombjai között füttyörész a szél.
A holdsarló új gabonát arat a hombárokba.
S az éjszakában valaki teknőjében kel az új kenyér.*

Kudulász Nóbel

A szénrajz

Éveken keresztül kínlódtam vele, megírtam legalább tíz különböző formában, más címeket adtam neki, megváltoztattam a cselekmény menetét, magamból kíváncsi öregembert csináltam, tudóst, professzort, fess aggregényt, visszavonult özvegyet, mindent; szerkezeteket próbáltam, kerettörténeteket találtam ki és vettem el végül, mert fölöslegesnek vagy sutának bizonyult mind. Pedig célom mindig az volt, hogy jótékony lódtításokkal olvasmányosabbá, élvezhetőbbé tegyem a történetet. Egyetlenegy magyarázat lehetséges arra, hogy ez miért nem sikerült eddig: a téma annyira önállósította magát, hogy nem engedett közel magához. Biztos vagyok benne, hogy nem képességeim korlátozott volta miatt nem sikerült az igazi történetet a maga egyszerűségében megírni. Van ez így.

De most eljött az idő, hogy egy utolsó próbálkozást tegyek. Ennyi még kijár nekem. Nem leszek öregúr, vagy egyéb, magam leszek, és a főhős sem lesz többé más, mint aki volt, nem egy német nevű egzaltált fiatalember, akinek zűrös szerelmi ügyei vannak, meg atlétatermete, hanem most végre az lesz, aki a valóságban volt: Ilona.

Ismeretségünk az egyetemen kezdődött. Történetesen mindkettőnk törzshelye egy Kőbölcső nevű kopott, pállott betonkocsmá volt, valahol a város szívében. Találón jegyezte meg Ilona egyik tartalmas beszélgetésünk alkalmával, hogy ez a kocsmá vérrög a város térképén, és ha igazán lenne szíve a városnak, eddig már megszakadt volna tőle. Nehéz időket húztunk le abban a városban, és joggal mondhatom: nincs szíve, mint ahogy talán egyetlen nagyvárosnak sincs.

Másodévtől Ilona fölvetette a rajzot is a két meglévő szak mellé, és ezentúl ritkábban találkoztunk. Harmadév elejétől kezdve egy Csontváry-albummal flangált mindenhova, néha belenéztem én is, elemezgettük is olykor, Ilona a szakma, én a mondanivaló felől, korántsem kimerítő részletességgel. Tudomásul vettem, hogy neki Csontváry a fixációja, meg tudtam érteni teljes mértékben, mert nekem is megvolt a vesszőparipám, Borgesnél akadt be nekem a lemez, mindig magammal hordoztam egy novelláskötetét, és néha fölolvastam belőle Ilonának. Tetszett neki a könyv borítója. A férfi és nő baráti kapcsolatának lehetséges buktatóján akkor már régen túl voltunk. Még első évben vége lett, amikor egy korányári estén magányunk tetőfokán egy utcasarkon egymásnak estünk, és egy csókkal kivégeztük a bennünk csírázó szerelmet. Maradt a tiszta barátság, semmi se érhetett föl vele, és senki se nyúlhatott hozzá. Más kérdés, hogy Ilonának mindig hirtelenhülye pasasai voltak, akik jártak vele egy ideig, de akik aztán féltékenységi rohamaik csúcán rendszerint otthagyták őt, mert nem bírták a végén azt sem, ha hosszú, finom ujjaival kinyit egy verskötetet, vagy föllapoz egy albumot. Ilyenkor Ilona végigülte a Kőbölcső nyitvatartási idejét, nem járt órákra, nem mosolygott, narancslevet ivott, és nagyon keveset beszélt; hanem a negyedik nap reggelén frissen mosott arccal jelent meg, kiheverte, feledve volt az egész. Soha még csak meg sem fordult a fejemben, hogy én is szerepelhettem a féltékenységet kiváltó okok listáján. Az egyik lovagnak pedig én vertem be a képét. Humoros, és egyben vérig sértő akart lenni, amikor berohant a Kőbölcsőbe, és ott talált minket; vetett egy lapos pillantást felém, amitől engem csak a sajnálat környékezett meg, és ezek után cipőnek nevezte Ilonát.

– Cipő vagy – mondta. – Cipő egy hatalmas lukkal. Mindenki járt már benned.

Nem akarta visszavonni, de aztán meggyőztem. Akkor láttam először és utoljára sírni Ilonát. Ez ellen viszont már tehetetlen voltam.

Eltelt öt egyetemi év, bukdácsoltam, kórházba kerültem, ösztöndíjosztáskor mindig nagyon önállóan éreztem magam, és utána mindig sóhajtozva jöttem rá, hogy mégsem, de eltelt, befejeztem, megkaptam az oklevelet, és semmi keresnivalóm nem volt többé ott. Ilona akkor már a rajzon kívül minden egyéb tanulmányával föl hagyott, és kérdéseimre derűs mosollyal csak ennyit válaszolt:

– Nem kísérletezem tovább.

Minden barátomtól kaptam valami kis apróságot, emlékidéző, mágiikusnak szánt tárgyat, és, ahogy ez ilyenkor jó körökben szokás, cserében meghívtam őket egy búcsúbulira az albérletembe. Tizenötén zsúfolódtunk be két kis szobába. Furcsa volt látni őket úgy együtt, és jóleső érzéssel töltött el a gondolat, hogy ezek az emberek szeretnek engem. Ki is tettem magamért, volt bor meg palacsinta, kazalnyi szendvics, ketten valami háromemberes gatyaszaggató pálinkát is hoztak, amitől aztán éjfél körül végig énekeltek a hatvanas és hetvenes évek progresszív rock-repertoárját. Aztán a lányok hajnali kettő magasságában szedelőzködni kezdtek, a fiúk szerre elkísérték őket. Az éjszakai csendes utcáról még hosszan hallatszott egy-egy megunhatatlan sláger.

Ilona maradt utoljára. Kálmán, a költő ajánlkozott, hogy elkíséri, de Ilona azt mondta, hogy menjen csak, ő még szeretne maradni egy kicsit, mire Kálmán sunyi villámvigyorral sarkon fordult, lerohant a lépcsőkön, és már a lépcsőházban ordítani kezdte, hogy: Várjatok meg!

Meg voltam győződve, hogy Ilona valami megkésített szerelmi vallomást akar tenni nekem, mindazok ellenére, ami közel öt évvel azelőtt történt. De nem így volt. Ajándékát szerette volna átnyújtani, ő maradt utoljára.

– Valamit el kell mondanom neked – mondta. – Gyere, ülj le ide mellém.

Átnyújtott egy izlésesen becsomagolt négyszögletes tárgyat.

– Bontsd ki – mondta.

Kibontottam. Egy Csontváry-album volt benne. Örvendtem neki.

– Erről majd mindig TE fogsz eszembe jutni – mondtam, és szerettem volna nagy tét, és nagy e-t mondani.

– Várj egy kicsit – intett le –, mesélek valamit, csak NEKED, azt biztosan nem felejtöd el.

Öt év együtt átélt dolgai után éreztem, hogy ő is szeretett volna nagybetűkkel beszélni.

– Nyisd ki a száznegyvenhetedik oldalra.

Kinyitottam. Egy fakó, homályos, és – mi tagadás – meglehetősen sikerületlen rajz reprodukciója állt a nevezett oldalon.

– A rajz címe *Allegorikus jelenet* – magyarázta Ilona. – Ez tulajdonképpen egy vázlat, amit a MESTER pauszpapírra készített. Ekkor már nagyon beteg volt, láthatod, a rajz skizoid jellegeket mutat. Nézd meg jól.

Ránéztem a rajzra, és gyorsan számba vettem, amit láttam rajta. A jobb oldalon egy magas talapzaton szakállas férfi mellszobra, a talapzat tövében deformált törpe, előtte szintén torz nő – talán nő – térdel, és szeretettel néz rá, a kép közepén talán fából készült faragott pad, vagy ilyesmi, fölötte két fura bagolyfej fog közre egy virágvázát, mellettük Vénusz szobra – gondoltam én –, az is erősen eltorzítva, a kép bal oldalán két virágcserep, bennük meghatározhatatlan fajtájú növények, egy bánatos férfifej, amely az előtte lévő, elszáradt facsonk ágán ülő éneklő rigóra néz. A távolban egy mecset tornya. Ennyi, amit első látásra kivettem a rajzból. Életemben akkor láttam először.

Ilonára néztem, várakozva bólogattam.

– Tudod, hogy égetik a rajzszenet? – kérdezte.

– Fogalmam sincs.
– Mert ez a vázlat azzal készült.
– Nem tudom. Hogy?
– Kibélelnék egy fémhengert agyaggal, megtöltik apróra hasogatott mogoró– vagy hársfaágakkal, és addig égetik, amíg szén nem lesz belőlük. A mogoróból égetett szén kissé keményebb, a hársból égetett puhább. Csontváry ezt a vázlatot mogoróból készített szénrel rajzolta. A szentet egy Takács Viktor nevű embertől vette, aki maga égette a szentet.

Bólintottam. – Eddig világos.

– Ez a Takács Viktor 1913. március negyedikén kora reggel kiment a kertjébe, és egy félig már elkorhadt mogorófát gyökerestől kiasott. Sokat vesződött vele, de megérte: a használható részből egy csomó szentet, rajzszenet tudott égetni. A maradékot eltűzelte. Most figyelj. Csontváry ebből a szénből vett, és ezzel a szénrel rajzolta meg később ezt a vázlatot. A mogorófa pedig én voltam.

Itt elhallgatott, és rámnézett. Elmosolyodtam.

– Hát, ez nagyon szép... történet. Nagyon szép. Írd meg.

Ilona összecsupkta a könyvet az ölemben, félretette és rámnézett újra.

– Nem hiszed el, ugye? – kérdezte.

– Micsodát?

– Hát azt, hogy ez megtörtént. Hogy így volt.

– Hogy nem csak kitaláltad?

– Igen.

– És hogy te mogorófa voltál?

– Igen.

– Hát, nem... De jó sztori, mondom, meg lehetne írni.

– Szóval nem hiszel nekem – mondta, és lehajtotta a fejét. – Nem baj. Én tudom, hogy így volt. Átélttem, amikor először láttam a vázlatot. Lepergett előttem az egész. Éreztem, hogy ott vagyok az UJJAI között, izzad a KEZE és forró, és saját testem hamvával kentem össze. Úgy kapaszkodott belém, mint én a gyökereimmel a földbe, mielőtt kivágtak volna. Ez volt az én előző életem. Nézz rám. Vékony vagyok, nyúlánk; hosszú, barna hajam van, hosszúak az ujjaim is, vékonyak, törékenyek, gyenge a hangom, vékony és puha a bőröm, rugalmas vagyok, és valahányszor otthagynak, valahányszor letaposnak, kiegyenesedem, nehéz lenne engem kettétörni. Csendes vagyok, és nem vagyok túl magas, és az sem véletlen, hogy a kelta horoszkóp szerint a mogorófa jegyében születtem.

– Te értesz a horoszkópokhoz? Nem is tudtam...

– Nem értek, de ennek utánanéztam. Az most lényegtelen, hogy értek-e hozzá vagy sem, nem erről van szó. Ezt nem kitaláltam, ezt megélttem egyszer.

Persze nem hittem neki. Égő szemekkel, tüzesen, átszellemülten beszélt magáról egy éjszakán át, szinte rá sem ismertem arra a lányra, akit olyan jól ismertem – vagy ismerni véltem. Csodálatos, fantáziadús történetnek hittem azt, amit elmondott, olyan történetnek, amelyet szívesen megírnék, és tulajdonképpen már akkor gondoltam arra, hogy megírom egyszer. Úgy kezeltem az elmondottakat, mint a megírandó témákat szokás, mint minden ötletet, amit addig kiviteleztem. De azt nem hittem el, hogy megtörtént. Más dolog, ha az ember elhiszi, amit a fantáziája diktál, hiszen szüksége van a hitre, hogy meg is írja azt, és egészen más, ha meg akarják győzni arról, hogy igaz is.

Most már tudom, hogy itt tévedtem. Ezért nem sikerült megírni eddig.

Egy darabig levelezgettünk. Aztán egyszer nem írt vissza. Nem is írt többé azután. Eltelt vagy három év, és most ismét abban a városban vagyok, ahol utoljára azon az estén voltam.

A Kőbölcsőt kiműtötték a központból, és ez minden kétséget eloszlatóan bizonyítja, hogy a városnak tényleg nincs szíve. Ha volt is, megállt.

És majdnem megállt az enyém is, amikor megtudtam, hogy Ilona már nem él. Komplikáció támadt szülés közben, és az vitte el. Emlékszem is, írta, hogy férjhez ment. A könyvtár büféjében üldögéltem napokig, második számú törzshelyünkön, végtelen kávék és cigaretták mögött. Apróra zsugorodtam, és majdnem beleolvadtam az albumba, amely végig ott feküdt előttem az asztalon, kiterítve.

Három évig üldözött az elmesélt történet, három éven át ostromolt, és mégsem engedte, hogy megírjam. Nem hittem benne. Csak az ötletben hittem, és magamban, hogy meg tudom írni. A valóságban kételkedtem, amit Ilona azon az estén tálcán kínálva nyújtott át. Amíg élt, amíg az élők között tudtam, nem engedte elmondani. Most, hogy már nem, távlatot nyert minden, és mélységet, magyarázatot. Fölszabadult valami bennem. Átadta nekem, hogy végre megírhasam.

Most, miközben az utolsó sorokat gépelem, hálával gondolok RÁ; megkönnyebbültem, mert most már hinni tudok NEKI, és örvendek, hogy rövid élete során rájött arra, legalább arra, hogy ki volt azelőtt; örvendek, hogy elvitte magával a felelőtlenségemet, amivel történetét kezeltem; én itt maradtam keresgélni tovább, megírni ezt a történetet végre, és még talán sokat ezen kívül.

Pardi Anna

Vincent Van Gogh vigasztalásai

Vincent bevette aznapi káliumbromid adagját. Majd az izlandi halászokra gondolt, magányukra, kiszolgáltatottságukra a tengeren. Ezért, e komor halászoknak, akik gyerekek és mártírok egyszerre, bölcsődalszerűen ringató képet akart festeni halászhajó fülkéikbe.

Így akart másokat vigasztalni az, aki életében oly kevés vigasztalást kapott. Vagy a dühöngők cellájában a fehér kert, vagy az élénk, erős, dolgoztató részvét; Vincent Van Gogh választhatott. Nemcsak az akadémikusok, a polgárok szemében sem volt elég jó.

Betegségre a múlandóság színei voltak a patikaszerei. Mindenki szenved valamitől figuratív léptei kopogtak a sivár padlón, az arlesi kis sárga ház egyszemélyes elmeszociális otthonában. Teológia, filozófia, pálinka, festészet négy égtájának őrzítő mistráljában.

Ha Vincent a földekre kiballagott, nagy nyugtató gyógyszereket kapott. Sütött a Nap, sütött a láncolat, a Többel vagyok a földhöz láncolva, mint pusztán földi köteléssel: önvigasztalásul egy holland költőtől idézett sor csengte sebzett fülén a kötelék taktust.

Impresszionistaként neki rendőr, avagy ápoló tűnt fel olykor idegei vászon csendéleteként. Tény, Tardieu polgármesterek 80 aláírást gyűjtöttek össze a polgárok egy beadványban, kórházba vitetni a rikító sárga napraforgók nagymesterét.

Vincent elnézően fogta fel betegségét. Ha sok zavar van a világban, ő e zavarodottságból vette ki a láncolat legszomorúbb, legesendőbb részét az elmebajjal. Az óriási apostoli lappangási idő izgatta, ég és föld altruista távlatában.

Pro és contra, a jóság, mint az anyagmegmaradás törvénye, nem vész el, csak átalakul. A jó Vincentnél a lila irisz, a meztelen bánkódó lány, a munkába menő bányászok triptichonján őrződött meg szentség és mulandóság tanulmány krízise jó és rossz között.

Vincent szentimentális, barbár parasztként nyúlt sokszor az ecsethez. S a föld elnézte, hogy a logikus gondolatmenetnek nem mindig jó gazdája ő. A föld elnézte azt a revolverlövést is, Auvers felé haladva, a júliusi nagy közömbös, képi, képtelen ragyogásban.

Gömöri György

Lírákörüli jegyzetek

(Petőfitől Pilinszkyig)

1.

A „Szeptember végén”-t az egyik legszebb magyar versként tartjuk számon, alighanem joggal. Sokan betéve tudjuk, s néha idézzük is másnyelvű ismerőseinknek: – Idehallgassatok, ha szép magyar szót akartok hallani! Első versszaka valóban elbűvölő, még akkor is, ha az ötödik sorban a gyanútlan olvasó néha rosszul hangsúlyozza az „ifjú” szót, mert helyesen ez a szó állítmányként áll, tehát: „*még ifjú / szívemben a lángsugarú nyár*”. Még az, hiszen Petőfi, bár már itt-ott felfedez ősz hajszájakat („*a tél dere*”), még csak huszonegy-néhány éves. Mai fogalmaink szerint nagyon fiatal.

Igenám, de ha figyelmesen végigolvassuk a verset, ezt az olyannyira telten-csodálatosan zengő verset, s megértjük üzenetét, megborzadunk. Ez a vers végletesen egocentrikus, hiszen benne a költő sírontúli, szinte vámpirikus ragaszkodással azt követeli kedvesétől (fiatal feleségétől), maradjon hozzá hű még halála után is. Illetve nem annyira hozzá, mint a *nevéhez!* S hogy nyomatékosabbá tegye: súlyos és a szeretett lény jövőjét mintegy előre meghatározó kérését, kínos retorziót helyez kilátásba: „*Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt / Fejfámra sötét lobogóul akaszd / Én feljövök érte a siri világból / Az éj közepén, s oda leviszem azt...*” Hátborzongató szöveg, kissé (a Petőfi által nem ismert) Edgar Allan Poe szellemében. Igen, mondhatnánk, ez nem a realista, hanem a vadromantikus Petőfi, aki itt a teljes odaadás, a sírontúl (is) létező szerelem mítoszával zsarolja Júliáját.

Egy lírai költőtől sok minden kitelik; az epikus és józanabb Aranynak ilyesmi eszébe sem jutna. Viszont figyeljünk csak az idézett fenyegetés első sorára, abban is egy szóra: „*Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt...*” Ha az „*egykor*” helyett „*akkor*” vagy „*majdan*” állana, vagy ha a feltételezett halál után „*hamarosan*” állana, még lenne, ami mentené Petőfit, hiszen a túl rövid gyász „*nem illik*” még ebben a korban. S jóllehet, Szendrey Júlia esetében a botrányt az okozta, hogy a gyászév elteltével azonnal férjhez ment, hosszú távon az özvegyet is meg lehet érteni: apró gyerek van a háznál, magányos nőknek az anyagi gondjai is megnövekszenek... De Petőfi tiltásában az „*egykor*” nem a halál utáni egy-két évre, hanem (olvasatomban) egy egész életre vonatkozik. Ez pedig szinte átoknak megfelelő követelés. A költőt egyáltalán nem érdekli a Kedves későbbi boldogulása, vagy boldogsága, csak az, hogy ha nincs vele, akkor is maradjon meg özvegy Petőfinének.

Szendrey Júlia akaratos és szenvedélyes természetű nő lehetett; amikor már biztosra vette, hogy Sándora nem kerül elő, tüstént hozzámint egy tanáremberhez. A közvélemény ezért elítélte, Arany például megírta a keserű „*A honvéd özvegyé*”-t. Az új férjnek Júlia szült három gyereket, de Krúdy Gyula szerint mindháromat még gyermekkorukban elvesztette, s végül férjét is elhagyta; magányosan halt meg a józsefvárosi Zerge (ma Horánszky) utca egyik házikójában. Negyven évesen! Boldog élete volt? Nem hiszem. De Petőfi kegyetlen tiltása és a saját (non-konformista, vagy csak elkapkodott) döntése miatt örökre rajta maradt a hűtlenség – nem egészen megérdemelt – bélyege.

2.

Újraolvasom a „*Szondi két apródját*”. Nagy vers, s nekünk, akik annyiszor voltunk a történelem vesztesei, megrendítő. Ugyanakkor olyan vers, ami ékesen tanúsítja költészet és valóság, képzelet és tények különbségét. Arany forrása alighanem Tinódi Lantos Sebestyén históriás éneke volt, a „*Budai Ali basa históriája*”. Ebben az énekben a „*vitéz*” és „*bölcs*” jelzőkkel felruházott basa (aki egyébként herélt is, de ez nem változtat bölcsességén, sőt!) nem egy, hanem nyolc magyar várat vesz be hadjárata során: „*Drégel*” csak egy a nyolc közül és korántsem a legfontosabb. Tinódi negyvenhat sort ír erről az eseményről, ebbe belefoglalja a „*két énekös apród*” dolgát is. Az apródokat Szondi György, a vár parancsnoka azzal a kéréssel küldi Alihoz, hogy a török vezér tanítsa őket „*vitészségre*”. A sikeres ostrom után Ali Szondit szépen, rangjához illően illően eltemetteti. Minden a korabeli lovagiasság szabályai szerint történik. Más alkalmakkor Tinódi méltatlankodva jelenti, ha a török megszegi adott szavát (például, amii párszor megtörtént, szabad elvonulást ígér, majd mégis lemészárolja a magukat megadó katonákat), de ilyesmiről itt nincs szó, sőt, feltehetjük, Ali valóban jól bánt az apródokkal, hisz Szondit is tisztelte, rendesen eltemettette. És mégis – Aranynál éppen ez a két kivételezett, az öldöklésből szerencsésen megmenekült két apród éneklie meg Szondit, méghozzá úgy, hogy azzal hőszi magasságba emeli a kis Drégely parancsnokát. Azóta a vár úgy él tudatunkban, mint egy nevezetes végvár, afféle mini-Szigetvár; pedig hát vacak egy kis váracska lehetett, ha négy ágyúval és hat tarackkal napok alatt szét tudták löni.

3.

Változik tehát az események értékelése, kiterembélyesedik a költői ihlet által elültetett legenda. Egyszer régen, még az ötvenes évek közepén hallottam a „*Szondi két apródját*” Kohut Magda előadásában – csodálatos volt, megkönnyeztetett. Persze akkor már sokszor olvastam a verset, egyes sorait kívülről tudtam. Nemcsak nagy vers, de hihetetlenül mondható-kizengethető verszene ez.

Viszont a nyelv szüntelenül változik, s ez kihat még erre a ma már klasszikusnak tekinthető versre is. Hány mai középiskolás, vagy érettségizett fiatal tudja még az Arany János által természetesenként használt „*kelevéz*” szó jelentését? Annyit talán még sejtenek, hogy itt fegyverről lehet szó, hiszen ez a „*kelevéze ragogy vala balján*” sorból kideríthető (bár nem mindenkinek olyan kedves ez a sor, mint Dávidházi Péternek), de már azt, hogy lándzsát jelent, nemigen tudják. Azután itt van a hegy „*meredélye*”. Csak a vers mikrofilológiai olvasatából derül ki, hogy itt a hegy lejtőjére gondolhatott Arany – ebben egyébként az Értelmező szótár is megerősít. Másutt a költői szabadság, pontosabban a retorikus beszédmód sajátos példájával találkozunk: a „*serbet, füge, pálma, sok déli gyümölcs*” kitételben, amelynek varázsa nem egy tikkadt magyarórát megélnéltett. Ebben a sorban a „*pálma*” nyilván nem magát a pálmafát jelenti, hanem vagy a pálmadiót, vagy – és ez a legvalószínűbb – a pálmafáról szedhető datolyát (a Bibliában a „*pálma*” általában datolyapálmát jelent). Csak így illik bele a nyalánkságok listájába, amellyel a szultán birodalma várja az engedelmes apródokat. Ami a „*serbet*”, illetve a „*sorbet*” szót illeti, az Aranynál üdítő italt jelent (a magyarban ez a szó mindmáig kissé egzotikus); a mai angolban viszont „*sherbet*” formában mindennapi szóvá lett, fagyaltot jelent, az ice-cream könnyebb fajsúlyú párját, s persze az angolba is a törökből vagy a perzsából (Omar Khájjam?) került be.

Egy kései Pilinszky-versben olvasom ezt a sort: „Csak jóság van, és nincsenek nemek”. Ez nekem a „Ravensbrücki passió”-t idézi, ezt a három versszakos, megrendítően tömör háborús verset. Amelyet, (bár Pilinszkyt nemigen szoktunk fordítani), lefordítottunk angolra Clive Wilmerrel és pár hete fel is olvastuk az ELTÉ-n. A felolvasást hosszú vita követte. Függetlenül egyéb technikai problémáktól, a más nyelvre fordító azonnal szemben találja magát egy problémával: a „Ravensbrücki passió”-ban nincsenek nemek. Ez lehetne véletlen is, ha nem tudnánk, hogy Ravensbrück, a német koncentrációs táborok egyik legszörnyűbbike, női tábor volt.

Így hát az, aki „kilép a többiek közül, / megáll a kockacsendben”, minden valószínűség szerint nőnemű. Fiatal lány, vagy asszony. A vers egyáltalán nem utal fizikai alakjára, s noha a „fegyencfej” kifejezés inkább kelti férfi képzetét, ha rabokról, fegyencekről beszélünk, a nemet nem szoktuk érzékeltetni. Itt tehát a háttérinformáció segítségével vizsgálhatjuk a verset: a ravensbrücki rab (akit a „passió” szó mégis Jézushoz hasonlít) nem férfi, de már nem is egészen nő. Olyan személy, akit a börtönörök bizonyos értelemben megfosztottak nemétől.

Vagyis: „csak gonoszság van, nincsenek nemek”. Az egyetemes gonoszság pedig éppen személyiségétől próbálja megfosztani az embert. A hitleri (és persze a sztálini) koncentrációs táborok gyakorlata reifikálta, igyekezett géppé, illetve tárggyá változtatni az embert. Hiszen az egyén nem csupán halhatatlan lelkénél fogva egyedi: partikularitását teste, neme és bőrének színe is meghatározza. A rabruha viszont elszűri, elszemélyteleníti. A gyilkosok célja az, hogy előbb elszűri, majd megalázzák, tárggyá alacsonyítsák, végül megsemmisítsék az egyént. S ebben a versben éppen az a félelmetes, hogy pontosan ezt jeleníti meg: hogyan reifikálódik a tömeggyilkos Államnak, Hatalomnak végsőkéig kiszolgáltatott individuum. Akinek nemét a versben nem érzékeljük.

Cambridge, 1998. december

Méhes Károly

Tengernyi dolog

*Reggel rögtön szúnyogot ölt
lábát meg szorította a cipő
és e két marhaság között
az egyetlen kapocs csak ő
álmában pisai torony volt
és dőlt mint egy régi emlék
de a földig nem ért el sosem
így köszöntött rá a nemlét
Ma tengernyi dolga lenne
hogy mégis túlélje önmagát
patikamértegen csöpp lelke:
álmait ne húzza le a vád*

Ott áll

*Szépen boncolt és preparált táj
suhan mint a mobiltelefonhang
mint a fák utolsó sóhajtása
a tarló füsttel füst nélkül
a szemünk ami már mindent látott
az idő vasúti jegyként ki lett
lyukasztva
A barázdák között aranyló szív
gurul a Nap helyén fekete lyuk
s reccsen nyak mint száraz
kukoricaszár
talán sok mindent el kéne felejteni
mondja az ácsorgó fájós láb
s a föl-alá bukó halmok bólogatnak
(vagy csak zajlik a föld alatti bál?)
a fény a leveleken átrezeg
valahol messze ott áll
már nem is olyan messze áll ott*

Jól van

*Talpig a gyászban
talpig a gyertyalángban
miközben hallani ahogy a kövek
(valaki sírlapot söpröget)
Annyi halál ragyog
a szembefordított tükrök mélyén
s egyszerre csak a bal szeme
kis bajszos nőbe lát bele
állnak egy vájling délutánban
az élet kivonásos számtan
körbetekeri valami bűbajos szag
teste lassan átlátszó ablak
szája még annyit mond jól van
s elvész az álom szitálta hóban*

Mirtse Ágnes

lel-tár

*benéznék Hozzád
de látom lángok égnek a
Dunán
– tudod vagy érzed mi megy itt
végbe
írd ezt tovább –
ahol én éltem nincs már
sátrat felszedve vagyok
idegen nomád
ott hol láthatnék köd van
ott hol pihennék szúr a fű
vissza ha térnék hallgatna
hangom „nincs hazám”
mert házam csak jelkép
„vissza-a-honba”
vágy-düledék
reménysugár*

Zürich, 1998. X. 15.

víz-vándor

*zsák a hátadon
hordozza gyász és vigasz
víz tükrében szemlélve
vándorút
jössz mintha mennél
hullámokon – a fel-és-le
hintája
partot érve látod a fákat
s a virágok készenlétét
a kezdetet véghez vinni –
a vándorlás tovább tart*

Zürich, 1998. X. 18.

GreCsó Krisztián

Öngyulladás

Lehetne egyszerűbben is:
hazáig most mindent elfelejtek,
beszélék, oszt kifogyok a szóból,
feladom,
ha vásári a dísznő, eladó a ház is,
lehetne egyszerűbben:
majd gyere Kicsim és megöregszünk,
dőlj ide a vállamra tüstént,
és ripszropszra vég: öngyulladás
(guggolórajtól balra el a reggel,)
több is, hamar, egymásutánban,
gondolunk tüzet, sebességet, időt,
hogyne, lehetne egyszerűbben is,
kiszámoljuk, abból nincs harag,
se hódolat, se szabotázs,
beismerem: jól van, nincs ötletem,
feladom, szokd meg:
lehetne egyszerűbben is.

Dologra!

Dologra akadok itthon, hévvel csapok robotra,
édes hússá avatom a nyakaalját:
koloncból lesz püspökfalatja.
Megnyalom a tíz ujjam utána.
Ropogtatnivalóm bőrke,
hájasom mézes cukorka.
Hévvvel csapok robotra, szorgoskodnom jutalom,
eltelik bennem az idő:
rögvest vetemény, derékhadon dugvány,
édes húsnak nyakaalja,
előbb borona, derékhadon dugvány,
eltelik bennem az idő,
megnyalom a tíz ujjam utána,
koloncból lesz püspökfalatja;
dologra akadok itthon, hévvel csapok robotra.
Szájba a sípot
Ucsóra megyünk, mondjam?
Mit hozol fel mentségedre?
Nem vagy bűnös, míg meg nem bocsátok,
alibid rossz ízű, ferde, ingatag,
dunnával takarózol,
alszik alattad a rét;
dehát ucsóra megyünk, vagy nem mondtam?
Akasztunk: kigyúlt a komer,
bikából figyel a sarok, a balalsó,
nem engedek: nem jön pipára,
nem vagy bűnös, míg meg nem bocsátok,
ágyam a kispad, a csere,
pályára nem lépek, sprintem soványka,
dunnámmal takarózol,
alszik alattad a rét.

Táborom jelszava

Külső sávra, hagydcsak, megyek,
a zöldséges színben helyem új,
rögtön a rohadt mellett srégan:

*a biológiában nincs mázli,
nincs ingyen szerzett győzelem:
lekerült asztalodról főzöm,
életem funkció, fordulóm rövid kötél;
Az utoljára táborom jelszava:
azért szólok: körletem rendes így is,
a biológiában nincs mázli,
nincs ingyen szerzett győzelem,
semmit sem ér, ha nem eszik
az ember elég fehérjét.
A pótlás meg drága, mint a méreg.*

A hosszabbítás ára

*Lihegünk: megy a gép, szuszogás,
két évtizedes balzsam kezemen,
a semmi szempont előnyös:
habozzon a lovak szája, gázt,
jobbról jó: mehetsz, figyelek,
amputálás lesz: ez a hosszabbítás ára,
jobb hátsónk lapos: élek a gyanúperrel,
jobbról jó: mehetsz, figyelek,
két évtizedes balzsam kezemen,
lihegünk: megy a gép, szuszogás.*

Szilágyi Gyula

Kegyelemkenyér*

A nőkbe zárt fájdalom

1 995 őszen, egy pénteki napon a férjem a késői vonattal jött csak haza. Letette a táskáját és azt mondta, hogy decembertől munkanélküli. 14 év munka után, ebből hat évet dolgozott Szentesen, egyszerűen megszüntették a munkaviszonyát. A vállalat Lajosmizse mellett adott volna állást, csak hétfélegyen járhatott volna haza, azt meg nem vállalta. Végkielégítést sem kapott, mert mindig féléves szerződéssel foglalkoztatták, de ez csak akkor derült ki, amikor bementem Szolnokra a központba a párommal és veszekedtem, hogy neki az a kis pénz igenis jár. Akkor mutatták meg a szerződéseket, amiket aláírt. Rendesen beszéltek velünk, azt mondták, hogy megértik a helyzetünket, de legszívesebben megfojtottam volna őket. Ismeri a férjemet, 108 kiló és akkora tenyere van, mint egy lapát, de most csak állt, leeresztette a vállát és nehezen szedte a levegőt. Féltettem, mert amilyen erős, olyan gyenge a szíve, csak a vonaton hazafelé mertem megkérdezni tőle, hogy miért nem szólt azokról a papírokról. Azt mondta, hogy aki nem írt alá, azokat már négy éve elküldték. Ismerős volt a kalauz, először azt hitte, temetésről jövünk, amikor elmondtuk, hogy mi a gondunk, csak legyintett. Lassan földönfutó lesz az egész ország – mondta és megszorította a kezemet. Tudtam, hogy vigasztalni akar, de amit mondott, az megütött. Harminchat éves a párom, én harminckettő. Két gyerekünk van, a lány tizenegy, a fiú kilenc éves. A házunk kész van, a Wartburg 10 éves, de alig használtuk, a garázsban is ponyva alatt állt, hogy ne pizskítsák össze a legyek. Öt hektár szántónk van, meg egy szép darab kaszáló, az öregek dolgoztak rajta, apám halála után pedig édesanyám napszámosokat fogadott. A teheneket maga fejte, a növendékmarhához, a hizókhoz, meg a tej szállításához van állandó emberünk. Gazda lánya vagyok, nekünk mindig volt földünk, apám mástól is bérbe vette a háztájit, ebből kaptunk indulópénzt, amikor elkezdtük az építkezést. Kiegyenesítettem a derekamat és megfogadtam, hogy mi nem leszünk földönfutók. Amikor leszálltunk a vonatról, a páromat leültettem otthon, elétettem egy üveg bort – először azt hitte, álmodik –, és elmentem anyámhoz. Aztán egy hétig majd minden este nála voltam. Láta, hogy nagy a baj, akart is segíteni, csak még nem tudtuk, hogyan. Végül is megállapodtunk. Két borjút kaptunk és két kocát. Úgy fizettük ki, hogy Laci dolgozott az állatok mellett – anyám portáján tartottuk a saját jószágunkat is –, de tíz hónapig csak fél napszámot kapott. Az első év így is nagyon nehéz volt: huszonnégyezret kaptam kézhez a növényolajnál, a férjem tizenhatezret munkanélküli segélynek, tizet a mamától, és a gyerekek után is adtak minden évben valami támogatást az önkormányzatnál. Viszont tizenhatezret fizetünk havonta vissza az építési kölcsönbe. Volt úgy bizony, hogy semmi pénzt nem volt a háznál. Laci reggeltől estig dolgozott a mamánál. Nem értette a paraszti munkát – bányászcsaládban született Nógrádban –, de azt mondta, hogy anyuka csak mutassa, hogyan kell, én majd csinálom. A mama ötlete volt a nyúl is. A borjúból másfél év múlva lesz pénz, a hizókból pedig nagyon bizonytalan a bevétel. Pedig saját fiattatású malacaink vannak, a takarmányt is mi termeljük és daráljuk. De az idén is már csak a nagy súlyú hizókat viszi el a szalámigyár, a többi vagy kell, vagy sem. Ezért jó a nyúl. Hamar megfordul és azonnal fizet. Ahol a marhának jut takarmány, ott jut a nyulaknak is. Sokszor, nagyon sokszor volt, hogy pénteken leadtuk a nyuszikat és abból a pénzből főztem vasárnap ebédet. Egy év után kaptunk egy kis levegőt, akkor hívták be Lacit a munkaügyi hivatalba Kunszentben, hogy igényeljen jövedelempótló támogatást. Nem akart menni. Vasalt inget adtam rá, kivettem egy nap szabadságot, és 14 hónap óta először, beindítottuk a Wartburgot. Megkérdezték a nevét és adtak egy papírt, hogy töltsse ki, majd két hónap múlva megkapja a segélyt. Az én párom meg kihúzta magát, megköszönte az eddigi segítséget és azt mondta, hogy ha munkát nem tudtak adni, neki kegyelemkenyér nem kell. Nem koldus ő, hanem munkás. Olyan csend lett az irodában, hogy nekítámaszhatták volna a létrát. Február vége volt akkor, már érezni lehetett a napot, álltunk a piactér sarkán, éppen élet harangoztak és nagyon jól éreztem magam. Aztán másnap reggel, ahogy fésülködtem, észrevettem a hajamban az első ősz szálakat.

A statisztikák szerint a munkanélkülieknek csak 40-45 %-a nő, de ezek az adatok nem feltétlenül pontosak. Minden valószínűség szerint a munkahelyüket elvesztett nők és férfiak számában nincs jelentős különbség, a munka nélkül maradt nők viszont az első év után sokszor megszakítják kapcsolatukat a munkaügyi központokkal, s így nem szerepelnek a statisztikai összegzésekben. Részint felhasználják azokat a „menekülési útvonalakat”, amelyek nemükből adódóan nyitottak számukra (gyermekszülés, gyermeknevelés), részint pedig a kisegítő gazdaságban végzett munka növelésével kísérik meg – legalább részben – pótolni a kieső jövedelmet. Fizetésük tradicionálisan alacsonyabb, mint a hasonló munkát végző férfiaké, így a családi költségvetésben kisebb rés keletkezik, mint amikor a férj válik munkanélkülivé. Ezzel együtt, az aprófalvakban élő asszonyok számára nemcsak saját munkanélküliségük jelent gondot. Amikor a férj elveszi munkáját, vagy az iskolából kikerülő gyermek nem tud elhelyezkedni, sokszor a feleségnek kell az otthon egyensúlyát biztosítani, neki kell a negatív változások lelki következményeit ellensúlyozni. A tisztazugi asszonyok aligha ismerik a kreativitás fogalmát, de meghökkenően hatékony stratégiákat alkalmaznak, ha a család megtartásáról van szó. Ezt a házat szüleimtől örököltük, 1982-ben fejezték be, akkor voltam 20 éves. Apám 13 évig építette, mert édesanyám nem dolgozott, s így csak kevés kölcsönt tudtunk felvenni. 24 évesen mentem férjhez, a felső szintet megkaptuk anyuéktól. A férjem a vasútnál dolgozott egészen '95 végéig, akkor lett munkanélküli. Majd egy évig csak lézengett, segített itthon a gazdaságban, néha eljárt maszekolni, vasbetonszerelő a szakmája, de mindenhez ért. Kapott munkanélküli segélyt, a motorral hordta a tojást az üzletekbe, nem sokkal volt kevesebb a pénze, mint amikor dolgozott. Valami azonban nem tetszett nekem. Amíg munkába járt, az egyenruhája olyan volt, mint a patyolat, minden reggel borotválkozott, arcvizet kent magára, havonta kétszer ment fodrászhoz. Azt mondta, nem mindegy, hogyan néz ki, mert az emberek róla ítélik meg a vasutat. Amikor meg itthon volt, hétszámra nem került le róla a munkaruha meg a gumicsizma. Az esti etetés után még elszaladt a kocsmába, megivott egy-két korsó sört – többet soha – aztán lerúgta magáról a ruhát és befeküdt mellém az ágyba. Hát, én nem ilyennek ismertem az uramat. Nem kellett akkor nekem sehogysem, de nem mertem mondani, mert félttem, hogy nagy bajt csinálók. Amikor nyáron ki kellett húzni egyik első fogát, azt sem csináltatta meg. Ezt azért szóvá tettem, de azt válaszolta, hogy ganézni így is jó vagyok, legalább hegyesebbet tudok köpni – és meg is mutatta. Ez már több volt, mint elég. Bementem a munkaügyi hivatalba, hogy munkát keressek a férjemnek. Nem értették, hogy mit akarok, de aztán a vezető azt mondta, hogy Szolnokon a Volán keres biztonsági őrköt, de orvosi alkalmasság kell, és utána egy tanfolyam. Ezért nekünk nem kell fizetni és a tanfolyam ideje alatt is jár a munkanélküli segély. Már az első hét végén abba akarta hagyni. Attól félt, hogy megbukik a vizsgán és ki kell fizetni a tanfolyam árát. Elmúlt negyven éves, jó feje van, de a fegyvervizsga, meg a szabályzatok, paragrafusok – szóval nagyon nehéz volt vele. Úgy csináltam, mintha iskolás lenne: délután a gyerekekkel foglalkoztam, este meg tőle kérdeztem fel a leckét. Akár le is vizsgázhattam volna helyette. Láta rajtam, hogy nagyon komolyan gondolom, nem mert ellenkezni, aztán ahogy haladt előre, egyre könnyebben és szívesebben tanult. Dicsérettel végzett. Két éve dolgozik a Volánnál, most már szolgálatvezető.

Egy kicsit rendeződtünk anyagilag is, anyuékkal közösen csináltunk egy kis fóliát – lassan behozza az árát. Tavasszal aztán egy vállalati rendezvényen megismertem a munkatársait is. Itt tudtam meg, hogy Miklós mindenkinek azt mondja rólam, hogy kozmetikus vagyok. Ez még tetszett is egy kicsit, de azért otthon kérdőre vontam. Az úgy van – válaszolta elvörösödve –, hogy nyáron megint tanfolyamra kell mennem és aztán én leszek az egész szolgálat főnöke. Írásban kellett válaszolnom egy csomó kérdésre. Érdeklődtek a családról is. Nem írhattam oda, hogy a házastársam foglalkozása: paraszt.

Az egyenes derekú, nagy akaratú, életre szánt tiszazugi asszonyok szüleiktől örökölték magatartási mintáikat. Az aprófalvak értékvilágában a családnak nem volt alternatívája, pótolhatatlan és semmivel sem helyettesíthető funkcionális egységként létezett. Az otthon megtartásáért hozott áldozat kezdetben biológiai-gazdasági parancs volt, aztán szigorúan számonkérhető közösségi elvárás lett. Napjainkban legfeljebb valamiféle morális kötelezettségről beszélhetünk, amelynek vállalása ugyan tiszteletre méltó, de elutasítása sem szankcionálható. Úgy tűnik, a feleségek másként gondolják. A férfiek, apák munkanélkülivé válását sikeresen túlélő családok csaknem mindegyikében (93 %), az asszonyok (és/vagy anyósok!) találták meg a krízishelyzetből kivezető utat, vagy legalább azt az átmeneti megoldást, amely csökkenti a munka – és a kiszámítható jövedelem – elvesztésének személyiség- és környezetromboló hatásait. Lélektanilag örök talány marad számomra, hogy mire a problémamegoldó vésztartalék aktualizálódik a házastársuknál rendszerint alacsonyabb iskolai végzettségű és általában is meglehetősen tájékozatlan asszonyokban, amikor az eddig megszerzeteket kell megvédeni, a család érdekeit kell érvényesíteni. Feltehetőleg az örökölt szerepkészlettel függ össze az is, hogy azok az asszonyok, akik férjüknek munkalehetőséget szereznek, családi vállalkozást teremtenek, beiskolázzák őket, azaz „kimenedzselik” házastársukat a válságból, saját státuszokon nem változtatnak, továbbra is háztartásbeliként, betanított munkásként dolgoznak, vagy a kiegészítő gazdaságot (állattartás, konyhakert, fólia) működtetik. A készen kapott életviteli minták hatása mellett, szigorúan reális megfontolásokkal is magyarázható ez a jelenség: a tiszazugi aprófalvakban az érettségizett vagy felsőfokú végzettséggel rendelkező lányok számára nemcsak a munkavállalás jelent megoldhatatlan akadályt, hanem magánéletüket is komoly konfliktusok terhelik. 1997-ben végeztem Szolnokon, informatikus mérnök vagyok. Jól kiismerem magam a különböző programok között, s nem jönnek zavarba akkor sem, ha valamilyen hardware-problémát kellene megoldanom. Németül és angolul is beszélek, bár vizsgám csak németből van. A főiskola mellett mindenféle munkát vállaltam, ügynököttem biztosítási papírokkal, házaltam argentin szerszámkészlettel, brazil cipőfűzőkkel, kétes eredetű Absolut vodkával. Faluról kerültem a főiskolára, gondoltam, nem árt, ha megismerem az életet. Tényleg nem ártott, bár most sok hasznát nem veszem. Kialakult egy tárgyalástechnikám, javult a verbalitásom és megtanultam pontosan megkülönböztetni, hogy az ügyfél érdeklődése nekem szól-e, vagy a felkínált árunak. Aztán vége lett a főiskolának. Úgy gondoltam, hogy az államvizsga után engedélyezek magamnak egy hónap pihenőt, aztán ráülök a telefonra és elhelyezkedem. Először a szóbajelölhető helybéli cégeket hívtam, aztán egyre bővülő körben a szomszédokat, aztán azok szomszédait, végül eljutottam – részint telefonon, máskor személyesen – Egerbe, Kiskunfélegyházára, Budapestre. Teljes sikertelenség. Ahol fiatal kerestek, ott a szakmai gyakorlatot hiányolták – ez egyébként már önmagában ellentmondás, mert hogyan is lenne egy fiatalnak szakmai gyakorlata –, ahol a végzettség volt a fő szempont, ott meg túl fiatalnak találtak. Azt mondják, nem vagyok ronda, és még öltözködni is tudok. Nyáron kerestem munkát, a meteorológiai viszonyok ilyenkor megfelelő feltételeket teremtenek az egyáltalán nem kihívó, de gondolatébresztő ruházat viseléséhez – és ezzel együtt sem kellettem senkinek. Úgy augusztus vége felé már kezdtem megérteni, hogy mitől oly elgyötört az országutak mellett ácsorgó lányok arca, amikor hiába várnak fuvarra. Az utolsó körben aztán megkaptam a nagy lehetőséget: az egyik ABC-ben lehettem volna pénztáros, de itt a főnök túlhangsúlyozta az állás bizalmi jellegét – így aztán ez sem jött össze. Végeredményben én szerencsés helyzetben vagyok, apám egy környékbeli gyógypedagógiai intézet igazgatója, van 10 hektár szántó, meg 10 hektár szőlő, nem kenyérré kellene a keresetem. Amikor szüleim látták, hogy az eredménytelen telefonálgatás és az értelmetlen rohangálás némiképp megvisel, felvetették azt a lehetőséget, hogy vegyem át a családi gazdaság irányítását. Ezen komolyan gondolkoztam, de végül negatív döntést hoztam. Az csak az egyik dolog, hogy nem értek annyit hozzá, mint az apám. Gyermekkoromban sokat dolgoztunk együtt, tudom, mi a teendő a szülővel, hogyan kell a bort kezelni, s apám segítségével könnyen pótoltam volna a hiányzó ismereteket is. Nem ez jelentette tehát az akadályt. Az igazi nagy probléma az volt, hogy... hát hogy is mondjam, szóval a nagy kérdésem az, hogy mi lesz velem? Házasságra egyelőre nem is gondolok, de valami értelmes emberi-baráti-partneri kapcsolat nagyon hiányzik. Lehet, hogy az ilyesmihez én túlképzett vagyok. A legutóbbi nagy kalandom az volt, amikor a dizsiben egy kellemes arcú kölyökkel táncoltunk vagy öt percet, aztán kikísértem cigarettázni. Te mit csinálsz, amikor nem vagy itt? – én indítottam a beszélgetést, mert azt azonnal láttam rajta, hogy a verbális kommunikáció nem erős oldala. Munkanélküli vagyok – mondta. A faterom a sörgyárnál van, a muter meg az óvodában. Aztán közelhajolt az arcomhoz és megkérdezte: na, kefelünk? Emlékszem középiskolás osztálytársnőimre – szépek voltak, arányosak és valahogy méltósággal viselték kezdődő nőiességüket. Tizennyolcból heten mentek férjhez, néha találkozom velük a boltban vagy az utcán. Kopott kerékpáron tolják hazafelé a teli szatyrokat, melegítőben, foltos tornacipőben (vagy gumicsizmában) állnak sorba a pénztár előtt, a körmük nagyra nőtt és néha fekete kerettel szegélyezett. Gyermeket szültek – tehát ők nem munkanélküliek – és jószágot etetnek, kertet kapálnak. Azt mondják mindig, hogy boldogok. De ezt minden asszony mondja. Várják a férjüket, akik majd este segítenek a ház körül, aztán a TV előtt legurítanak egy sört – csak úgy üvegből, nem kell elmosni a poharat – és nézik a meccset. Névnapokra, születésnapokra, házassági évfordulókra az asszonyok fodrászhoz mennek, felveszik az ünnepi ruhát, aztán a vendégek telibagózzák a szobát, elordítják az Akácos utat és reggel a feleség mosogatással kezdi a napot. Ez azért túl nagy ár egy biztos partnerért. Én nem félek attól, hogy ennyire leépülök, de ha elkezdének gazdálkodni, mindig ugyanazokkal találkoznék, mindig ugyanazokat a problémákat kellene megoldanom és még kevesebb alkalom lenne arra, hogy kicsit mozogjak a nagyvilágban. Nem akarok olyan kapcsolatot, amely az igénytelenségéből épül fel, mást meg errefelé nemigen lehet összehozni, mert a korombeli fiúk még arról sem tudnak értelmesen beszélni, ami a legjobban érdekli őket. Az egyik – videón látott – szexfilmről beszélgetve szépreményű szerelmem másnap csak annyit tudott mondani, hogy „az a szőke srác jól becsavart a pénzénél” – aztán még sokáig ingatta elismerően a fejét. Nem akarok intimitásokról beszélni, de igen csekély számú tapasztalataim alapján állíthatom, hogy az akcióban sem jobbak, mint a fogalmazásban. Az egyetlen lehetőség, hogy figyelem a városi álláshirdetéseket, amíg pedig nem tudok elhelyezkedni, itthon dolgozom – legalább egy napszámossal kevesebbet kell fizetni. Valahol azt olvastam, hogy azért a kiváltságunkért, hogy gondolkozunk, lemondással és szomorúsággal kell fizetnünk. Ezt valahogy még el is fogadom. De a változtatás szüntelen igényét továbbra is fenntartom magamban. Mert a reménytelenség nem volt benne a pakliban.

The Hungarian Rambo - Szerszámgépes Szürke Jóska

Jóllehet a Habsburg-ház uralkodóinak szociálpszichológiai tájékozottságáról igen ritkán emlékszik meg a hálátlan utókor, Mária Terézia azon kijelentése, mely szerint az „iskolaügy politikum és mindig az is marad” nem csekély pallérozottságról tanúskodik. E tétellel ugyanis a Ratio Educationis kibocsátója a szocializációs folyamatok társadalmi befolyásolásának szükségességét fogalmazta

meg. A szociológia tudománya egészen a hatvanas évekig az ember és a társadalom viszonyát egyirányú jelenségként fogta fel, a szocializálódyégyént passzív és reaktív lényként kezelte. Ennek megfelelően aztán a hatvanas-hetvenes évek Magyarországon is a politikai szocializáció folyamatát a lojális alattvalók bővített újatermelésének szűnni nem akaró igyekezete hatotta át. Ez a törekvés a munka világában is érezte hatását. Az általános iskolai tankönyvek (1968-1982) termelési meséiben a munkafolyamat tökéletesen szervezett, a gépek kifogástalanul működnek, rossza munkás egyszerűen nem létezik, a dolgozók nemcsak jól, hanem a legjobban látják el feladatukat, a nyomdagépek szüntelenül ontják az elismerő újságcikket, és sűrűn hullanak a kitüntetések a gyárban, amely „fénylő, tündöklő üvegpalota”. A Tiszazugban a tartósan munkanélküliek csaknem kétharmada (62,6 %) e szocializációs folyamaton ment keresztül – némi cinizmussal azt mondhatnánk, hogy e folyamat terméke. Közülük 23 % kapott legalább évente egyszer jutalmat, s 11 %-uk volt tagja a munkahelyi törzsgárdának. Mindegyikük a személyes helyállás, a különleges teljesítmény bizonyítékaként emlékszik ezekre az elismerésekre. Furcsa módon az egyszerű munkás – egyszerű munkás korszakából nekik mégsem a jutalom hiányzik. Közérzetüket elsősorban a nagy helyállások lehetőségének hiánya rontja.

1977-ben voltam 25 éves. A DUTÉV-nél dolgoztunk egy pesti munkán, kilencen voltunk a brigádban, a közműfeltetés után temettük be az árkokat. Tóth Karcsi kiásta géppel, aztán letették a csöveket meg a kábeleket, mi pedig először beszórtuk földdel, aztán a vibrációs tömörítővel keményre döngöltük. Az ünnepeket persze mindig itthon töltöttük, karácsony és újév között az egész országban leálltak a nagy építkezések. Zoli bácsi volt a brig.vez. és én voltam a helyettese. December 22-re karbantartást írt be az öreg, úgy terveztük, hogy megvárjuk, amíg déltájban a főnökség eloszlik, aztán az ebédelőben iszogatunk egy kicsit, másnap délelőtt még vásárolunk ezt-azt, és a déli vonattal jövünk haza. Mindegyikünk a környéken lakott, Szolnokig egy vonattal szoktunk utazni. Jó csapat volt ott akkoriban, étel-ital sosem hiányzott, de nagy elhajlásokra csak ritkán került sor. Szóval már éppen kinyitottuk az első söröket, amikor a rámpa mellé belöktek egy vagont, vagy ötszáz zsák cementtel. A vasút akkoriban gyakran csinált ilyen tréfát, gondolom a vagon állásáért felszámított kötbér már akkor sem jött rosszul a MÁV-nak. Csak az öreg portás volt az épületben rajtunk kívül, mi pedig megállapodtunk, hogy ahhoz a vagonhoz nincs semmi közünk, különben is, miért nincsenek itt a rakodók, meg a raktár sincs nyitva. A portás azt mondta, hogy kulcs még csak lenne, de Zoli bácsi úgy nézett rá, hogy mindjárt elbújt a sörösüveg mögé. Aztán Tóth Karcsi elkezdett számolni, hogy január 4-ig ez mennyi kötbért jelent, egy darabig még vitakoztunk, megittuk az első kört és egyre jobban piszkált bennünket az a kurva vagon. Már jóval elmúlt dél, de azért lementünk és körbejártuk. Amikor kinyitottam az ajtót, az első zsák mindjárt a vállamra esett, azt továbbadtam Marcinak, a másodikat Keresztes Tibi vette el, a portás futva hozta a kulcsot, Zoli bácsi talált a raktárban két talicskát és nem volt még hat óra, amikor végeztünk. Ahogy jöttünk befelé a busszal, lassan szállingózott a hó, és úgy éreztem, hogy nekünk világították ki a várost. Április 4-e előtt aztán az építésvezetőségen adták át a brigádnak a jutalmat (3500 forintot kaptunk fejenként), a KISZ-titkár – egy fiatal technikus – meleg szavakkal szólt arról, hogy mennyi pénzt takarítottunk meg a vállalatnak. Azt azért elmulasztotta megemlíteni, hogy a kötbért így is kifizették, mert az ünnepek között volt ugyan ügyelet az építésvezetőségen, de a mérnök urak elfelejtették megnézni, hogy üres-e a vagon, s nem vitették el a vasúttal. Persze azért ők is kaptak jutalmat. Mindegy, ez nem is fontos. Nem éreztük magunkénak a vállalatot, s nem hiszem, hogy fejlett lett volna szocialista tudatunk (ahogy a KISZ-titkár mondta). Amikor Zoli bácsi '79-ben nyugdíjba ment, huszonhét évesen én lettem a brigádvezető. És nem röstellem kimondani, hogy jó érzés volt, amikor a mérnökök megkérdeztek a jutalmakkal, vagy éppen a lakástámogatásokkal kapcsolatban. Most a hagyományoknál egy fogatlan öreg mámi a főnök, gyerekkorában annyira hozzászókkott a tintaceruzához, hogy még most is megnyalja a golyóstollat, mielőtt írni kezd. A nyáron a hagymakapálás idején a világbajnokságot akartuk nézni, megegyeztünk a gazdával, hogy valamelyik napon egy órával korábban lesz a fájront. Az öreg varnyú a nap végén csak komoly segítséggel tudta kiszámolni, hogy ha 10 órára 1500 forint a munkabér, akkor a 9 óras munkanapra mennyi jár. Nem bánt engem a munka, volt olyan hónap a nyáron, hogy a jövedelempótlóval együtt több, mint 45 ezer forintot hoztam össze, de ennek egyszerűen nem látom értelmét. Láttál te már olyan világot, ahol titkolni kell, hogy dolgozni járok? Pillanatnyilag arra ítélték engem, meg sok ezer hasonló helyzetben lévő társamat, hogy havi 10800 forintból éljek meg. Mert támogatást kapok. Jövedelempótlót. Ami azért nem helyettesíti a hiányzó jövedelmet. Én nehezen hazudok, de most már az önkormányzatnál csak összevetünk azzal az asszonykával, aki az ilyen ügyeket intézi. Ő is pontosan tudja, hogy a jövedelempótlóból lehetetlen lenne megélni, meg aztán májusban egy hétig az apósa kukoricáját kaptam hatodmagammal – (teljes anonimitást kér).

Nem nehéz belátnunk, hogy egy egészében rosszul szervezett, koncepcionálisan hibás gazdasági gépezetet az egyéni többleteljesítmény nem képes életben tartani. Ezzel együtt – épp a szervezésbeli hiányosságok miatt – mindig szükség volt a túlórákra, szezonvégi hajrákra, a legkülönbözőbb felajánlásokra (szolidaritási műszakok, kongresszusi vállalások, stb.). Az ilyen teljesítményekért nyújtott elismerések alkalmasak voltak arra, hogy a gazdasági hasznosság illúzióját ébresszék az egyénben. Valahogy úgy, mint amikor a süllyedő hajó két matrózát kitüntetnek, mert határidőre átfestették a kéményeket. A matrózok persze megszenvedtek a kapitányi kézfogásért, a hajó állapotát meg senki sem ismerte pontosan. Úgy tűnik, a pozitív visszacsatolások célja nem annyira a munkateljesítmény, hanem inkább a társadalomkonform magatartás honorálása volt. Az ilyen magatartási minták kialakítása már a munkaszocializáció korai szakaszában megkezdődött. 1968 és 82 között csaknem 2 millió – 10-11 éves – gyermek olvasta azt a gyárlátogatásról szóló történetet, amelynek végén „a szerszámgépet leállító szürke köpenyes férfi csendesen mondja: nagyon szégyellném, ha azt mondanák rólam, hogy nem pontos a munkám. Három kormánykitüntetésem van.” Itt az elsődleges didaktikai cél (a hanyagul és pontatlanul végzet munka szégyenletes) mögött már jól kirajzolódik az adott időszakban ideálisnak tekintett munkavállalói tulajdonságok, és mintegy mellékesen felsejlik a jóságos és igazságos kormány (lásd még: Mátyás király) képe is. A tankönyvi olvasmányban három kitüntetéssel jutalmazott munkás szürke (csak semmi egyénieskedés), csendes és pontos. Ezzel szemben alkalmazott. Ha ilyen leszel – kitüntetnek, üzenete az olvasmány harminc évvel ezelőtt a kisdíjaknak, akiktől most azt várjuk, hogy munkájukat elvesztve kreatívan lássanak hozzá saját sorsuk rendezéséhez. A sok vitát kavart amerikai film főhőse – az obsitos Rambo – képtelen visszatérni a civil életbe, mert „ismereteire” (amennyiben az ölés tudománya annak tekinthető) a munkaerőpiac nem tart igényt, amire pedig szükség lenne e piacon, ahhoz hősünk nem ért. A magyar Rambo hasonló helyzetben van: Szerszámgépes Szürke Jóska – az „ancienne regime” munkaszocializációjának következményeként – aligha rendelkezik olyan tulajdonságokkal, amelyek az újrakezdéshez, a megváltozott körülmények közötti érdekérvényesítéshez szükségesek.

1976-ban végeztem Budapesten, faipari szakmunkás vagyok. Először a BUBIV-nél dolgoztam, 1980-tól pedig egy asztalosipari szövetkezetnél 1992-ig. Szeretek fával dolgozni, azt hiszem, a fa egy darab erdőt visz be a lakásba. Itt a szövetkezetnél nagy bútorgyáraknak végeztünk bémunkában lapszabást. A bútortalapoknál milliméteren belül van a pontossági hibahatár – ez soknak tűnik, a vasmunkánál néha századmilliméterekről beszélnek a lakatosok, de a fa anyagszerkezete miatt ilyen pontos megmunkálásra nincs lehetőség, 1983-ban valamelyik gyár nagybűrt tételt rendelt, s mindjárt adott is a cégnek egy számítógéppel vezérelt, nagypontosságú, NDK-ban gyártott gépet. Több millió volt az értéke az új berendezésnek, először még ránézni sem mertem. Az én szüleim tanyán éltek, számítógépről csak a rádióban hallottam, húsz éves voltam, amikor – a katonaságnál – először telefonáltam, és remegett a kezemben a kagyló. Ma már szinte el sem hiszem. Nem tudom, miért döntött úgy a vezetőség, hogy engem tanítanak be erre a gépre, de amikor megmondták, nagyon megijedtem. Miért pont én? – jutott eszembe. Akkor azt mondták, hogy sohasem

késtem, pontos volt a munkám, meg nem szoktam hangoskodni. Ez utóbbi feltétlenül igaz volt, mert ha engem nem szólítottak meg, én ugyan nem beszéltem. Néha nagy vita támadt a prémiumok körül, egyszer meg a Nemzeti Színház építésére kellett megszavazni valahány százalékat a fizetésünknek, de mielőtt a nagyhangúak döntöttek volna, én mindig kimentem a teremből. Azt hittem, ezt rosszul csinálom, de kiderült, hogy tetszett a főnököknek. Apámtól én úgy tanultam, hogy ha nincs baj, mindig azt kell csinálni, amit a többiek, ha meg baj van, sosem szabad úgy csinálni, ahogy ők. Úgy éreztem, baj nincs, úgyis azt teszem majd, amit mások, akkor meg minek a beszéd? Szóval 1994-ig dolgoztam azon a gépen – 40 ezer forint volt az utolsó évben az átlagkeresetem – néhány év múlva persze már nem számított korszerűnek, de amíg a szövetkezet élt – később Kft lett – használtam. Most sem érzem magam elveszett embernek, van egy műhelyem a ház végében, a kéziszerszámokkal végezhető asztalosmunkát megcsinálom. Ha más munka nincs, kijárok a fóliásokhoz napszámba, 8-10 napot minden hónapban ott vagyok. Pedig nem szívesen megyek, mert a múltkor a tulaj rámhördült, hogy „aztán a munka végén lemosni ám a szerszámot!” Most mondjam el neki, hogy én már 10 évvel ezelőtt is milliós technikával dolgoztam, ő meg még most is talicskával hordja a palántái alá a szart? Jobb a békesség. A múltkor ablakkeretet csináltam a családsegítő egyik tisztviselőjének, amikor elvitte, beszélgettünk, s azt mondta, hogy jó szakember vagyok, miért nem kezdek valamit? – Azt azért nem mondta meg, hogy mit. A gyermekeim tanulnak, az asszony dolgozik, én meg majd beleöregszem a kis műhelybe, meg a fóliába – (S. N. Kunszentmárton).

Bármit is honoráltak az aktív munkavállalóként kapott jutalmak és elismerések, jelenleg súlyos pszichés tehertételt jelentenek a munkanélküliek számára. Esetükben nemcsak a bevételek bizonytalansága, a napszámos életformával járó kiszolgáltatottság jelent nehezen feldolgozható veszteséget, hanem személyes méltánytalanságnak is érzik, ami velük történt. A „szorgalmas munka meghozza gyümölcsét” (népmesei) alapigazságáról számukra most bizonyosodott be, hogy hamis. A legkisebb fiú letette a kapát, elindult szülei vályogházából, hogy világot lásson. Tizenöt-husz évig keményen dolgozott, sokszor meg is dicsérték érte, s most visszatér a szülői házba (amely többnyire már téglából van), felveszi a kapát, s a hamuban sült pogácsa ügyében rendszeresen látogatja a helyi önkormányzatok szociális osztályait. Ez bizony nem sikersztori. A sorozatgyártási programként működtetett szocializációban a monolit államrendszer saját reprodukcióját kívánta biztosítani. Bár komoly „eredményeket” ért el, erőfeszítései befejezetlenek maradtak. Ha elfogadjuk azt a tételt, hogy a társadalom emberi termék, s egyúttal az ember is társadalmi termék (Berger és Luckmann – 1966), akkor megállapíthatjuk, hogy a szocialista gazdasággal konform „produktumok” napjaink munkaerőpiacán nagyrészt eladhatatlanok. Mind az oktatási rendszer formális, mind a munkahelyek informális követelményrendszere kifejezetten gátolta a jelenlegi feltételeknek megfelelő munkavállalói személyiség kialakulását. Akit iskolai tanulmányai alatt arra kondicionáltak, hogy pontossága mellett szürke-szerény és csendes legyen, és a tanulmányokat követő húsz évben ez a stratégia számára gyümölcsözőnek is bizonyult, azt ma már nehezen képezhetjük át menedzsernek, vagy biztosítási ügynöknek.

A teljes névtelenséget kérő, egykori brigádvezető mosolyogva hallgatja a szocializáció történetiségéről szóló magyarázatot. Szóval termékek vagyunk, mégpedig korszerűtlenekek. Tulajdonképpen nem is meglepő. A múltkor is olvastam egy újságcikket, amely azt bizonygatta, hogy a Kádár-rendszerben elveszett a munka erkölcsi értéke, mert a teljes foglalkoztatottság mellett is munkanélküliség volt, hiszen a gyárkapukon belül csak lődörögtek az emberek. Akkor eszembe jutott egy gyermekkori emlék. Talán nyolcadikba készültem, amikor a bátyám barátaival elmentünk dinnyét rakodni. Ketten álltak a pótkocsin, mi meg dobáltuk fel a dinnyéket, s amelyik leesett, az persze összetört. Délutánra szép, vörös halom állt a pótkocsi mellett. Mit mondunk majd a tulajnak? – kérdeztem. Hát azt, hogy rohadt volt – felelték. Így van ez velünk is. Ejtettek bennünket, s most sokan mindent elkövetnek, hogy bebizonyítsák: az a dinnye rohadt volt.

* Részletek egy tiszazugi szociográfiából. Az írás a „Közösen a jövő munkahelyeiért” Alapítvány támogatásával készült.

Körmendi Lajos

Kipcsakisztán

Kuruclabanc

Van Tompa Mihálynak egy népies elbeszélő költeménye, amelyben sűrűn előfordul Karcag neve. A *Szuhay Mátyás* című műve 1846 végén elnyerte a Kisfaludy Társaság dicséretét. Jóllehet ekkor már Tompa eltávolodott Petőfitől, mégis úgy tűnik, hogy ezzel a költői beszélyével az általa vert csapáson halad – no meg az Aranyén. A Bején a református nyáját pásztoroló költő-lelkész a Szuhay Mátyás előtt már bizonyította, hogy nem idegen költészetétől a népies hang, sőt az 1846-ban megjelent sikeres *Népregék, népmondák* című könyvében a nép ajkán élő népmondákat dolgozta fel.

A *Szuhay Mátyás* tulajdonképpen egy rászedés története. Tompa a turáni átok felemlegetésével indítja a beszélyt, kárhoztatja a magyarság széthúzását, s mindezt Szuhay Mátyás, a kuruc, „nyakas mérges magyar” szájába adja. A vén lován Tarcal felé igyekvő kuruccal tart két társával a búsuló Keszi: szomorú, mert Vas Benedek lányát szereti, de az apja „Az mondja: kurucnak nem adja gyermekét”. Nos, ez a labanc Vas Benedek az elbeszélő költemény szerint karcagi. Aligha ismerhette Tompa Mihály Karcagot, mert ha ismeri, nem hozza hírbe a nagykunok fészkét labancsággal. Nem sok Vas Benedek élhetett ezen a tájon, de ezt most ne firtassuk. Ott tartottunk a kényelmesen folydogáló történettel, hogy a tarcali pincéjébe igyekvő Szuhaytól elköszön a jó Keszi: „Szombaton estére ott termek Kardszagon, / S szépen vagy erővel, de a lányt elhozom.” Szuhay besegít, hogy ezt szépen tehesse: a pincéje nedűit megdézsmáló labancok kiverése után Vas Benedek elbújt bátyjával „üzeni” a vonakodó apának, hogy Keszi Pál a király testvérének megmentése miatt báróságot kap „Mihelyt feleséget vesz”.

Közben „Keszi Pál Kardszagnak nagy sietve mégyen” az ő Vas Annájához. A szerelmesek összetalálkoznak, kocsisal sietnek a paphoz házasodni: „Anna, híven simul Pali kebelére... / S éjféltájban a két boldog célhoz ére”. Aztán kiderül, hogy a kocsis maga Vas Benedek. Már megkapta a hírt Keszi urunk báróságáról, ezt a mondottakból tudni: „Legfőbb kívánsága atyai szívemnek, / Hogy szent eskü által most eggyé legyetek”. A boldog kifejtet után „repült a négy táltos megint Kardszag felé”.

Tovább sodortatván magunkat a beszély medrében, hirtelen azt kell gondolnunk, mégis nagyon jól ismerhette Tompa Mihály Karcagot, de az ilyeszerű helyeket biztosan. Ezt írja ugyanis: „Reggel csak Annáról volt Kardszagon beszéd, / Egyik szóla: megholt! más: elveszté esztét; / Ez monda: elszökött! más: de biz ellopták! / Kútba ugrott...! férjhez erőszakkal adták”. Aztán jön a lakodalom, „ráhúzta Kunság legbarnább bandája”, négy napig vígad a nép, s „Piros kun menyecskék, szálas szép kunfiak, / S teljes keblű szüzek táncban mulattanak”.

Közben Szuhay, akit nagy tréfacsinálónak fest Tompa, Vas Benedek tanyáján most nyert bárósága öröme, kiosztja a szegényeknek annak búzáját. Jó idő múltával találkozik a kárvallott Vas Benedek és a kuruc Szuhay Mátyás: utóbbi célzásából ekkor jön rá a fősvény karcagi labanc, hogy ezzel a bárósággal igen rászédtek. Negatív hős ugyan, de van jó oldala is Vas Benedeknek: „Kis Bencét nem adnám ezer báróságért!” Mert Keszi Pál kuruc vitéznek és Vas Anna labanc leánynak fia született. Nem kuruc. Nem labanc. Magyar.

Kurucok, labancok? Nem ismerős ez egy olyan országban, ahol együtt élnek 1956 szabadságának kivívói és eltiprói? Ahol ma is egy országban él tízmilliónyi Keszi Pál és Vas Anna? S ahol egymást követő nemzedékek tudják meg, mi is az a turáni átok?

Egy karcagi testamentuma

A csavargó költőt, Villont elég sokan ismerik és szeretik. Akik igen, azok tudják, hogy még végrendeletből is lehet igazi irodalom. A szegény Francois lába alatt mindig forró volt a talaj, nem csoda hát, hogy két testamentumot is készített, egy kicsit és egy nagyot.

Egy karcagi költő is készített végrendeletet, nem olyan híreset ugyan, mint Villon, de az is igaz, hogy nem irodalomnak szánta.

Varga Endréről van szó, a juhász-költő Varga Mihály bátyjáról, akinek meglehetősen ígéretesen indult az élete, hiszen tanulhatott. A halála alkalmából közölt gyászlevél szerint „Varga Endre szegény szülőktől 1854-ben Karczagon született, iskoláit Egerben végezte, hol papi pályára készült, később azonban a honvédséghez besoroztatván, 1874. évben a honvédségi Ludovika akadémiába a tisztí vizsgát jelesen tette le, s még ugyanaz év november elsején honvédhadnaggyá nevezetett ki a 47. honvédszászlóaljhoz, honnan 1876. évben a 2. honvédszászlóaljhoz Félégyházára, – innen pedig 1879-ben a 86. honvédszászlóaljhoz Orsovára helyeztetett át”. Itt halt meg 1880. június 10-én, ahogy a gyászlevél írja, sorvadásban. Szinnyei szerint is 10-én halt meg, de ő is a fentebb idézett *Nagy-Kunság* 1880. 24. számára hivatkozik. Az újság 27. száma azonban közli a Varga Endre temetéséről szóló beszámolót barátja, Lehrner Ferenc tollából, s ő úgy kezdi, hogy „Múlt hó 3-án reggel csakhamar elterjedt azon rémes hír, hogy Varga Endre m. kir. honvédhadnagy – lakásán egy vészteljes golyó lövéssel – fiatal életének véget vetett. Bajtársai és barátjai azonnal lakására siettünk. Az ott szemünk előtt lévő szörnyű valóság, – az előttünk ülő helyzetben lévő holt test, – ki még görcsösen szorítá kezében a halált hozott forgantyú pisztolyt...” Az asztalon megtalálták a végrendeletet. „Bevezetésében, szenvedett borzasztó kínjait írja le –, kéri az olvasókat, hogy tett lépése miatt ne ítéljék el őt, mert ez volt már csak az egyedüli lépés, mely enyhét adhatott kínzó mellbetegsége ellen. Mint – végrendeletéből is látszik, keblében a remény és kétség óriási harcra vívott egymással – míg végre elcsüggedve, nem remélve javulást, s véletlenül az egyik orvos véleményét is megtudva, hogy már betegsége annyira előrehaladott, hogy többé nincs remény a fellábadáshoz – e vészterhes lépésre határozta el magát” – írja Lehrner Ferenc, majd idézi magából a végrendeletből. Ez az igazán érdekes. Ilyeneket írt le halála előtt Varga Endre: „3. pont. A temetésem költségkímélés tekintetéből a lehető legegyszerűbb legyen, mert – úgymond kérem nincs píz, osztán a másvilágra hitelbe utazni, ennél valami csúnyábbat nem ismerek; mikor Szent Péter avval fogadna, hogy na fiu! hát hitelbe jöttél fel? szegényemben rögtön feltámadnék!” A halálra készülődőnek még ekkor is volt humora. A szomorú készülődéshez valahogy nagyon nem illik ez a szinte frivol hang, ami azonban mégis roppant természetesnek hat. A végrendelet 13. pontjában töpreng: „Ha talál felöltözve divat az eltemetés (amit bizony nem tudok), azt hiszem, egy ócska zubbony is elég lesz! De mégis azt gondolom, hogy egy ingben megy a csak”. Tépelődik, bizonytalankodik, de ez a tanácsstalanság azt jelzi, hogy ez a tehetséges fiatal ember mostanáig nem foglalkozott a halállal. Morfondírozását egy odavetett mondattal zárja le: „Majd megmondják a vén asszonyok”. Nagyon eredeti.

A temetésén egyébként volt rengeteg virág, koszorú, óriási tömege az orsovai embereknek, ott volt mindenki, aki számít, koporsóvivő katonák, hat „bajos koszorús leány... a szokásos menyasszonnyal”, dobpergés, díszsortűz. Többet tudunk szegény Varga Endre haláláról, mint életéről. A halálra készülődés iratta vele a végrendeletet, ami persze, a Villonéval ellentétben, nem irodalmi mű.

Viszont megmutatja a karcagi fiatalember lehetőségeit, tehetségét: miket írhatott volna, ha nem hal meg ilyen korán, és olyan természetes tud maradni, mint végrendeletében!

Flastrom, kunoknak

Csattoghalmi néven írt verseket Varga Endre, a kor szokása szerint álneven. A *Nagykunság* című munkája a *Nagy-Kunság* 1879. április 10. számában jelent meg. Szülőföldje dicsőítése ez a vers, igaz, nem mérhető Arany János költői talentumához és nyelvi gazdagságához a megvalósult mű, de felvillan benne a tehetség és éppen rólunk szólva villan meg.

Varga Endre a vers írásakor vagy Félégyházán szolgált még, de valószínűbb, hogy már Orsován katonáskodott, megírta ezt a verset és még azon melegében haza is küldte Karcagra a helyi lapnak közlésre. A vers hangütéseként rögtön közli a Nagykunsághoz való viszonyát alapvetően meghatározó tény, majd ebből következő érzelmi kitérését: „Nagykunságon ott születtem, ott biz én! / Nincs is olyan jó hely a földtekén: / Ki nem hiszi, menjen oda s lássa meg, / Nagykunságon még a csók is édesebb”. A második stórfában következik iménti kijelentésének indoklása, megtudjuk, miért olyan jó hely ez a tájegység, legalábbis Varga Endre szerint: „Délibáb a róna táját rengeti, / És repülhet a tekintet messze ki, / Nincsen ami határát szabja meg: / Nagykunságon még a csók is édesebb”. A pusztá különös természeti jelenségéről, a délibábról és a határtalan szabadság érzékeltetéséről a harmadik versszakban átvált az emberekre: „Szíves a nép, s ifja, lánya mind csinos / Mint derülő hajnal, arca oly piros. / Nem is hiszem, hogy egy-egy nép volna szebb; / Nagykunságon még a csók is édesebb”. A következő szakaszban kiderül, hogy a költő távol van szülőföldjétől, de visszavágyik: „Vissza-vissza e vidékre vágyom én, / Ott pihenni délilibabos lány ölen, / Hol jó anyám kis bölcsőmben rengetett; / Nagykunságon még a csók is édesebb”. Ez a pihenést említő sor mintha arra is utalna, hogy a szerző már beteg. Az utolsó előtti stórfából aztán kiderül, hogy a költő vágyakozása nem csupán a Nagykunságnak szól. Ahogy az lenni szokott, nő van a dologban: „Nagykunsági szőke lányka, szép virág! / Óh, mi sokszor gondolok én itt te rád! / Bár rég volt, hogy csókot válték veled: / De Kunságon még a csók is édesebb”. Hát az ő belépőjét, a szőke lányka színre lépését készítette elő a versszakok végén mindig visszatérő sor az édes kunsági csókról! Érdemes megfigyelni, hogyan utal a költő a kettejük között lévő földrajzi távolságra: „.... gondolok én *itt* te rád” és „csókot válték *ott* veled” – írja. A zárószakaszban a remény áll a középpontban, a remény, hogy visszatérhet még szülőföldjére, hogy boldog legyen. Varga Endre ugyan reménykedik, de mintha túl sok lenne itt a bizonytalanság, az „azt hiszem”, a „talán”. Íme, a hatodik versszak: „Lesz idő még visszatérni, azt hiszem, / Teljesülni fog talán, mit kér szívem. / Érezni ott jó anyámmal és veled: / Hogy kunságon még a csók is édesebb!” Ez az, ami nem teljesült, hiszen a karcagi katona-költő egy jó év múlva, 1880 júniusában Orsován elhunyt. A temetéséről beszámoló Lehmer Ferenc egy szóval sem említi, hogy Karcagról bárki ott lett volna a végtisztesség adásnál. Nem volt ott se a jó anya, se a szőke lányka. Ők éltek tovább nyilván a korábbi nagy szegénységben *itt*, Varga Endre pedig csendben, elhagyatva porladt *ott*.

A Nagykunságért epekedő verse nem mentes a fájdalomtól, ám jó adag rajongás is van benne. A rajongásra szüksége is volt akkor az 1876-ban a megyerendszer kialakításával kiváltságait veszített régióknak, amit röviddel a vers írása előtt fosztottak meg függetlenségétől, a büszke kunok nagy bánatára. Minden ilyen vers, dicsérő ének némi gyógyírt jelentett a sebzett szívű kunoknak. Talán éppen ilyen flastromnak szánta Varga Endre a *Nagykunság* című versét.

Szerkesztői messzeszó

A fiatalon meghalt karcagi költőről, Varga Endréről a helyi újság, a *Nagy-Kunság* szerkesztői sem tudhattak sokat. A lap *Szerkesztői messzeszó* című rovatán keresztül tartotta a kapcsolatot a szerzőivel, így Varga Endrével is. Az első üzenet 1879. január 12-éről való: „Csattoghalminak. Egy kis türelmet kérünk.” A második messzeszó üzenet egy héttel később már bőbeszédűbb: „... Némi kis javítással adjuk. Ön látja, hogy sokkal jobb így. Csak tanulmány és gyakorlat: öntől még sok szépet várunk. Kérjük nevét velünk közölni.” Ez az üzenet tipikusan fiatal költőnek való: van benne egy kis vállonveregetés (kijavítják a kéziratát s beláttatják vele, hogy így jobb – bár ebben azért nem lehetünk biztosak!), egy kis biztatás a tanulásra és írásra, mondván, Csattoghalmitól még sok szépet várnak. Kétségtelen, hogy az újság szerkesztői felismerték az ifjúban a tehetséget, ezért is lettek kíváncsiak valódi nevére. Ezután tudták meg, hogy szépreményű szerzőjüket Varga Endrének hívják. A január 23-án megjelenő *Nagy-Kunság*ban azután már olvasható a fiatal katona-költő *Két áldozat* című verse. A február 2-i számban közölt szerkesztői üzenet lényeges adatot tartalmaz, ebből megtudjuk, hogy a költő még Kiskunfélegyházán szolgál: „V. E.-nek K.-Félegyházán. Szíves közleményeiből böngészünk. A talányok (szám- és régészeti) jönnek. Az apróságokat felhasználjuk. Kérünk efféléket minél többet! Hát a lyrai és balladai hang? Az első tűzön keresztül ment ön, s most már kipróbált katona! Üdvözet!” Ez az első tűz természetesen átvitt értelemben értendő, a nyilvánosság előtti első megjelenésre, amittől Varga Endre az irodalom kipróbált katonája lett. A február 16-án megjelenő *Nagy-Kunság*ban már a szerző *A viszontlátásra* című verse olvasható, melyet március 6-án újabb szerkesztői messzeszólás követ: „Csattoghalminak. Örvendünk, hogy viszonttalálkozunk. Utolsó küldeményét egytől egyig mind használni fogjuk. Szíves üdvözet!” A március 30-i számban türelemre intik: „Köszönetünk az újabb szállítmányért! Mindet adni fogjuk, de ne lepje meg önt az, ha majd idő közönkint. Dicsekedve mondhatjuk, hogy az érdeklődés sok ilyféle dolgozattal látja el lapunkat s egyszerre vagy gyorsan közölnünk lehetetlen. Azonban az ön küldeményei iránt mindig figyelemmel leszünk...” Legközelebb a *Nagy-Kunság* 1879. április 10-i számában találkozunk Csattoghalmi nevével a *Nagykunság* című vers alatt, majd május 11-én *A jelen útja*, június 22-én a *Képeddel alszom el*, július 6-án pedig a *Csend ül a vidéken* című versek szerzőjeként. Július 27-én újabb üzenet a lapban: „.... Itt vannak mind. A régebbiekekkel együtt egymásután felhasználjuk. Egy némelyet más vállalatunkba veszünk fel engedelmével. Majd elküldjük aztán...” Ez a más vállalat alighanem egy kalendárium lehet. Aztán ismét Varga Endre versei következnek a lapban: a *Távolban* (szeptember 28.), a *Szerelem vallomás* (november 23.), az *Üvölt az őszi szél* (1880. január 1.), és *A szöktetés* (február 1.). Február 8-án újabb üzenet, immár Orsovára: „Csattoghalmi, Orsova. Jól esik a távolból is jelét venni, hogy törekvésünk méltánylásra talál. Szellemes verseit élvezettel olvassuk.” Ez volt az utolsó üzenet. Még két verse jelenik meg Varga Endrének a *Nagy-Kunság*ban, az *Edisonhoz* (február 15.) és a *Családi ünnep* (május 9.), ezt követően már csak a halálhírért közlő cikk (1880. június 13.) és a temetéséről beszámoló írás (július 4.) következik. Ennyi volt Varga Endre költői pályája. Kevés adatott neki: 1879. január 23-án jelent meg első verse, az utolsó pedig nem egészen másfél év múlva, 1880. május 9-én. Hamarosan elfeledték, szülővárosában, Karcagon is. Érdemtelenül, mert tehetséges volt.

Az enyhet adó sír

Összehasonlíthatatlanul színesebb költészet a Varga Endréé, mint testvéréé, Varga Mihályé. Amíg a juhász-poéta csak a fájdalom hangját ismeri, addig bátyja sokféle témát sokféle módon énekel meg. A *Nagy-Kunság*ban megjelent művei közül sorban az első a

Két áldozat című ballada. Szaggatott előadásmód, a menyasszony érzelmeinek vad hullámmása jellemzi, s a végére ott marad a két áldozat, a harctéren elesett vőlegény és a megtébolyodott menyasszony.

A *Viszontlátásra* című munka szerelmes vers. Az első és második strófa elején angyalnak szólított nő csókjait dicsőíti Varga Endre rajongó hevülettel. Ezt követően jelent meg *Nagykunságon*, majd *A jelen útja* című verse. Ez utóbbiban áldoz szíve istenének. Ezt írja: „Gyermek álmok s füstbeszállt remények / Mit számomra a mult felmutat! / Élünk hát az élet jelenének / Megtaláltuk már a jó utat!” A jelen kínálta örömök (itt a szerelem) kiélvezésére buzdít a költő. Talán már beteg volt, s tudta, hogy ez a jelen csupán nyúlfarknyi. Egy jó esztendeig élt még. A *Képeddel alszom el* című vers megszólítottja is a lányka. Minden páratlan számú versszakot ezzel a sorral zár: „Képeddel alszom el!”, míg a páros számú strófákban: „Képeddel ébredek!”. Csakhogy amíg a vers elején és közepén még a megfelelő napszakokat követi az elalvás vagy az ébredés, addig a költemény végén az elalvás már a halálra utal, míg az ébredés a feltámadáskor történik meg. A *Csend ül a vidéken* című vers ismét a Nagykunságra röpíti a költő képzeletét: „Messze-messze száll a Kunság szép terére / Délibáb ölelve rónán át suhan! / A nádfötte kis lak, hol születtem áll még / Beh jobb volna, hogy ha most is ottan élnék / Vigan, boldogan”. Először a születési emléket, aztán egy kékszemű leányt. Az utolsó előtti szakasz mintha ismét betegségére utalna: „Messze száll a lélek, a képzelet szárnyán / Hej! de a szív az nem! mindig lent marad! / Porban! a miből lett! s egy vigasza van csak / Hogy e földön minden-minden fájdalomnak / A sír enyhét ad!”. Egy év múlva azért lövi magát főbe, hogy megszabaduljon a szenvedésektől. A *Távolban* című versben is az a bizonyos kunsági leány a megszólított. A költő boldog, mert mindig reá gondol, ám az utolsó négy sor elgondolkodtató: „És így egy édes álom lesz / Megunott életem: / Boldog vagyok, távolba rád / Gondolva édesem!” A megunott életét 1879 szeptemberének a végén említi. A *Szerelmem vallomása* egy csattanóra épülő vidám vers. Az *Üvölt az őszi szél* címűben kopár, rideg tájat ír le: „Mint elhagyott kedves / Úgy néz ki a vidék”, írja, majd így kiált fel: „Éltem méltó képe / Te megfosztott vidék!” Azzal zárja a verset, hogy a vidék tavasszal újra kivirul, „De az én éltem már / Mindig ősz, – s tél lesz...” A *szökötetés* című vers mulatságos történetet mesél el a végén gondosan előkészített és kiszámított csattanóval. Az *Edisonhoz* című versben arra próbálja derűs hangnemben rábírnivali a „találmányok, ihlet fölkelet” emberét, hogy olyan műszert találjon fel, amely „biztosan és könnyű szerrel fogja meg a lány szívét”. A *Nagy-Kunság* című újságban utoljára a *Családi ünnep* jelent meg. Egy sátoros cigány életének fontos epizódját írja le itt hitelesen, s a vidám színekkel felrajzolt történet a végén komor tónusúra vált.

Tucatnyi vers Varga Endre *Nagy-Kunság*-béli hagyatéka, de ezekből a művekből máig sugárzik a tehetség ereje. Az olvasó láthatja, hogy ez a tragikus sorsú karcagi katona-költő tudott hangulatokat festeni, jellemeket ábrázolni, szerkeszteni, a nyelvvel bánni, volt érzéke a humorhoz éppúgy, mint a tragédiához, volt formaérzéke, s még annyi más erénye! Persze, ezzel együtt sem volt egy Arany János. Kérdezhetik, hogy akkor miért kell rá ennyi szót vesztegetni? Egrészt azért, mert teljesen ismeretlen költő létére is meghaladja jó néhány, időnként emlegetett kortársa színvonalát. Másrészt viszont Karcag város lapjában az ismert költők közül ebben az időszakban csupán Reviczky Gyula fordul elő egyetlen verssel, Varga Endrének pedig egész életműve itt jelent meg. Tehát inkább ő alakította a közzisést szülővárosában.

A búsuló juhász

Hangok a pusztán címmel jelent meg egy kis verseskötet 1897-ben Békéscsabán, amely Varga Mihály karcagi juhász verseit tartalmazza. A költő ekkor már halott, s a könyvecskét Chilkó László körösladányi római katolikus plébános és Verner László hírlapszerkesztő, a kiadók „Az elhunyt költő árváinak feleségélyezésére” szánták.

Varga Mihály 1857. szeptember 8-án született Karcagon Varga Mihály juhász és Bajkai Mária gyermekeként. A család két életben maradt gyermeke közül Endre tanulhatott, s ahogy Chilkó László írja utószavában, „mint szellemes író, jeles képzettségű, mindenkitől kedvelt kir. honvédhadnagy Orsován, 1880-ban halt meg”. A három évvel fiatalabb testvér már nem tanulhatott a család szegénysége miatt, amint elvégezte a katolikus népiskolát, ment a juhokat őrizni az apja mellé. A katonaidő letöltése után feleségül vette Szendrei Klárát 1879. november 4-én, Chilkó László szerint „egy egyszerű parasztcsalád leányát, később élte megkeserítőjét, lelke megnyomorítóját, s ennek hűtlensége révén boldogságának, s a mindig hűségesen szerető férj testi egészségének síróságát”. A *Budapesti Hírlap* 1896. december 8-i számában írja Verner László: „A juhász tizenhat évig terelgette Karcagon, a nagy-kunság fővárosa határában nyáját. Sírját két év előtt hantolták föl. A boldogtalan szerelmesek és a költők közös nyavalyája: a tüdővész vitte sírba. Lantját dalra nem Istentől való igaz tehetsége inspirálta, hanem a bús nótákat fakasztó erős szubjektívitás, a boldogtalanság. Szép asszonnyal verte meg a végzet, a ki ott termelt neki az asszonyszépség híres földjén, a kunságon. A karcagi számadó juhász felesége a szépek szépe volt. Mert a férfinépnek mindig szebb a más asszonya, ha tudják, hogy szeretet visszakacsintani. A kackiás juhásznő pedig szeretett. A dalos ajkú férje urának költeményei is azt sejtetik, hogy a patyolat karja sem mindig az urát ölelte”. Tény, hogy Varga Mihály csapodár felesége elhagyta a férjét és öt gyermekét. A népköltőnek nevezett juhász tollát valóban ez a fájdalmas szomorúság mozgatja. *Szeretek élni...* című versében ilyen sorokat ír le: „... e földi élet nekem csak annyit ér, / Mint tiz éh embernek egy harapás kenyér.” Majd: „Míg mióta élek, rossz élet kínozott”. Az *Ahol él e földön* című versben a farsangról ír: „Farsang van, peng a hur, vigadnak reggelig. / Csak én egyedül, / Vagyok vesztetgűl, / Bánatimnak élve, véghetetlenül”. Az *Int az élet...* című versben már átkot mond a földi létre, majd ezzel zárja a verset nyilvánvalóan a feleségére utalva: „Igaz, bosszuló karjával verje meg a Teremtő, / Nem kell megmondanom, hogy kit, él az Isten, tudja Ó!”. Egy másik művében (*Remeg a szívem...*) éjszakai gyöttrődéseiről vall. A *Jön a tavasz...* című versben a tavaszi megújulásról ír, amikor „Künn a pusztán a pásztorok / Vig nótája megzendül”, ám ő csak búslakodik és halálát jósolja. Az *Átkom reád* című versben valóban megátkozza hűtlen feleségét, s felemlégeti az asszony által elhagyott öt gyermeküket is. „Szentlélek Uristen jöjj el, vagy a halál” – kiált föl az 1888. *szilveszter napján* című versében Varga Mihály. „Boldogtalan valék ezen lefolyt évben, / Megölvé, megtörve testben és lélekben” – jellemzi állapotát és Istenhez fohászkodik terheinek könnyítéséért. A *Bűnök fertőjében...* című vers ismét feleségére utal: „Bűnök fertőjében úszó, romlott világ / Erkölcstelenséggel párosult bujaság”. Az utolsó ítélettel fenyegeti az asszonyt, „Hol nem a vak világ léha nyelve itél”, hanem Krisztus. Kín az élet... – kiált fel már egy újabb vers címében is, majd lemondón ír a boldogságról, amely már nem jön vissza: „Bánat üldöz engem, / Mert látnom kell széjjel szórva / Öt édes gyermekem.” A *Dal a páros életről* című versében a szerelem nélküli páros életet gyötrelmeknek nevezi, s csüggedten jósolja, hogy a tavaszt már meg sem éri.

1890. december 22-én halt meg a karcagi juhász-poéta. Az ember olvassa a verseit, érzi, itt is döccen, ott is sántít, mégis szereti, ahogy bandzsa vagy sánta gyermekét is szereti, mert az övé. És Varga Mihály a miénk.

Bengecsegi fényei

Szívesen járok Karcag határának keleti részén, talán a szép ötlyukú híd, a kunhalmok, a puszták látványa vagy éppen az itteni földrajzi nevek miatt. Az ember izelgeti a szót: Zádor, és közben kun lovasokat vél látni múltba visszarévedő tekintete. Vagy milyen ősi időkből maradhatott itt – gyönyörűségünkre – például a Bengecsegi szó! Amikor Bengecsegen bandukolok, mindig eszembe jut a karcagi

juhász-poéta, Varga Mihály. Ő is szerette ezt a határrészt, erre mutat az is, hogy Bengecsegi álnéven szándékozott a helyi lapban megjelentetni verseit.

Van egy verse, amely egyetlen kötetében *Gyönyörű Nagy-Kúnság...* címen jelent meg. Ebben a művében is jelen van a fájdalom, de itt felvillan az öröm is. Fel is sorolja az első versszaktól kezdve a boldogító dolgokat: „Gyönyörű Nagy-Kúnság, délibáb rónái, / Fűtörésző pásztor mélabús danái, / Kolomphang, dudaszó – esti és hajnali – / S a repülő vadak számtalan ezrei, / Oh! egykor mindezek sok örömet adtak”. S ekkor jön a versszak utolsó sora, amely aztán a második és harmadik strófa zárószaként megismétlődik, újra és újra hangsúlyozva a költő elégikus fájalmát: „Eltűnt boldogságom szemtanúi voltak”. A második versszak szerint eltűnt boldogság szemtanúi voltak még a „Gyönyörű szép telkek, régi faluk romja, / A romok közt felnőtt árva csalán bokra, / Kanyargós Hortobágy vadregényes partja / És a parton álló ősemlekű csárda / S azok, kik jöttek-mentek és benn ittak”, majd a harmadik szakaszban „A szép hármas határ hármas törpe dombja, / Mellette terülő nagy rét zúgó sása, / Árnyas akáczerdő titkolódzó lombja / S mellette nyugovó hős Zádor halomja, / A fűrgé báránykák, mik ott játszadoztak”. A mai határjáró talán már nem találja a fűtörésző pásztor mélabús danáiból semmit, ha véletlenül elénk kerül is egy pásztor, aligha van kedve fűtörészni, s kolomphangot is alig hallani már, a dudaszót pedig alighanem régen elfeledték az emberek. A repülő vadak is megritkultak, a számtalan ezek helyett az útonjáró már egy-két tucatnyinak is örül. A régi faluk romjából már csak tégladarabkák maradtak, a Bengecsegi út mentén én is szedegettem ilyen törmelékeket, s próbáltam a századokkal korábbi korokba visszaképzelnem magam. A parton álló ősemlekű csárda (gondolom, az Ágotai csárdáról van szó) is az enyészeté lett már régen, de még élnek a vele kapcsolatos szép történetek, s akik jöttek-mentek és benn ittak, szintén rég elporladtak már, de közülük Rózsa Sándorra és viselt dolgaira ma is emlékeznek az emberek. Varga Mihály hangja, miután felidézte a számára kedves dolgokat, a gyönyörű Nagy-Kúnságot, elkomorodik az utolsó versszakban: „A balsors vaskeze, a mely hozzám pogány, / Testet, lelket ölt gyilkos, rideg magány” jut neki osztályrészül, s mindez a családot elhagyó feleség miatt. A versszakok visszatérő záró sorai eddig mindig eltűnt boldogságról beszéltek. Az utolsó strófában már keményebben fogalmaz a költő, a zárószakban boldogtalanságról szól, ami tényszerűen kopárnak és visszavonhatatlannak látszik.

Azt hiszem, ez a legjobb verse Varga Mihálynak. Talán ennél az egynél érezzük azt, amit a kiadók kijelentenek előszavukban: „A költő nem lesz, hanem születik”. Örülhetünk, hogy ebben nem ereszti búnak a fejét a juhász-poéta hűtlen felesége miatti fájalmában, hanem felmutatja-ragyogtatja szülőföldje szépségeit. Többször kellett volna a Nagykúnságról írnia.

Az élet íze

Ott voltam a temetésén, pedig az élő Hegyi Jánossal szerettem volna találkozni, s erre kedves ösztönzést is kaptam leányától, Bálintné Hegyesi Júliától. A látogatásom a reménytelenül torlódó napi tennivalók miatt egyre halasztódott, míg nem késő lett. Ha Györfly Istvánról el lehetett mondani, hogy a magyar nép lett tudóssá benne, akkor Hegyesi Jánosról azt lehet elmondani, hogy a magyar nép lett politikussá benne. A hat elemis füzesgyarmati útór (és csöppet sem mellesleg: költő!) 1944 decemberében, Debrecenben, a nemzetgyűlésben ilyeneket mondott: „Jöjjön akármilyen kormány, soha ne tévessze szem elől azt a példát, hogy az ügyes, okos, képzett kőműves, mielőtt az épület felrakásához hozzáfogna, szigorúan megvizsgálja a talajt és erőssé építi a fundamentumot, az alapot, mert ha ezt eltevesztette, ha elhanyagolta, az épület összeomlik. A mi nemzeti életünkben ilyen fundamentum, ilyen alap a magyar nép.” Mikor aztán 1949-ben nyilvánvalóvá vált, hogy Rákosiék rendszerében éppen ez a fundamentum a legkevésbé fontos, Hegyesi János, aki pedig a Tisztelt Ház jegyzője volt, hátat fordított az ország házának és hazament Füzesgyarmatra.

Persze, a következő esztendőök sem teltek gond nélkül. Hegyesi Jánost 1957 februárjában elővette a rendőrség: „.... négy hónap múlva, az események után, mikor már semmi baj nem volt, félig agyonverték. A gerincem törték el a rendőrségen” – vallotta 1986-ban. A füzesgyarmati útórnek később is volt miért bánkódnia. Van egy verse, amely a *Berekfürdőn* címet viseli, s ezt 1976. október 18-án írta a költő. Mert a szegények gondjait nem csupán a politikus Hegyesi János vállalta fel, hanem a költő is. Berekfürdői pihenéséig már megjelent két könyve, a *Zord időben* és a *Feleljetek nekem!* című, és már alighanem készüléfében volt az 1977-ben napvilágot látott *Miért jöttem el?* címet viselő verseskönyve is. A *Berekfürdőn* című verse így kezdődik: „Bereki szép nyárfák alatt, / Református üdülőben – / Töltöttem el néhány napot / Verőfényes őszi időben.” Ezután természeti képek, sárguló, hulló levelek sugallják az elmúlást, amit aztán a harmadik versszakban önmagára vonatkoztat: „Életemben is ős van már, / És bús sorsom vége felé, / Nagy bánattal jöttem ide / Jézus Krisztus színe elé. // Némán, csendben lej de sokszor / Elsírtam már bánatomat: / Kit szerettem – elvesztettem, / Sírba vitte nyugalmamat”. A néhány berekfürdői nap azonban elűzi a költő bánatát, barátokra lel és „Rátaláltam Istenemre”, írja a hatodik versszakban. Felragyog az életöröm: „Őszi napfény ragyogása / Csillagott a fürdő vizén: / S bűt feledve, élcelődve / Derültünk az élet ízén. // Ezért kedves nagyon nékem / Berekfürdőn töltött hetem: / S azt kívánom, ki velem volt, / Mindet áldja meg Istenem!” Az őstehetségnek is nevezett Hegyesi Jánost élete nagy részében mellőzték. Megjelent ugyan még *Az utak öre* című, cikkeit, visszaemlékezéseit közreadó könyve 1985-ben, majd a *Rögös utakon* című, verseit, prózai írásait tartalmazó könyve 1990-ben, de a tekintetükkel szinte csak a fővárosi írói műhelyeket pásztázó szerkesztők már nem láttak el Füzesgyarmatig. A mai közép- és középkorhoz tartozó írók nevében a szintén viharsarki Sarusi Mihály regényíró kimondja Hegyesi Jánosról: „.... példaképnek tekintjük”. Ez a szűkszavú közlés talán némi elégtétel lehetett az idős írónak, aki még tudta, milyen a magyar út.

A *Berekfürdőn* című vers a magánember Hegyesi János lelki krónikája, s a köz ügyeivel foglalkozó verseihez hasonlóan ez is tényszerű. Ez a kemény kis ember nem nyafog itt sem, nem siránkozik, tényszerűen közli bánatát és máris vigasztalódásáról beszél. Aki a magyar út öre, nem is tehet mást. Gyanítom, az sem, aki a magyar úton jár.

A visszanyesett fa

Talán nem véletlen, hogy a népi írókhoz kötődő Hegyesi János költő több versében is emlegeti Karcagot vagy a Nagykúnságot: a mi tájegységünk szomszédságában lakva nyilván meg-megfordult a kunok földjén, s erre egy ideig még az is okot adhatott, hogy jeles bibliográfussá nőtt lánya Karcagon volt könyvtáros.

A *Tisza partján* című versét 1968-ban írta: nézi a vers szerint a hidat, a vizet, halászcsonakot, s emlékezik. Az első világháború után Kun Béláék seregében ő a 33-as gyalogezredben szolgált. *Az életem-történelem* című önéletrajzában így ír az itt történekről: „Sorban vonultunk be Kassára, Eperjesre, amikor parancs jött, hogy harc nélkül vonuljunk vissza, majdnem lázadás tört ki. Mindenki fel volt háborodva, hogy ami területet felszabadítottunk, azt minden ellenállás nélkül adjuk vissza. Azzal áltattak bennünket, hogy akkor a román csapatok harc nélkül visszavonulnak a Tiszántúlról. Ám hamarosan Szolnoknál találtuk magunkat. Ott törtünk át a Tiszán és Karcag határáig szinte meg sem tudtak állani előttünk a román reguláris erők”.

A *Tisza partján* című versben a költő ezt az áttörést idézi meg emlékeiben, amikor „ifjú tűz vitte hadunk rohamát”. Így ír: „Meg sem virradt, megrendült a föld, / harminc és feles ébresztő jele / rengett a város, száz ablak betört, / és meg sem álltunk, csak Karcag fele.”

Ami ezután következett, arról így beszél önéletrajzában: „Akkor ismét jött egy érthetetlen visszavonulási parancs... A visszavonulás alatt Fegyverek, Szapárfalu közt voltak hevesebb harcok és én Szapárfalu alatt sebesültem meg egy mellettem becsapódó ágyúgolyótól. A sebnél nagyobb baj volt a nagy légnyomás. Autóval vittek a szolnoki állomásra, ott sok sebesülttel együtt vonatra raktak és én a szombathelyi kórházban tértem eszméltre.” A versben ugyanez természetesen tömörebb: „Ki tudja, hogy volt-Karcagnál történt, / ma sem értem még, mi következett: / visszavonulni parancsra, tüstént! / Így fordult meg a híres ütközet. // Vissza engem már autó hozott, / mert egy bős granát épp mellém csapott. / Véres szemekkel néztem Szolnokot – / a Tiszát és a lebukó napot”. Itt köt vissza a költő az évtizedekkel korábbi emlékektől a jelenbe, ahol ismét megjelenik Szolnok, s a Tisza, a hid, amik mindig megidézik a múltat, ahányszor csak itt jár.

Itt-ott még megemlíti a Nagykunságot, például a *Vitáris Péter lázadása* vagy az *Úrvacsora* című versben (amit Erdélyi Józseffel való költői versenyben írt). A költői erő miatt talán nem maradnának annyira emlékeztetése e művek, ám az, hogy minket emleget bennük, mindenképpen fontossá teszi őket a számunkra. Hegyesi János, a paraszt-poéta valóban rögzös utakon járt egész életében, ahogy könyvének címe is mondja. Nem volt tehetségtelen ember: figyelmünkre érdemesek újságcikkei, politikai beszédei, novellái is a versei mellett. Talán, ha kevésbé mostoha sors adatott volna neki! De hogyan teremjen egy fa, amit, alig hajt ki, máris visszanyesnek? Akár a magyar sors jelképe is lehetne.

Versek híján

Veres Péter 1965. március 24-én kelt levelében felhívja a kunmadarasi születésű, karcagi öregdiák, Szűcs István mérnök figyelmét egy írásra: „... a *Kortárs* márciusi számában az *Iszapeső* című elbeszélés, Csoóri Sándor munkája, Kunmadarásról szól egyébként. Megróvást kapott érte, a szerkesztő is, Csoóri is...” Madarasi élményeit Csoóri is megemlíti néhol, például ír egy vaskályha tetején ülő cigányemberről, aki napokig hallgatta ebben a helyzetben új, nikkelborítású táskarádióját. Emlegeti az *Iszapesőt* is: „... megjelent a nagy botrányt kavaró *Iszapeső* is. Így vagy úgy, de versírói rangom mellett egyre többen emlegették prózairói képességemet. Ebből én nem éreztem semmit. Olyannyira nem, hogy szinte sértett, amikor komoly irodalmárok arra igyekeztek rászorítani: toljam félre a lírát, s regényt írjak, vagy elbeszéléseket. Prózát akkoriban én jobb híján írtam. Azaz versek híján.”

Az *Iszapesőt* olvasva az ember néha úgy érzi, elbeszélést tart a kezében, máskor mintha egy riport sorai sorjázának, időnként pedig esszészerű részletek bukkannak elő. A Magvetőnél 1981-ben megjelent kis könyvecske végén a megírás dátumaként 1964 szerepelt. Veres Péter elbeszélésnek érezte, én inkább szociográfiának. Amolyan Csoórirra jellemző szociográfiának, amely az ember felől közelít a társadalomhoz és költői nyelvet használ. „A hatvanas évek elején, amikor még úgy látszott, hogy a megújuló hazai szociografikus irodalomban nekem is jut valamiféle szerep, jóakaróim közül többen is arra igyekeztek rábeszélni: ne ragadjak le társadalmi rajzaimnál, ha mégoly költőiek is, tekintsem őket írói dobantónak a korszak Nagy Regényéhez” – írja Csoóri. A kunmadarasi élményanyagra felépített mű egy fiatal lány öngyilkossága ürügyén nyomozza a falu beszűkült életterét, a társadalomban lappangó feszültségeket, ellentmondásokat.

Mai szemmel végigolvasva az ember azon töpreng, vajon miért lett botránykő ez az írás? Fontos a *Kortárs*beli megjelenés időpontja: 1965. Lassan évtizeddel az 1956-os forradalom után, amit a szovjet hadsereg tiport el, ilyen szövegek püfölték a feledékeny olvasó fejét az *Iszapeső*ből: „Mintha megszálló hadsereg motorkerékpárja robogna végig a falun...” Vagy: „A röptérről ruszki katonák is jártak hozzájuk...” Máshol: „A szomszédos röptérről sok orosz katona is bejár az étterembe. Isznak, barátkoznak, néha azonban kötekednek, s ilyenkor gyakran botrány kerekedik.” És: „Amikor utoljára itt járt, négy beleváló, szovjet tiszttel ment ki édelegni a temetőbe.” Méghogy megszálló hadsereg! Méghogy a szovjet katonák kötekednek, édelegnek! Méghogy ruszkiak, oroszok! Sejthetjük, már ennyi is elég lett volna a botrányhoz, mert erről a hadseregről jobb, ha nem beszélt egy író, vagy ha igen, akkor ódákat kellett zengenie hősiességéről, emberségéről és értünk hozott áldozatairól. És akkor jön Csoóri, leruszkizza őket, s nevükkel kapcsolatban egészen emberi hibákat és gyengeséget emleget, holott a hatalom a propagandájában éppen ebből az emberi dimenzióból kiragadva legalább a félistenek magasságába igyekezett tuszkolni a nagy ármiját és tagjait. Ráadásul Csoóri az *Iszapeső* szörnycetegnek tartott Magos Mihályával ilyen mondatokat is kimondat: „Mert szarok is ám az olyan világra, amelyik nem jobb az enyémnél”. Az önmagát a létező világok legjobbjának feltüntetni akaró hatalom megsértődhetett az ezekhez hasonló mondatok miatt, s ahogy ez ilyenkor lenni szokott minden létező világok legjobbjában, megrovásokat osztogatott írónak, szerkesztőnek. Ha az írás mélyebb rétegeinek az üzenetéhez is lett volna fülük az elszánt osztályharcosoknak, talán nem elégszenek meg a megrovással. A jobb híján, azaz versek híján íródott *Iszapeső* így lett a hatvanas évek közepén a fontolgtatás nélküli nyíltság, a kíméletlen igazmondás jelképe. Éppen egy kunmadarasi történet ürügyén adott példát a tisztességes írói magatartásra.

Berkes Tamás

„Egy apollonista”

Sárkány Oszkár tanulmánya elé

Katona József verseit sokáig mostohán kezelte az irodalmi közvélemény. A *Bánk bán* árnyékában a kis terjedelmű lírai életmű adalékként, hamvába holt kísérletként tűnt föl az irodalomtörténeti gondolkodás számára, s ezen nem változtatott az sem, hogy Abafi Lajos 1881-ben kiadta (igaz, nagyon sok hibával) Katona költői hagyatékát. Az első ártékelésre csak századunk harmincas éveiben került sor, elsősorban Waldapfel József tanulmányai nyomán, aki mély – a kor legidősebb törekvéseivel párhuzamos – filozófiai mondanivalót vélt az addig „talányosnak” és „darabosnak” látszó versekből kiolvasni. A kérdés megnyugtató rendezése azonban 1991-ig váratott magára, amikor Orosz László jóvoltából végre megjelent a *Katona József versei* című gazdagon kommentált, facsimile kiadvány, amely textológiai szempontból is kiigazította a korábbi tévedéseket. Orosz László kiadásának tudható be, hogy az elmúlt évtizedben Katona lírájának különleges recepciója támadt, s ennek hozományaként az irodalomtörténeti gondolkodás jelentékeny korrekcióra kényszerült. Az át- és újraértékelés jórészt épp a *Forrás* hasábjain indult meg (Márton László, Fried István tanulmányaira szükséges itt utalni)¹, de a hermeneutikai interpretáció folyamata mindmáig nyitott és termékeny. Különösen érdekes Rohonyi Zoltán e tárgyban legutóbbi írása, amelyben a szerző – bevezetve a „létkifejező alakzat” fogalmát – ismét felveszi az immár száznegyven éves diskurzus fonalát.²

Ennek a megújult párbeszédnek a keretei között érdemel figyelmet a fiatalon elhunyt Sárkány Oszkár (1912-1943) kéziratban maradt tanulmánya, amely valamikor 1941/42 fordulóján készült azzal a céllal, hogy Katona verseinek új, immár szövegű kiadását utószóval lássa el. A kiadás munkálatai sajnos félbeszakadtak, mert Sárkányt, aki a szöveget gondozta és jegyzetelte, 1942 áprilisában katonai szolgálatra hívták be, s a voronyezsi áttörés idején életét vesztette.

Bevonulása előtt Sárkány Oszkár a Széchényi Könyvtár kéziratárában dolgozott, s alapos munka volt várható tőle, miután a kéziratári tevékenység alapjait az akkor legkitűnőbb bécsi szemináriumban sajátította el. Emellett jótollú irodalomtörténésznek számított, aki Horváth János tanítványaként 1935-ben védte meg *A tájésmény változásai a magyar költészetben Petőfiig* című doktori értekezését, amely nyomtatásban is megjelent. Az utókor elsősorban az *Apollo* munkatársaként írt cseh-magyar kapcsolattörténeti tanulmányai miatt becsüli, ezeket a cikkeket (némi cenzurális beavatkozással) 1974-ben újra kiadták. Esszéistaként sokat publikált a *Napkelet*, *Az Ország Útja*, a *Diárium* hasábjain, de írt a *Nyugatba*, a *Magyar Csillagba* és tudományos szaklapokba, s ő állította össze a *Babits Emlékkönyv* bibliográfiai anyagát. A portré műfajában éppen Katonáról írta egyik legszebb esszéjét, amely a verskötet sajtó alá rendezésekor, annak melléktermékeként született.³

Sárkány fennmaradt hagyatékának túlnyomó része az OSZK Kéziratárában található, egy másik része özvegyének halála után szétszóródott.⁴

Az alábbi írás egy töredékben maradt nagyobb gépirat része, amely a közreadó birtokában van.

1 Márton László: Porba húzott grádics. *Forrás*, 1991. 11. sz. 47-52; Fried István: A lírikus Katona József. *Forrás*, 1991. 11. sz. 53-58.

2 Rohonyi Zoltán: Az „én” és a „magam”. A posztkriticista tapasztalat és Katona József verskötetete. *Literatura*, 1995. 1. sz. 92-102.

3 Sárkány Oszkár: Katona József. *Diárium*, 1941. 12. sz. 300-305.

4 OSZK Kéziratár, Fond 384. – A szerző pályaképe: Berkes Tamás: Sárkány Oszkár. Egy „apollonista” tudós derékba tört élete. Bp., Argumentum Kiadó 1998.

Sárkány Oszkár

Katona József versei

Ha átlapozzuk a kéziratot, fel fog tűnni, hogy egyetlen egy helyen említi szerelmének nevét: két utolsó versében. Az előbbi versekben Kedves, Kedvesem, Gyilkosom, Leselkedőm van a név helyén. Valóban a név helyén: eredetileg leánynevek álltak itt. Verseit nem ebben a füzetben fogalmazta, nyilvánvaló hát, hogy a neveket egyszerre tüntette el, kétségkívül akkor, mikor a két utolsó verset, az S. Molléhoz és a Rege címűeket beírta. Jobbszemű ember még azt is megállapíthatja, hogy a kitörölt leánynevek első betűje sem M (Molli), sem R (Róza, Rózsa) nem lehetett. Mikor ismerhette meg S. Mollit? Kétségkívül akkor, amikor a verseit ki akarta adni, tehát 1818-ban, vagy azután. Ezért törölte a korábbi verseiből a kedvesek nevét.

Másik feltűnő jelenség, hogy néhány verset keltez, ezek: *D. T. J.-hoz* (27. August. 1816), *Új esztendőre* (1817), *Dabasi Halász Bálinthoz* (1818). Ezek a versek időrendben következnek egymás után, s az 1817. évi *Új esztendőre* után következik az *Egygy könny*. Semmi okunk nincs feltételezni, hogy ez a vers nem 1817 telén, tehát az időrendjének megfelelő pillanatban készült. Még egy verset tudunk megközelítően keltezni, ez a *Gyermekkor*, mely 1816-nál régebbi nem lehet. Talán éppen az 1816. évi törvénykezési szünetben kelt Kecskeméten.

A keltezett versei és az *Egygy könny*, melynek születési körülményeit ismerjük, minden valószínűség szerint költői pályájának végén keletkeztek. Egyre ritkábban ír verset: 1817-ben csak kettőt, s talán ugyanebben az évben készíti elő kiadásra versesfüzetét, s talán ekkor írhatta az *E Verseimhez*, *A Múzsához* és a *Barátomhoz* címűeket. A keltezett versek mind valami alkalomhoz kapcsolódnak, nem a kitörni akaró érzés, hanem csak a verselő gyakorlat termékei. E három közül az utolsóban principálisától búcsúzik, Berzsenyi meglehetősen hatása alatt az Egygy könny tulajdonképpen felelet Dukai Takács Judit egy versére az *Új esztendőre* is alkalom szülte zengemény Bozóki versének formájára – Waldapfel újévi tréfának tartja. A Dukai Takács Judithhoz írt vers valójában költői levél, olyan rímjátékokkal, melyekben Kosztolányinak is kedve telhetett volna (*Klavirod – irod*). Ez előtt áll az *A boldog Éjj*, ez a kedves zeneiségű költemény, mely a *Schöne Minka* nótájára készült, amit Katona jegyzetben közölt, de aztán ismeretlen okból törölt. Hajlandók lettünk volna ebben a versben inkább fordítást vagy valami játékot látni (boldog szerelem!), a kitörölt leánynevek azonban arról győznek meg, hogy a boldog szerelem, a boldog éj nem játék, hanem valóság. A szőkefürtű kedveshez ez az egyetlen verse – ha csak az *Új esztendőre* nem hozzá szól –, s a boldog éj után nincs több lényeges mondandója szerelemről, vágyról, képzeletről, időről.

A következő vers a *Gyermekkor*. Új levélen kezdődik, a megelőző verssor üresen maradt. A költemény azonban nem kezdet, hanem lezárás, legtökéletesebb művének tartjuk. Mintha egy forrongó ifjúkort zárna le, s mondhatjuk, a férfiúságra való felszerkenés verse. Ami a kéziratban előtte van: egy zseniális versciklus, viharos és termékeny ifjúkor. Ez a tizenöt vers füzetének törzsanyaga, mely bizonyára a *Bánk bán* éveiben kezdődik, s körülbelül 1816-ig tart. 1814-től 1816-ig írhatta ezeket a verseket, mindenesetre kevesebbet 1814-ben, mint a másik két évben. Lehet, hogy az első, *A' Magányhoz* egyúttal a legrégebb. Ez a leghomályosabb, s a leggyengébb is. (...) Elég annyit mondanunk, hogy az első versek ugyanabból az élményből sarjadnak ki, mint az utolsó drámák. Mi volt ez az élmény? A szerelem? Vagy egyszerűen az ifjúság forrongása? Egy darabig arra gondoltunk, hogy ez a törzsanyag ciklusszerűen összeállított versgyűjtemény. De el kellett vetnünk ezt a feltevést. Legvalószínűbb, hogy a versek keletkezésük időrendjében következnek egymás után.¹

A *Törbeesésem* címűnek van egy másik címe: *Viszszagondolás*. Ennek a versnek egy szerelmi ciklus elején kellene állnia. Azonban előtte találjuk a *Vágyat* és az *Időt* is, mindkettőben már célzás történik szerelmére.

* * *

Filozófus fő volt: a verscímek is teljesen fogalmiak: *Idő*, *Vágy*, *Képzet*. Mégis, a valóságnak kevés olyan ábrázolója van a maga korában, mint ő, aki valóban látta a természetet, s benyomásait gondosan megőrizte. A gyermekkor számára nem valami ködös boldogságérzetet jelent, hanem konkrét tárgyakat: egy nád-lovat, a pajtást, egy almát... Az otthoni táj alkonyi képét megkapó távlatlalt idézi fel tizenöt évi messzeségből. A megnyúlt árnyékok, a porfelhőben kolompolva hazatérő csorda, a tarkán setétedő felhők, a tó partján hosszú haját fésülő lány, a szűnyogsereg – valamennyi olyan emlékkép, ami egyénivé teszi gyermekkorát. Ezek az egyénítő vonások később ismét feltűnnek, amikor a *Rege* című versében a pesti éjtszakát festi meg.

* * *

Nehéz költészet, mint ahogy nehéz volt Berzsenyi is – s mint ahogy nem az Petőfi, s különösen a XIX. század második felének költői. Nem csodálkozhatunk azon, hogy sokáig nem érdeklődtek e homályos, bájtalan és nehezen érthető verselmények iránt. Ezt a költészetet csak egészen pontos, betűhív kiadásban lehet élvezni: a megértéshez látni kell, hogy nagy vagy kisbetűvel írt egy-egy szót, fontosak a hiányjelek s a Katonánál oly jellemző aláhúzások, melyekkel a különösen súlyos szavakat emeli ki. Megkíséreljük egyik versét alapos vizsgálat alá venni, hogy néhány szempontot nyújthassunk a versolvasáshoz. A kötetben legutolsó versét választottuk, a *Regét*. Semmi okunk abban kételkedni, hogy ez időrendben is legutolsó verse.

Waldapfel azt gyanítja, hogy címét Veit Webertől kölcsönözte, mivel egyéb nyomai is vannak, hogy egyik regéjét ismerte. Ennél a kérdésnél sokkal érdekesebb a költemény versformája. Rimes phalaekosi, tizenegy szótagosak, ereszkedő ritmusúak. Ha regét akart írni, kitűnő elbeszélő formát talált számára. Különbözik az egész Katona verskötet úgy tűnik fel, mint költői műhelytanulmány. Huszonöt versében huszonegy különböző formát használ: kétszer csak az asklepiadesi és sapphoi versszakot, illetve a magyaros nyolcas és hetes sorok szakozatlan váltakozását, melyből Kisfaludy Sándor a nevére nevezett versszakot kialakította. Katona ismerhette ezt, mégsem veszi át, pedig egy helyen a Kisfaludy szaknak a csattanóját is alkalmazza, nyolcas és hetes váltakozó strófákban. Feltűnő ez a makacs idegenkedés ettől a népszerű strófászerkezettől. Katona nem utánozza Kisfaludyt, ellenben Bozóki István versét annyira szereti, hogy még függelékül közli is, sőt verset ír rá. Mintha bizony nem tudta volna ki a nagyobb költő! De nincs ebben hallatlan gőg, Bozóki Istvánra hivatkozni, mint költőre?

A versformák vizsgálata talán szintén megmagyarázhatja a füzet keletkezését. Az első részben túlnyomóan klasszikus formákat találunk, magyart csak az említett nyolcas és hetes sorokat, a *Törbeesésem*et, mely éppen ezért látszik újabbnak, a *Kérdést*, mely a sorfarkakkal rímel, tehát elég egyszerű és együgyű játék – végül, a legvégén az *Éjeim* címűt, mely már használja a ráütő rímet. A

második részben idegen forma egyetlen egy van: a Dabasi Halász Bálinthoz írt óda, a többi magyar, a legtöbben szerepel a ráútó rím. Végül a harmadik részben, a két Mollí-versben látszik a legfejlettebb verselő készsége. Az S. Mollíhoz nehezen elemezhető nyugat-európai. Ilyen típusú anapestusokat egyetlen egyszer használ, az Andalban. A Szeptember végén lüktetését érezzük benne... A *Regében* a phalaekosi sorokat az igen ritka ölelkező rímmel csengeti össze. Ilyen hosszú soroknál ez csak úgy sikerülhet, ha az egymástól távolabb eső rímek teljesebbek. Katonának azonban nagy gyakorlata van az ilyen messziről csengő végződéseknél: a *Gyermekkorban* négy sor után jön vissza a rím, a *boldog Éjj*-ben is három sor marad ki. Figyelmet érdemel, hogy a párrímek mennyivel szabadabbak a *Regében*, mint a távolabbiak: csillog – csillag; nyöszögte – le szegte; sorsán – gyorsan; tetőnkön – darab lön. Rímelésével kapcsolatban még egy megfigyelést tehetünk, bár itt általánosítani nem lehet: versszakonként, tehát egy rímegységben rendszerint magashangú vagy mélyhangú rímek fordulnak elő. A nyugodtan hömpölygő, komoly, epikus mértékben van valami pompás, van valami, ami a nagyszabású leírásokra teszi alkalmassá. A *Rege* így kezdődik:

*Fáradt csend sziszegett az Éj' homályán,
's egy fél gyászbaborúlt Világ elalva
nyúlt a Nyúgoti Óceánba dallva
nyeltt Nap' szemfedelének íres allyán.*

A kép Vörösmartyt juttatja eszünkbe. Hexaméterben ő tud ilyen méltóságteljes, csak a lelki szemekkel belátható képeket teremteni. Nem szükséges levonni a leplet az értelem bizonytalanságairól. Ez a rendjénvaló, a szeszélyesen darabolt szöveg, a szétdobált szórend, amely egészen különböző asszociációkat is megenged.

Ismétlem, nem szabad Katonát úgy olvasni, mint Aranyt vagy Petőfit, hiszen versművészete közelebb áll a modernekhez. Az idézett sorok különös szépségét éppen határozatlanságuk adja meg, a szokatlan jelzős kifejezés: a „fáradt csend”, a „sziszegett” ige, melynek itteni jelentésével – ne tagadjuk – nem vagyunk teljesen tisztában. A mi képzetársításunk szerint a kígyó „sziszeget”, de belehalljuk a szóba a levelek alig kivehető zizegését, valami bizonytalan, lankadt neszezést a lugasban vagy a közeli parkban. A harmadik sor végén szívesen pontot tennénk, mert egy pillanatra úgy érezzük, hogy egy gyászbaborúlt világ nyúlt dallva a nyugati Óceánba... Ugyanazok a bizonytalan, kétes asszociációk, mint például Apollinaire-nél. Majd a „Nap” lesz a mondat hőse, a napot nyelte el dalolva a nyugati óceán, s szemfedelének „íres” (balzsammal bevont) alján nyúlik el a világ egyik fele. A kép pontatlan, de szép. A világban valahol temetés folyik:

*Gyászkiált helytt temetésipompa jáját
az éjféli harang zokogta – csillog'
fáklyául rezegő ezernyi csillag –
s a harmat siratá keserve' rajját.*

A középső rím bájáról már szoltunk. De vessük össze velük a másik rímpár zordon mély hangjait, a pompa, harang, zokogta, harmat szavak sötét hangszínét, s előttünk áll szinte lekottázva a komor éjféli hangulat, mely temetést juttat a költő eszébe: a valóság harangja gyászkiált, a csillagok fáklyák, a harmat könny. Arany majd megfordítja ezt a viszonyt.

A költő, miután befejezte bravúros hasonlatát, visszatér első élményéhez: „Fáradt csend sziszegett”. A következő két sor érzéki tartalommal tölti meg a képet: „az álom-érte Lét” körülírásával szemben a népies „nyöszögte” szó vezet el a konkrét helyzethez. Most már sejtjük: egy nagyváros álmai felett virraszt a költő, a sziszegető csend nem más, mint az alvók nyugtalan nyöszörgése az alvóké, akik már a közelgő reggel terhére gondolnak. Aki így hallgatózik a pesti csendben, az bizonyára ismerte a mindennapi lét terhet, egy kényszerű pálya unalmát:

*Sír-csend közbe magam merő szemekkel
nézék el szigorú kerületemből,
egy könny mozdula csak ki, és eszemből
emlékem kiszökött – kísértetekkel.*

A borzongást érezzük laza összefüggésű szavakban. A költői hatást a szavak többértelműségével éri el, de néhány sorral lejjebb a vers realizisztikus fordulatot vesz:

*Itt ott néha ha láthatnám a házak'
ablakjából előlebegni nyulánk
áryékát valamely Kicsinnye' fülánk
sírására felébredett Anyának.
A szomszéd fedelén zajogva, elmét
bódító csuszogási közt, egy ormos
kandúmacska nyivogta volt le kormos
kéményen panaszolkodó szerelmét.*

A kis részlet gyakran pompásabb az egészénél: ezt mondhatjuk erről a két képről is, de különösen az elsőről. A „fülánk” szó kettős értelme – itt fuldoklónak kell érteni – ismét különös lebegést ad a képnek. Íme, ez a néhány sor is bizonyítja, hogy Katona milyen nyitott szemmel járt a világban. – Nyárszolgári Pest ez, nem színházból hazatérők árnya ing az utcán, csak gyermeküket tápláló fiatal anyák árnyéka vetődik az ablakra. Hiába, szigorú kerület! Az ormos (hátát felpúposító) kandúmacska meg éppen burleszk hatást kelt; az egységes hangulatra kényes költő kihagyta volna.

*Elvált bennem az Élet a Tudástól –
édes Mollí jutott eszembe, s sorsán
búsongó keblem rebegte gyorsan
vágját a levegőbe, melly palástol –*

Milyen gyöngéden említi Mollit, s milyen homályos ismét a nyitó mondat! Ó igen, Katona nagyon gyöngéd szerelmes tudott lenni,

mutatja egyetlen igazán szerelmes verse, *A boldog Éjj*, melynek csodálatos zenéje csaknem altatódal. De miért kell Molli sorsán búsulnia? Hegedűs ezt úgy értelmezte, hogy a Róza–Molli sorsán búsongó Katona Dérynére céloz, akivel férje rosszul bánik.² Erre az azonosításra semmiféle okot sem látunk. Inkább úgy kell a mondatot érteni, hogy a saját „sorsán búsongó kebelem” rebegette vágyát a levegőbe... De mi volt ez a vágy... *mely palástol?*

Úgy értsük, hogy a levegő palástolja a vágyat, vagy pedig a vágy palástol el valamit? Miféle vágy ez, talán halálvágy, amely nyomon követi a csalódott szerelmet? A temetőbe kalandozó tekintet erre mutat: „láttam...*eleven halotti képet*”.

Ideje már, hogy több figyelmet szenteljünk a költői állapotnak. Éjjeli virrasztás, komor hangulat, életuntság, síromantika s talán a tudathasadásnak valami különös esete: elvált bennem az élet a tudástól. A költemény következő része aztán teljesen temetői romantika. Miféle titkot akar megtudni a halottól, az embertől, akit kísértetnek vél?

*Ott álltam, közepén azon tanyának,
hová nyugodalomra vágy sietni
minden Bús – rabigát nevetni-vetni
Úr a Pórral ölében egy anyának.*

A halálban az egyetlen közös anyát látja: íme a preromantikus költő. A most következő jelenet leírásához vette kölcsön Veit Webert. Az ősz alak port vesz kezébe, s a négy égtáj felé szétszórja: szimbólikus gesztusa a múlandóságnak.

*Úgy van, por! rebegetem magamba, s békem
elholt napjaihoz repüle vérző
emlékem, keserűn nyögé az érző
szív: Mollim soha sem mosolyga nékem!*

Ez a befejezés megdöbbenő. A temetői találkozás tehát nem nyújtott békét vagy nyugalmat, hanem csak felszította a keserű emléket. Katona nem oldja meg a verset, csak nyomorúságának okát közli.

* * *

A fényt és a magányt szerette. A magány állandó lelkiismeretvizsgálatra serkentette, a fény fölfelé vonzotta. Fényre szomjazott: homályos volt a század, melyben született, s a kör, melyben élnie adatott. Fényt keresett: ez jelentette a lelki nyugalmat. (...) A szerelem se más, mint küzdelem a fényért. A *Törbeesésem* című versében nevezi ideálját „Fényt-adott”-nak. Katona szerelmei nem életének mellékes kalandjai. Éppen ebben a kérdésben van a legtöbb félreértés, a legtöbb kegyes eszményítés.

A való, a szürke beteljesülés talán összetörmé, a kétség, a vágy a boldogtalanság a csillagokig emeli. „Dölyfös kedves” az ő ideálja, a kacér Déryné, S. Molli, aki sohasem mosolygott rá, s az a titokzatos asszony, aki még emlékül küldött gyűrűjét is visszautasította. Világok, idők nyúlnak el a vágy és a cél között, de csak ezen a feszült távolságon pattanhat ki a költészet villamos szikrája. *Panaszom* című versében lephetjük meg a passzívan maradó érzélem s a csillagokat egybeölelő vágy csodálatos párbeszédét:

*Olly csendes vala tisztesen
égő indulatom tüze,
mint a hült Temető, az éj
gyászával betakart öln:
Ámbár Láva futásaként
a kinzó szerelem lepne is.
És nyugodt vagyok én egész
szívvel, mint az igaz Rény –
(...)
ámbár vágyaim olly mohok,
mint a fergetegek dühe.*

Katona hasonlatai mindig a lélek mélyére világítanak be, a nyugodt felszín alá. A vers formája, tárgya Berzsenyit, Csokonait, Kisfaludy Sándort juttatja eszünkbe – a hasonlat előbbre mutat. Ezt a szélvész- és lávaszerű szerelmet a kortársak közül nem ismeri senki, egyetlen költőnk rokona ebben: Vajda János.
(1941/42)

Részletek, közreadja: Berkes Tamás

1 Orosz László facsimile kiadása elveti ezt a feltevést. Katona József versei. A szöveget gondozta és az utószót írta Orosz László. Bp. 1991. 77. [B. T. jegyzete]

2 Hegedűs Zoltán: Katona József lírai költészete. Bp. 1927.

Kőhegyi Mihály

Névjegyzék

Összeírása a Bács-Bodrog megyebeli bajai választókerület választóinak, az Izraelita Kongresszusi képviselők választása tekintetében

Baja gazdaságtörténete, de a XIX. század második felétől politikai története sem érthető és értelmezhető a helybéli zsidók historiájának számbavétele nélkül. A múlt század végén megjelentek ugyan egyes bajai rabbikról,¹ a bajai zsidó iskoláról könyvek,² melyek óhatatlanul az egész bajai zsidó közösség történetét is érintik, de legújabb helytörténetírásunk eléggé elhanyagolta a velük való foglalkozást.³ Legutóbb egy bajai tanár tekintette át főbb vonalakban a bajai zsidók történetét,⁴ de messze vagyunk attól, hogy a kérdés monográfikus feldolgozást nyerjen.

Nekünk sem célunk ennek megírása. Csupán arra teszünk kísérletet, hogy az izraelita kongresszus bajai választó listáját közlétegyük s néhány újabb adatot közöljünk a bajai zsidókról.

Ismeretes, hogy a pozsonyi zsidók szállítottak gabonát a hadseregnek a török alóli visszafoglaló háborúk idején. Mihály Simon pozsonyi schlossbergi zsidó 1699. március 24-én azért perli Fröhvirt Mátyás hajósmestert, mert az megbízásból zabot szállított Bajára, melyből a leszállításkor 282 mérő hiányzott 216 forint értékben. Mihály Simon ennek az összegnek a megtérítését kéri.⁵ Tehát igen korán tűnnek fel a zsidó gabonaszállítók Baján, ami azonban nem feltétlenül jelenti bajai zsidók meglétét. 1736-ban készítettek először országos zsidóösszeírást (Conscriptio Judeorum), melynek adatai szerint Baján hat család (34 fő) él.⁶ Hamar megerősödtek, mert 1741-ben arról hozott statutumot (helyi rendeletet) Bács-Bodrog vármegye, hogy a zsidók saját bírót ne válasszanak maguknak, mint ahogy ez Baján történt.⁷ Néhány évvel később (1745) Márkus György zsidó gabonaszállítás címen 86 forint 80 denárt követel Türk János György bajai lakostól.⁸

Baja a visszafoglaló háborúk után kamarai közigazgatás alatt állott 1727-ig, amikor is a császár a Czobor családnak adta Baja mezővárosát, a környékbeli falvakkal és pusztákkal együtt.¹⁰ Czobor Márk – a birtokszerző – azonban 1728 telén Pesten meghalt, fia és utóda, a könnyelmű és pazarló Czobor József kezén a birtok hamarosan tönkrement, illetve más kezére került. Előtte azonban hatalmas hitelekkel vett fel. Egyik hitelezője, Leéb József 1731-ben végrehajtást sürgetett ellene.¹¹ Csak gyaníjuk, de bizonyítani nem tudjuk, hogy a hitelező zsidó volt. A bajai zsidók további történetét a már említett cikkből ismerhetik meg az érdeklődők.

A polgárosulás előre haladtával mindjobban előtérbe került a zsidók jogállásának ügye. Az 1840-es diéta több olyan törvényt érvénytelenített, amely a zsidók kereskedését és letelepedését korlátozta.¹² Ezután 1849 júliusában a forradalmi parlament – utolsó törvényeként – végre kimondta a zsidók emancipációját.¹³ A bajai, nem kis létszámú zsidóság a következő nyolc évben (1848-1856 január) újabb 162 családdal (463 fő) gyarapodott, akik főleg a város vonzáskörzetébe tartozó falvakból jöttek.¹⁴ A bajai zsidók létszáma gyorsan emelkedett: 1803-ban 196-an voltak, 1848-ban 753-an, a kiegyezés évére (1867) ez a szám 2500-ra növekedett, ami Baja összlakosságának 14,6 %-a.¹⁵ Amint a zsidó lakosság nőttön nőtt az 1820-as és 1830-as években, és a törvény előtti emancipáció lehetősége is megcsillant, egyre erősödött egy központi: „összmagyarországi” tanács gondolata. 1867-ben, a vesztt németországi háború után, Ausztria hivatalosan kiegyezett Magyarország nemességével és a birodalmat dualista Osztrák-Magyar Monarchiává alakította. A kiegyezési törvény XVII. cikkelye mindössze két paragrafusból áll, ezek azonban alapvetőek a magyarországi zsidók szempontjából, mivel a teljes egyenjogúságot mondják ki.¹⁶ A szervezeti kérdések azonban továbbra is megoldásra vártak. A rendezés céljából, a pesti hitközség vezetői emlékiratot nyújtottak be Eötvös József kultuszminiszternek, melyben egy egyetemes kongresszus összehívását javasolták. Ezt az emlékiratot megküldték valamennyi nagyobb hitközségnek, mire „120 óhitű község nevében” ellenemlékiratot nyújtottak be a miniszterhez.¹⁷ Ebben nem ellenzik ugyan a kongresszus megtartását, de az előkészítő bizottságba egyenlő számú „óhitű” és „újhitű” bizalmi férfi megválasztását kérik. A Hitör-Egylet hírlapját is indított *Magyar Zsidó* címen, hogy rajta keresztül tájékoztassa híveit és egybetereleje a konzervatívok táborát. 1868. szeptember 19-én Eötvös József a képviselőház elé terjesztette javaslatát „a törvényesen bevett keresztény vallásfelekezetek viszonyossága” tárgyában. Előtte azonban zsidó bizalmi férfikkal megtárgyalta a kongresszus ügyét (1868. február 16.) 1868. november 18-án volt a választás napja és a megválasztott 220 képviselő december 14-én gyűlt egybe a pesti megyeházán tartott kongresszusra.¹⁸ Baján is választásra készültek. E célból írta össze három bizalmi férfi az alábbi választási jegyzéket:

Összeírása

a Bács-Bodrog megyebeli Bajai választókerület választóinak, az izraelita congressusi képviselők választása tekintetében.

Wähler-Liste

des ..... Wahlbezirkes des ..... Comitatus für die Wahl

der israelitischen Congress-Deputirten.

Laufende zahl	Name des Wählers	Beschäftigung	Wohnort	Die Cultus-Gemeinde welcher er angehört	Wodurch deffen Wählerqualification nachgewiesen wurde
Folyószám	A választó neve	Foglalkozása	Lakhelye	A hitközség melynek tagja	Az adatok melyekkel választó képessége igazoltatott
1	Politzer Ignacz	kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
2	Fischer Lipót	„	„	„	„
3	Lufschutz Károl	Urasági Gondnok	„	„	„
4	Stökler Samu	Magán Tanító	„	„	önálló teherviselő
5	Lövi Mór	Orvos Tudor	„	„	Tudor

6	Lemberger Henrick	Orvos Tudor	„	„	Tudor
7	Weidinger Sallamon	Kereskedő	„	„	teherviselő
8	Bozsevitv Pinkas	„	„	„	„
9	Löwi Jakob	„	„	„	„
10	Basch Sandor	Tanító	„	„	Tanító
11	Wollner Samu	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
12	Deuts Márk	Sensál	„	„	„
13	Baumfeld Jakob	Kereskedő	„	„	„
14	Kohn Lipot	„	„	„	„
15	Krieshaber Ignác	„	„	„	„
16	Boschán Károl	„	„	„	„
17	Deutsch Ignatz L	Alkusz	„	„	„
18	Hirsch Fülöp	Kereskedő	„	„	„
19	Engelsman Samu	„	„	„	„
20	Neuhaus Fülöp	Szabó Mester	„	„	„
21	Rubinstein Mór	Kárpitos	„	„	„
22	Sternberg Miksa	Kereskedő	„	„	„
23	Spiller Bernát	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
24	Fleischman Beni	„	„	„	„
25	Berger Marton	Magánzó	„	„	„
26	Stein Mór	Alkusz	„	„	„
27	Herzog Lázár	Kereskedő	„	„	„
28	Frankl David	Üveges	„	„	„
29	Stern Lipót	Kereskedő	„	„	„
30	Zaun Samú	Szűcs	„	„	„
31	Steiner Samu	Kézműves	„	„	„
32	Hirsch Lázár	Kereskedő	„	„	„
33	Kohn József ifjú	„	„	„	„
34	Fischer Jakab	„	„	„	„
35	Krieshaber Lipót	Kereskedő	Baja	Baja	„
36	Politzer Mór	„	„	„	„
37	Traub Mór N.	„	„	„	„
38	Braún Ignacz	Alkusz	„	„	„
39	Teltsch Miksa	fehérgyártó	„	„	„
40	Berger Zsigmond	Kereskedő	„	„	„
41	Kohn Ignacz idősbb	„	„	„	„
42	Reich Ignác	„	„	„	„
43	Hertzfeld Jakab	„	„	„	„
44	Róth Mór	Tanító	„	„	Tanító
45	Klein Jakob	„	„	„	„
46	Hahn Miksa	Kereskedő	„	„	önálló teherviselő
47	Pollak Ignác	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
48	Reich Salamon	„	„	„	„
49	Weidinger Jakab	„	„	„	„
50	Spitzer Simon	„	„	„	„
51	Stein Bernat	„	„	„	„
52	Singer Eden	„	„	„	„
53	Traub Jakab	Hivatalnok	„	„	„
54	Schlesinger Márk, L	Kereskedő	„	„	„
55	Blitz Mór	„	„	„	„
56	Boschan Wilmos	„	„	„	„
57	Spitzer Márton	Magánzó	„	„	„
58	Bruck Mór	Kereskedő	„	„	„
59	Kohn Simon	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő

№	Neve	Tevékenység	Baja	Baja	Önálló teherviselő
	iffiab				
60	Schön M. L.	„	„	„	„
61	Adler Ahron	„	„	„	„
62	Spitzer Mór	„	„	„	„
63	Pollak Jakab	„	„	„	„
64	Epstein David	Orvos Tudor	„	„	Orvos Tudor
65	Friedman Lazar	Alkusz	„	„	önálló teherviselő
66	Pollak Samúel	Kereskedő	„	„	„
67	Altman Mór	Kézműves	„	„	„
68	Weisz Salamon	„	„	„	„
69	Schreiber Jozef	Szt. Írásiró	„	„	„
70	Reich Bernat	Kézműves	„	„	„
71	Basch Ignác	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
72	Pollák Adolf	„	„	„	„
73	Spitzer Károly idős	Iparos	„	„	„
74	Schön Jakab	„	„	„	„
75	Teltsch Vilmos	fehér gyártó	„	„	„
76	Weinberger Mór	Kereskedő	„	„	„
77	Walentin Antal	„	„	„	„
78	Sternberg Jakob	Kéz Műves	„	„	„
79	Hertzfeld Henrich	Kereskedő	„	„	„
80	Augenfeld Adolf	föld Birtokos	„	„	„
81	Honig Ignacz	Kéz műves	„	„	„
82	Berndorfer Wilmos	Czukrász	„	„	„
83	Deutsch Mátyás	föld művelő	Baja	Baja	önálló teherviselő
84	Schlesinger Mór	„	„	„	„
85	Bacharach Ármin	föld birtokos	„	„	„
86	Weszel Bernát	Kéz műves	„	„	„
87	Fischer Joachim	Kereskedő	„	„	„
88	Fischer Samú	föld birtokos	„	„	„
89	Boschan Peter	Kereskedő	„	„	„
90	Walentin Michael	Iparos	„	„	„
91	Ekstein Mátyás	Kereskedő	„	„	„
92	Hochman Miksa	„	„	„	„
93	Eksteinc Herman	„	„	„	„
94	Heitler Jakob	magán tanító	„	„	„
95	Stern Ármin	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
96	Sallamon Lipót	„	„	„	„
97	Hirschler Fülöp	„	„	„	„
98	Beck Samú	„	„	„	„
99	Broer Adolf	Orvos Tüdor	„	„	Orvos tudor
100	Deútsch Ignác	Iparos	„	„	önálló teherviselő
101	Weinberger Sallamon	Kereskedő	„	„	„
102	Weinberger Ármin	„	„	„	„
103	Wiesel Sallamon	Kézműves	„	„	„
104	Berger Herman	„	„	„	„
105	Fischhof Jakob	Kereskedő	„	„	„
106	Kohn Pál	„	„	„	„
107	Weisz Adolf	Kereskedő	Baja	Baja	önálló teherviselő
108	Deutsch Sallamon	„	„	„	„
109	Boschan Lipót iffiú	„	„	„	„
110	Lederer Károly	„	„	„	„
111	Hesser Jakab	„	„	„	„
112	Bacharak				

112	Ferdinand	„	„	„	„
113	Hesser Sallamon	„	„	„	„
114	Brúcker Ignác	Kézműves	„	„	„
115	Kraús Lipót	„	„	„	„
116	Lampel Gerson	Kereskedő	„	„	„
117	Bernát Bernhard	„	„	„	„
118	Oblat Jakab	magánzó	„	„	„
119	Kraús Ignác	Kereskedő	Baja	Baja	önálló tehervisselő
120	Hertz Mihály	okleveles tanító	„	„	tanító
121	Denneberger Márk	Alkusz	„	„	önálló tehervisselő
122	Basch Bernád	magánzó	„	„	„
123	Freúd Mór	Kereskedő	„	„	„
124	Deútsch Henrik	„	„	„	„
125	Walentin David	„	„	„	„
126	Friedman Armin	„	„	„	„
127	Reiner Jakob	föld birtokos	„	„	„
128	Singer Lazár	főelemi Tanító	„	„	főelemi tanító
129	Politzer Jakob	Kézműves	„	„	önálló tehervisselő
130	Epstein Károly	„	„	„	„
131	Bachrach Jakob	Kereskedő	Baja	Baja	önálló tehervisselő
132	Baschó Wilmos	főelemi Tanító	„	„	főelemi tanító
133	Adler Mór	lparos	„	„	önálló tehervisselő
134	Spitzer Albert	„	„	„	„
135	Schön Károly	Kereskedő	„	„	„
136	Mandel Jeremias	Kántor	„	„	helybéli hittközségi kántor
137	Weinberger Bernát	Községi Jegyző	„	helybéli hitközségi	Jegyző
138	Deneberger Bernát	Kereskedő	„	„	önálló tehervisselő
139	Kohn Samúel	„	„	„	„
140	Fischer Adolf	„	„	„	„
141	Schliesser Lipót	„	„	„	„
142	Gotlieb Samú	Meszáros	„	„	„
143	Rotfeld Jakob	Kereskedő	Baja	Baja	önálló tehervisselő
144	Heidúska Jakob	„	„	„	„
145	Stern Mór	„	„	„	„
146	Singer Bernát	okleveles Tanító	„	„	okleveles Tanító
147	Kohn Simon idősseb	Hajósgazda	„	„	önálló tehervisselő
148	Kohn Júdás	Magánzó	„	„	„
149	Geiringer Miksa	Szállító	„	„	„
150	Huszer Jakob	Pék	„	„	„
151	Bachrach Lázár	Kereskedő	„	„	„
152	Kohn Alexander	Magánzó	„	„	„
153	Löwy Jakob	Pék	„	„	„
154	Bogdány Károly	főelemi tanító	„	„	helybéli főelemi tanító
155	Krieshaber Manó	magánzó	Baja	Baja	önálló tehervisselő
156	Deútsch Károly	Kereskedő	„	„	„
157	Schön Josef	Kézműves	„	„	„
158	Spitzer Dávid	Kereskedő	„	„	„
159	Mandel Gábor	„	„	„	„
160	Schön M:B:	„	„	„	„
161	Stern Sándor	„	„	„	„
162	Oblath Fülöp	„	„	„	„

főntebbi megjelentkezett bajai választók névjegyzéke (162 számmal) a tekint. központi választmány által kinevezetett összeíró bizottság által, 1868. évi Octob. hó 14-től bezárólag Octob. 29-ig összeíratott, és az összeírás bevezetésével alá is íratott.

Krishaber Lipot
Politzer Mór
Weinberger Bernát18

Ez ugyan nem a bajai zsidók teljes jegyzéke, mert a legszegényebbek kimaradtak belőle, de minden esetre a város zsidóinak hangadó része (kereskedők, orvosok, tanárok stb.) szerepelnek benne.

A kongresszus lefolyásáról hosszan lehetne írni. Most elégedjünk meg annyival, hogy az események következtében a magyar hatóságok nem kis megdöbbenéssel vették tudomásul, hogy nem egy zsidó vallás van Magyarországon, hanem kettő, sőt három. A három országos szervezet: a kongresszusi, vagy neológ; az ortodox és a status quo (ante) hitközségi szervezet volt. Az 1868/69. évi Egyetemes Gyűlés ezeket szentesítette és ez közel egy évszázadig meghatározta az egyes hitközségek hovatartozását. A bajai anyaközség szervezete 1944 áprilisában a kongresszusihoz tartozott.²⁰

Bibliográfia

Az 1868 december

1869 Az 1868. december 19-re összehívott Izraelita egyetemes gyűlés naplója. Pest.

McCagg, William, O:

1992 Zsidóság a Habsburg Birodalomban 1670-1918. Budapest.

DOMJÁN, Thomas

1969 Der Kongress der ungarischen Israeliten 1868-1869. Zeitschrift für Kunde Ungarns und verwandte Gebiete 1. 139-162.

DUDÁS Gyula

1896 Az izraelita vallásfelekezet története. In: Dudás Gyula szerk.: Bács-Bodrogh vármegye egyetemes monográfiája. Zombor, 351-365.

KELEMEN Márton

1997 A zsidóság szerepe Baján. Ártér 1. szám 13-26.

KISS Z. Géza

1989 A török alóli felszabadulástól az első világháború végéig. In: Kőhegyi Mihály szerk.: Baja története a kezdetektől 1944-ig. Budapest, 200-286.

KOHN Sámuel

1899 Kohn Schwerin Götz bajai és bácsmegyei főrabbi. Budapest.

KOLOZSVÁRY Sándor – ÓVÁRY Kelemen

1885-1897 Corpus statutorum Hungariae municipalium. Budapest.

KOLOZSVÁRI Sándor – ÓVÁRI Kelemen

1896 Magyar törvénytár. 1836-1868. évi törvénycikkek. Budapest.

Ö. KOVÁCS József

1997 A zsidóság 19. századi migrációja és társadalmi mobilitása Duna-Tisza közti minták alapján. In: Juhász Antal szerk.: Migráció és település a Duna-Tisza közén 2. Szeged, 159-177.

KŐHEGYI Mihály

1995/a Zsidókra vonatkozó adatok a bajai ferencesek Háztörténetében. In: Bárh János szerk.: Dunán innen-Tiszán innen. Kecskemét, 73-83.

KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa

1992 Bajai születésűek névváltoztatásai (1895-1945). In: Iványosi Szabó Tibor Bács-Kiskun Megye Múltjából 9 (1992) 218-297.

KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa

1993 Zsidó vallásúak névmagyarosítása Baján (1895-1945). Névtani Értesítő 15. 198-200.

KŐHEGYI Mihály – MERK Zsuzsa

1995/6 Die Namensänderungen in Baja 1895-1945. Südostdeutsches Archiv 1995/96. 71-96.

LÖWY Leopold

1871 Der jüdische Kongress in Ungarn historisch beleuchtet. Pest.

MZSO

Magyar Zsidó Okmánytár. Budapest.

POLLÁK Manó

1886 A bajai zsidó hitközség iskoláinak története. Baja.

RAPCSÁNYI Jakab

1934 Baja és Bács-Bodrogh vármegye községei. Budapest.

ROSENFELD József

Emlékezés a bajai gettóra. Évkönyv, kiadja a Magyar Izraeliták 1974. Országos képviselője 1973/74. 146-154.

SCHEMATISMUS Colocensis

Schematismus cleri Arch: Diocesis Colocensis et Bacsiensis ad annum Cristi...Coloczae.

SCHWEITZER József

1994 Magyarországi zsidó hitközségek 1944 április. A Magyar Zsidók Központi Tanácsának összeírása a német hatóságok rendelkezése nyomán. Budapest. I-II.

VENETIANER Lajos

1922 A magyar zsidóság története, különös tekintettel gazdasági és művelődési kifejlődésére a XIX. században. Budapest. 1986

A magyar zsidóság története. Budapest. (A szerző 1922-es kötetének újabb kiadása).

- 2 Pollák Manó, 1896., Kőhegyi Mihály, 1995.
- 3 Kőhegyi Mihály-Merk Zsuzsa, 1992., 1993., 1995/b., Rosenfeld József, 1974.
- 4 Kelemen Márton, 1997.
- 5 MZSO IX. 245-246. A 354. Számú oklevél.
- 6 Dudás Gyula, 1896. II. 255-256.
- 7 Kolozsvári Sándor-Óváry Kelemen, 1885-1897. V/1. 812.
- 8 MZSO IX. 345.
- 9 Kiss Z. Géza, 1989. 215-216.
- 10 Rapcsányi Jakab, 1934. 49.
- 11 Az 1840: XXIX Tc. Kolozsvári Sándor-Óvári Kelemen 1896. 175-176.
- 12 McCagg, William, 1992. 75.
- 13 Ö. Kovács József, 1997. 162.
- 14 Schematismus Colocensis, az 1803-1870. Évek közötti adatok.
- 15 Kolosvári Sándor-Óváry Kelemen, 1896. 354.
- 16 Venetianer Lajos, 1986. 286-289.
- 17 Domján, Thomas, 1969. 149. – A kongresszus lefolyásáról Löw Leopold, 1871., valamint egy nyilvánosan megjelent, gyorsírással írt feljegyzés: Az 1868. december...
- 18 Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Levéltára, Baja város levéltára, Múzeumi iratok 7070.
- 20 Schweitzer József, 1994. I. 7-8. Előszó. – A bajai anyaközség adatai I. 76-

Varga Zoltán

„Az én kölköm, az én folytatásom”

Sokasodók és fogyatkozók

Két vészjelzés is kiveszésünkről, Vajdaságnak mondott délvidéki kishazánk két érdemes orvos-írójának könyve gyorsuló fogyásunk mind riasztóbb jeleiről. Nevezetesen dr. Gubás Jenőé, a Veszendő végeken (Logos, Tóthfalu, 1997), s dr. Burány Béláé, a Szakad a part (Forum, Újvidék, 1998), külön-külön is épp eléggé lehangoló címek, hát még így együtt! Pedig figyelmeztetőeknek kellene lenniük, felrázóknak – nem is pusztán kis világunk számára, hanem „össznezeti” vonatkozásban is akár, amíg végleg nem késő... De erről majd később inkább.

Előbb viszont, nem vigasztalóként, de a teljesség kedvéért arra utalón, hogy bolygónk egészét illetően is léteznek visszafordíthatatlannak tűnő folyamatok, ugyancsak vészjelzőek, félelmetesek, a minket közvetlenül veszélyeztetőkkel ellentétesek, de bennünket az összességgel együtt végveszéllyel fenyegetők. Lévé, hogy gyerekfejjel eszmélőn kétmilliárdnyi emberiségről tudtam (s az is riasztóan soknak hatott), jelenleg, ha jól tudom, nem értük el még a fenyegető hatmilliárdot, 2050-re viszont kilencmilliárdnyian leszünk, ám ebbe, ha nem tévedek, már a napjainkban halvány reménysugárként egyelőre alig érzékelhetően jelentkező lelassulási tendencia is belekalkulálható. Feltéve, hogy időközben nem jelentkezik valamiért újabb árhullám, illetve hogy nem fogyasztjuk el előbb már a bioszféra életterét, vagyis ha ki nem csúszik lábunk alól a talaj, hogy amúgy szőróstül-bőróstül, „totálisan és globálisan” a semmibe hulljunk. Beavatott előrejelzők, nem utolsósorban dr. Csányi Vilmos Az evolúció általános elmélete című könyve szerint is, amelynek szerzője meggyőzően mutatja ki, hogy az élővilág kialakulásának és fejlődésének törvényei, valamint az emberi civilizáció fejlődésének sajátosságai, leglényegüket tekintve azonosak, s azonos végkimenetelbe is torkollhatnak. „Rendszerelméletileg” olyképpen, hogy egy-egy kialakuló rendszer, amíg tartalékai megengedik, pozitív visszacsatolás esetén egyre fokozódó sebességgel növekszik, hogy miután önmaga lehetőségeinek határait elérte, „paramétereit” kitöltve, önmagát kezdje el fogyasztani, ekképp jutva el a kollapszus pillanatáig. Magyarán az összeomlásig, bioszférák (így, többes számban, még ha mindössze egyet, a magunkét ismerjük csak) esetében fordítottjaként a szuperomló-robbanásnak, azaz mégsem egészen, mivel a Szíriusznyi óriáscsillagok anyagának csupán külső szférája szóródik szét a kozmoszban, belseje viszont összeomlik, befelé robban, amíg csak szupersűrű anyaggá, aprócska (földgolyónyi?) maganyag-tömbbé nem válik, illetve óriási atommaggá, ha másfelől nézzük. Elkerülhetetlenül így, viszont a bioszférában (elvből legalábbis) valami más is történhet. Mármost hogy a pozitív visszacsatolás helyébe valaminek köszönhetően, a kölcsönhatások egyensúlyát, tartós fennmaradását és működését biztosító negatív visszacsatolás lép – úgy, ahogyan az élővilágban, az egyes szervezeteken belül, tehát az egyedek szintjén (valamint a tápláléklánc egyensúlya révén a különböző fajok között is) na meg az emberek alkotta különböző szerkezetek, gépek esetében is mindig történik. Ami az utóbbiakat illeti, hangsúlyozom, itt csakis egyedi szinten, hiszen autóink egyre növekvő számban gördülnek le sokasodó gyáraink szerelészalagjairól, tovább mérgezve a légkört, s fokozott ütemben csapoltatva meg a Föld vérét, a fekete aranyat, tengeröblöket szennyezve, élettelenítve el, lazacostul, heringestül, fókástul, delfinestül, bálnástul, sirályostul, albatroszostul, vadban gazdag erdőrészeket, bolygónk utolsó természeti népeit, nemcsak Amazónia indiánjait, hanem legközelebbi nyelvrokonainkat, szegény chantikat és manysikat is megfosztva életterüktől. Miközben az elektromos autó (a klasszikussal azonos határfokú) éppúgy nem akar megszületni, mint a fűzős energia, egyes hozzáértők szerint soha nem is fog. Miközben a hasadóanyagok működtette atomerómű Csernobil óta pánik tárgya lett – úgy tűnik, csak részben joggal, hiszen meghibásodás esetén káros csupán, míg a klasszikus hőerómű hibátlanul működve is ontja a füstöt, termeli a szavas esőket, hogy az üvegházhatást kiváltó széndioxidról ne is beszéljünk. De talán a szél- és napenergiáról se nagyon, ami ugyan szép és jó, mérhetetlen mennyiségű, de nehezen megfogható, gyakorlatilag kevés, na meg a megújuló energiaforrásokról se nagyon, mert az meg az élelmiszer-termelés elől venné el a termőföldet, amelynek érdekében esőerdő-szerzte sikonganak a motorfűrészek, egyebek mellett az ember legközelebbi rokonait, az emberszabásúakat is pusztulásra ítélve. Eltűnnek a gorillák a ködben, el a csimpánzok az ember árnyékából is, erdejüktől megfosztott hordáik máris honfoglaló háborúkat indítanak egyelőre még háborítatlan lakhelyű fajtársaik ellen, füsttől haldokló orángutánok menekülnek a borneói égő erdőkből a falvakba, ahol aztán (bár nevük erdei embert jelent) könnyörtelenül lemészárolják őket, legjobb esetben is csak kölykeik kerülnek jó pénzért állatkeretekbe. Tulajdonképpen kései folytatásaként egy rég lejátszódott folyamatnak. Hiszen a mai embernek voltak valaha közelebbi rokonai is. Éppen csak a Homo nemzetség egyik faja alighanem azért válhatott sapienssé, azaz önmaga adományozta nevének bölccsé, mert sikeresen irtotta ki a fejlődésben mögötte többé-kevésbé lemaradó egyéb hominidákat. Attól félek, annyira bölccsé mégsem válva, hogy a fentebb vázolt folyamatnak, s így önmaga pusztulásának sikeresen útját állhassa.

Mindenekelőtt önmaga túlbujánzásának mérséklésével. Megállítással, sőt csökkentéssel. Nem is csupán azért, hogy éhen ne vesszünk.

Hanem mert kipusztul a szibériai tigris, meg a szumátrai, India földjén se sok lehet a lassan egymilliárdnyi népesség mellett ebből a királyi fenevadból, amely olykor ugyan az emberre is rákap, ámde létszámára való tekintettel elenyésző veszteséget okozva, illetve „hasznót” hajtva. És hát a világ nélküle is szegényebb lesz, eltűnésével is fogyatkozik a „Teremtés esztétikája”. „Veszélyes”, „káros”, vagy csupán „haszontalan” állatfajok eltűnésével is tehát, emiatt is lenne jó földtekénk túlnyomóan túlnépesedő tájain ingyen osztogatni az egyelőre méregdrága Viagrát, hátha képes lenne kiszorítani a porrá őrölt orrszarvútülköt vagy a tigrisherét, mellékelve hozzá mindjárt a megfelelő mennyiségű óvszert, na meg a fogamzásgátlás minden lehetséges eszközét, jobb megoldás híján felkínálva az abortuszt is, nem riadva vissza a sterilizálástól sem, természetesen olyan varázsigé kíséretében, amely képes lehetne az adott társadalmak-kultúrák értékrendjét egy csapásra megváltoztatni.

Mivel bolygónk túlnépesedése kapcsán erről is szó van: a szépségvesztésről, az elszürkülés veszedelméről. Meg persze a szabadság fogyásáról, hiszen szűkösen szorongani aligha az egy főre jutó szabadság mennyiségét növeli, márpedig ez nem kevesek szemében lehet fontosabb a korlátlan nemzés-szülés szabadságánál. Az életminőség fenyegetettségéről is tehát, aminek féltése talán mégsem egészen azonos a kényelemszeretettel, hiszen akár a kreativitást, az alkotói önmegvalósítást is jelentheti, ami végeredményben közösségi, altruista indítékból is fakadhat, és ami, kellő tehetség mellett, alkalmasint akkor is jogos igény lehet, ha valaki nőneműként bizonyos dolgokat fontosabbnak tart a gyermekszülésnél. Ámbár, hogy a többséget, a tömegembert, alapjában véve nem ez motiválja, hanem a jóléti-fogyasztói társadalom komform-káprázata, az mindenképpen természetes, szükségtelen is rá tovább szót vesztegetni.

Amiként talán erre az egészre is. Mármost erre a túlméretezettnek tetsző bevezetőre. Hiszen ami a két rokon témájú könyv szerzőit

illeti, joggal tűnhet számukra a fenti gondolatmenet tárgyuk bagatellizálásának, holmi értelmiségünk egy részére többek szerint jellemző kötődésnélküliségnek, gyökértelenségnek, felelősségérzet-hiánynak, kozmopolita nyegleségnek. Holott bolygónkon napjainkban már végképp mindennel összefügg minden. Vagyis amit globalizációnak neveznek, akár gazdasági, akár technikai, akár életmódbeli folyamatokról legyen is szó, ide értve a „kényelmi” szempontokat is, tetszik-nem tetszik, feltartóztatatlannak látszik. Legalább annyira veszélyt jelzően, mint reményt keltően, méghozzá a folyamat egyes részeinek egyenlőtlenégei és ellentmondásai miatt, nem egyenlő „terjedési sebességük” következtében. Gyorsabban az „anyagiak”, mint a „szellemiek”, a „civilizáció”, mint a „kultúra”, legfőképpen pedig az igények és vágyalmok, semmint a valóságos lehetőségek tekintetében. Amiért is az eredmény a fejlett, sőt gyorsulva tovább fejlődő és a fejletlen, az inkább nem vagy csak alig fejlődő világra való kettészakadás. Az előbbieken a fényűző életmódot folytatók nem is oly vékony rétege mellett a viszonylagos jómódban (értsd: emberi módon) élők többségével, s az alattuk nyomorgók el- vagy mégsem egészen elenyésző kisebbségével, az utóbbiaknak a dúsgazdagok, vagy alulról nézve a mindenképpen annak látszó vékony rétege alatt a nyomorgók nagy többségével, az éhhalál szélén tengődőkkel – a gazdagon arató gyermekhalandóság ellenére is vészesen szaporodókkal. Amiért is, mint tudjuk, a két világ demográfiai tendenciái is ellentétes képet mutatnak – pontosan az ellenkezőjét annak, ami (persze bizonyos mértékig csupán) kívánatos lehetne. Azzal együtt, hogy a lemaradt fél- vagy inkább háromnegyed-tekén élők az omladozó gátak résein át tódulnak-tódulnának a számukra érdemen felül is álomvilágnak tetsző élen vagy csak valamivel előbb járóba. Embercsempészek által olykor gondosan álcázott kamionok rakterébe fulladva immár Afganisztánból, Sri Lankából, Bangladesből is. Voltaképpen „értéktelenebb emberanyaggal” kísérelve meg kitölteni a fogyó „értékesebbek” nyomán támadt űrt, ami valójában talán nem is űr, sokkal inkább mondható az ott élők tágabb és szabadabb mozgásterének. Hogy ne „életteret” írjak, minden félreértést elkerülendő. Elég magyarázatra szorul az „értéktelenebb” és „értékesebb” önmagában is. Megérettendő, hogy nem holmi biológiai adott „alsóbb-”, illetve „felsőbbrendűség”-ről van itt szó, még kevésbé „fehérek”-ről és „színes”-ekről, mindössze kultúrabeli „másság”-ról, ami a jövevényeket eleve perifériára szorítja, hosszú időre beilleszkedésképtelenné teszi, s óhatatlanul az intolerancia kiváltójává válik. Végső fokon függetlenül attól, hogy ez a másság eltérő kulturális örökségként ékezik-e avagy génekbe zártan. Hiszen... de hát a lényeg most itt nem is ez, hanem hogy a „fogyás” tünete ma már nem sajátos magyar jelenség. Elvégre nemrég olvashattam arról, hogy a hajdani neorealista filmekből jól ismert sokgyermekes és hangos olasz „mamma” típusa immár a múlté, mivel egy körkörös nyomán a hagyományosan „bambinós” Itália ifjú hölgyeinek nagy többsége az egy, legfeljebb két gyermek mellett vallott, nem kevesen közülük meg úgy, hogy egyáltalán nem is kívánnak utódnak életet adni – akkor is szimptomatikusnak tetsző, ha utóbb majd mégis többen és többet fognak szülni közülük, mint ahányan most így nyilatkoznak. Burány Béla könyve egyik írásának állítását tényszerűen igazolva, ámde a magam meglátása szerint nem biztos, hogy a szerző ezzel összefüggő reakcióját is egyúttal. Nem utolsósorban két cigány tárgyú példája esetében. Például amikor az öreg cigányasszony azzal kergeti el a fogamzásgátlást oktató védőnőt, hogy „ircsa csak a saját fajtáját!”. Hanem inkább az alábbiak olvasásakor: „Doktor úr! Hát nem lássa! Hát sémminck sincs! .. Hát ez se légyen?!” Nem is annyira azért, mert az a bizonyos „semmink” talán éppen ezért nincs, hanem amiért a szerző ezt követően „önmagunk folytatásának legtisztább, minden társadalmi maszlagtól megtisztult, eddig legigazabban megfogalmazott” kimondását véli felismerni amögött a mondat mögött, miszerint: „Az én kölköm, az én életem!, az én folytatásom!, az én örömöm! ...”, holott akár abból kiindulva is kissé az ördög ügyvédjének szerepébe léphetünk itt, hogy amit Burány doktor „társadalmi maszlag”-nak nevez a mindent boncoló emberi értelem, a Ráció tulajdonképpen.

Ami lehet katasztrófák okozója, sőt ha a meggondoljuk, oka is annak, hogy „globális” és „lokális” értelemben egyaránt szakadó partok szélén állunk, egyszerűen mert az evolúció (végzetes?) végkifejletként létrejött a legértelmesebb állatfaj, majd annak kultúrája-civilizációja, amely napjainkra egyre inkább elérni látszik az önmegsemmisítés határát. Ha úgy tetszik, azt a kritikus pontot, ahonnan csakis a „nincs más hátra, mint előre!” jegyében lehetséges elmozdulni, még több ésszel tehát, nem pedig (a példák keltette, talán akaratlan látszat szerint) az ösztönösség irányában hátrálni ki belőle. Alkalmasint azért, mert az értelem tényérését az ösztönnel szemben voltaképpen egyfajta „kritika” jellemzi, olyanféle rákérdezés, hogy „csak így elégíthetem-e ki valamely szükségletemet vagy tehetem másképpen is?” Ezért lép a fejlődés során már az állatvilágban is a „zárt genetikai program” helyébe a „nyitott”, ezért ismerik a magasabb rendű állatok az ösztön-kielégítés „alternatív” módjait is, miközben az ember ösztönei vagy elcsökevényesednek, vagy pedig az ember ezeregy módját találja ki annak, hogy kielégítse őket. Szerencsés esetben megtisztítva, „szublimálva”, szerencsétlenül lealacsonyítva, bemocskolva, belesüllyesztve a „bűn” mocsarába. Rákérdezve akár a mögöttük lévő szükséglet „értelmére” is, legyen bár szó magáról az „életösztönről”, ezért is lesz az öngyilkosság képessége egyedül az ember sajátja. Ámde ugyanilyen rákérdezés áldozata olyan látszólagos evidencia is, amilyen „Az én kölköm, az én folytatásom”, Shakespeare sokat idézett magasztáló sorai ellenére is. Mert ugyan miért lenne folytatásom pusztán az a tény, hogy maradnak utánam olyanok, akik testükben, sőt agyukban sejtjeim génkészletének felét tovább hordozzák? Hiszen ha a tudatom nem folytatódik, semmi sem folytatódik. Illetve rajtam kívül minden, de ez akár közömbös is lehet számomra. Feltéve, hogy nem létezik mégis halálon túli élet, s hozzá a kukkolás holmi olyan csatornája, amelyen át elgyönyörködhetem utódaimban, netán kétségbe eshetem sorsuk alakulásán. Ámbar, ha effélében hihetnék, ugyanezt közvetlen származottak híján is ugyanígy megtehetném. Mert hát igen, az értelem, aminél persze nincs jobb, márcsak ilyen, mindezek végiggondolására is képes. Az élet szolgálatában állva ugyanúgy, mint a haláléban. Vagy éppen látszólag az élet érdekében megszólaltatva vezetve a halálhoz. Bűvös köröket hozva létre, kedvenc divatszóval élve, a 22-es csapdáit. Minden bizonnyal a tudattalan nem minden háttérsugárzása nélkül, ami a magam esetét, sokak által ismert helyzetét illeti, kézenfekvővé téve akár azt a merő tapintatból elhallgatott a választ is, hogy ti. „te szegény, ugyebár...” Emiatt is jön a filmrendező Jioi Menzel mondata éppen kapóra: „Ha elképzelem, hogy az elkövetkező száz évben miféle változásokon megy át a világ, kicsit örülök, hogy utódaim csakugyan csak képzeletbeli utódok.”

Ám ha már az imént ösztönökről, ösztönösségről esett szó, nem árt talán arra emlékeztetni, hogy az emberi társadalomban inkább a kollektív beidegződések, a megmerevedett szokások rendszere hat ösztönként. A gondolkodásnak az az eleve elutasítása, aminek az öreg cigányasszony megnyilatkozása éppúgy példája lehet, mint az az egykézű világban élő nagymama, aki önakasztással reagál harmadik unokája várható érkezésének „szégyenteljes” hírére. Akkor is rokon jelenségként, ha az előbbi a természetes, az utóbbi viszont végletes és végzetes körtünet mindenekelőtt.

Ami ellen természetesen küzdeni kell (szerintem is, még ha ezek után nem is könnyű ezt elhithetni magamról). Bármennyire ott motoszkáljon is bennem a kérdés: lehetséges-e napjainkban „csak” nemzetben-nemzetrészen gondolkodni, anélkül, hogy egyúttal emberiségben is gondolkoznánk? Anélkül koncentrálni a részre, hogy az egészről tudomást vennénk. Mellőzve, hogy helyzetünk megoldásának (ha létezik egyáltalán) mibe is kellene beilleszkedni. Milyen lesz az a világ, melyben fenn kívánnunk maradni? Nem mintha arról volna szó, hogy fogyóban lévő kis népeknek ezzel összefüggésben a tapintatos kipusztlulás lenne kötelességük, az összességre tekintve aligha érezhető hatásokkal, illetve nyelv- és kultúracserés beolvadás esetén semmilyen sem. Na meg persze „miért éppen mi, s miért nem mások?” Miért nem a kínaiak, akiket vezetők a maguk módján meg is próbálnak erre rászorítani. Amint erre Burány egy helyen utal is, nem is minden zökkenő nélkül. Amilyen például egyes, sok évszázados családok fiú utód híján való „magvaveszése”. Ami aztán vagy fáj vagy nem, nem kizárólag „értelmi” kérdés, hanem inkább érzelmi mindenekelőtt. Úgy, mint

az identitás problematikája általában is, mármint az otthonhoz, családhoz, szülőföldhöz, nemzethez való kötődésé, ami vagy megvan bennünk, vagy nincs meg. Akárcsak egy meghatározott személyre irányuló szerelem, szándéktól függetlenül és ki nem írhatóan, de nem is erőszakolhatóan, nem is kérhetőn számon.

Más kérdés, hogy az adott „identitáskategória”, az ügyben magát illetékesnek érző közösség, mégiscsak elvárja, számon kéri tagjaitól, erkölcsi normává teszi ezt a számukra. Egyebek mellett gondolataik megrendszabályozását, kordában tartását megkövetelve. Vagy legalább ki nem mondásukat várva el tőlük. Mintha bizony a „gondolkodó” nem tudná, hogy hallgatása esetén helyette mások úgyis kimondják.

Függetlenül attól, hogy bennem a szükséges érzelmi alap megvan-e, s ha igen, mennyire van meg. De talán lényegesebb ennél, hogy akiben megvan, úgy írhat csak, mint két megbecsült orvosírónk is teszi, lelkiismeretére hallgatva. Alapjában véve azonos nézőpontból kiindulva, mindenekelőtt biológiai fogyásunk miérettjeit feszegetve, középpontjában azzal az egyke-kérdéssel, amely a magyarság szempontjából azért látszik különösképpen is végzetesnek, mivel ennek egyes vidékeken divó „népi” hagyomány napjainkban egyszemélyes hatását fokozva találkozik a jelenség civilizációs, „urbánus” változatával. Ami már nem sajátosan magyar tünet, ámde kisebbségi sors esetén az asszimilációs hatásokkal lép frigyre. Méghozzá a „hétköznapi racionalizmusától” megtámogatva, úgy, ahogyan azt egy helyütt Gubás Jenő megfogalmazza: „A szórványmagyarság (...) csak akkor mutat készséget anyanyelve ápolására, ha annak, legyen az bármennyire csekély is, de előnyét és értelmét látja. Az általános iskolai végzettségű egyéneknek ugyanis, akik a falu lakosságának nagy hányadát képezik, a nyelv, még az anyanyelv is, csupán kommunikációs eszköz. Arra szolgál, hogy az egyén környezetével megértse magát. Ha ez csupán szerb nyelven lehetséges, és az információk csupán ezen a nyelven jutnak el hozzá, de főleg akkor, ha a szűkebb környezete és a hatalom a magyar nyelv miatt hátrányos megkülönböztetésben részesíti vagy csak nem teszi lehetővé annak megfelelő szintű elsajátítását, akkor nem kell csodálkozni, hogy a szórványban élő magyarság a nyelvváltás örögi csábításának nem képes ellenállni.”

„Falu” alatt az alig valamivel több mint 300 lelket számláló észak-bánsági Majdányt értve, tekintve, hogy művében Gubás, a közvetlen közelében fekvő, de már inkább csak cseenevész maradványként létező Rábéval együtt, voltaképpen e település szociográfiai körképét adja. Afféle vízmintaként, mivelhogy benne nemcsak Bánát veszendő magyarsága egészének kórokozó mikrobakészlete található meg, hanem vajdátlanul is Vajdaságként emlegetett Délvidékünk egészéé is – vagy ha ma még nem, hát félő, hogy holnap már igen. Hacsak nem teszünk (mások mellett!) mi is ellene valamit, mielőbb, amíg egyáltalán módunkban áll.

Mindenesetre a szerző észretérítési és felrúzási szándékkal állítja ki azt a látéletet, amely módszeresen felépített könyve lapjairól tárul a szemünk elé. Óhatatlanul vészjelzésekkel is indítva mindjárt. Bevezetőben jelezve már, hogy ti. „A bánsági magyar falvak, mint ostromgyűrűbe zárt seregek, látszatra már megbékéltek a pusztulással, s ha nem jön a városi értelmiség részéről egy hatásos felmentő sereg, akkor ezeket a falvakat, egyiket a másik után megsemmisíti a szerb túlerő”. Elkerülhetetlenül azt a kérdést váltva ki a netán kényelemből is reményvesztett „városi értelmiség”-ből, hogy ugyan mit is tehetne felmentő sereggént, ha egyszer „a falvak mindegyike egy-egy nagy aggod házára hasonlít, ahová többször jár a halál, mint az élet, és ahol munkából kidőlt öregek reményvesztetten várják az elmúlást”. Amiért is felmentő sereget alighanem a „csakazértis!” dacának jegyében küldhetnénk vagy talán így sem, legfeljebb némi gyógyírt, érzéstelenítőt, meghosszabbítva kissé az agónia folyamatát, fájdalommasságát némileg enyhítve is egyúttal. Akkor is, ha csak „a diagnózis után következhet a terápia” – ámde ez utóbbihoz valaminek azért „közbe is kellene jönnie” csak hát ... de talán idézzük inkább a bevezető képszerűen feltett zárókérdését: „Eljövételünkkor nyugaton kibújít a felhők közül a Nap és a keleti égbolton megjelent a remény színeivel a szívárvány. Vajon Rábénak és Majdányban jut-e egy kis szívárványfény?”

Mielőtt a Gubás könyvében olvasottakról most már „érdemben” szólva, elmondanánk, hogy a terület az őskortól fogva lakottnak tekinthető, hogy a honfoglalást megelőzően bolgár törzsek éltek itt, szükségképpen bizánci kulturális (vallási) és politikai befolyás kíséretében, hogy a Majdány helységnevé törökül – élénk gazdasági életre vallóan – vásárt, piacot, sokadalmat jelent, ez azonban a hódoltság bekövetkeztekor sajnos nem lesz akadálya az akkori magyarság eltűnésének. Léven a mai, a még meglévő, későbbi, XVIII. századi betelepítés eredménye, kunsági, Szeged környéki, hódmezővásárhelyi dohánytermelők leszármazottja. Természetesen tartozva gazdaságilag Szeged és nem Nagykikinda vonzáskörébe. Egészen Trianonig, amikor is a határvonal meghúzásakor hamis tanúskodásával egynéhány csalárd ígéreteként befolyásolt majdányi lakos is dicstelen szerepet játszott. Így juttatva, nem utolsósorban éppen „piacilag”, elszigetelt helyzetbe faluját, s szemben az itt ellenpéldaként említett, s Szabadka vonzásköre révén sokkal inkább virágzó Kispiaccal vagy éppen a Nagybecskerek melletti Szentmihályal – mely utóbbinak magyar lakossága azonban egyre inkább (jugo)szláv, azaz szerb irányban orientálódva, beolvadóban lévőnek látszik, sajnos nem csak az itt már „foghatatlan” (mellesleg zömében csapnivaló műsort sugárzó) Magyar Televízió hiánya folytán, hanem a nem anyanyelvi írott sajtó térhódítása következtében is egyúttal. Miközben Rábén-Majdányon a tévéantennák zömükben még Pest felé néznek, vagyis a sorvadás nem annyira a magyarságtudat elvesztése miatt következik be, hanem az elöregedés, a fiatalok elköltözése, az utánpótlás hiánya révén. Amiért az itt lakók sorából értelmiségivé kinőttek, eltávoztukat követően, többnyire kötődésüket is elvesztik szülőfalujuk iránt, némelyek közülük még szegyeellik is falusi-paraszti származásukat (amint erre a szerző egy helyütt felháborító példával külön is utal), miközben a képzetek közül otthon inkább a gyengébbek maradnak csak, alig ütve el az átlagtól – attól az egy-két kivételtől eltekintve, aki kevés a kulturális felemelkedés üdvösségéhez. Holott értékes emberek, szép pályát befutók is kerültek ki innen, olyanok is, akikben a kötődés most mintha újra éledne, ezért is rendezik meg egy idő óta az innen elszármazottak évenkénti találkozóját – sajnos nekem azt a könyvrészletet juttatva az eszembe, ahol az indián rezervátumokban megrendezett hasonló találkozókra érkezők először Fordjaikból vagy Chevroletjeikből bújnak ki, majd pedig a nadrágjukból, hogy a haditáncot eljárák. Nem mintha úgy vélném, hogy nem lehetne akár erre a gyökérkereső nosztalgiára is építeni valamit, legalább egy tisztességes utóvédharc megvívásához. Alkalmasint többhöz is ennél. Hiszen a fogyó falu infrastruktúrája korszerű, mondható akár városiasnak is, na meg kőolajforrásokkal is, amelyeknek haszna azonban „többségközpontú” centralizáltságunk (nem) jóvoltából máshová ömlik. Amiért is a felvirágzás reményéhez nem utolsósorban demokratizáló és decentralizáló rendszerváltásra lenne szükség. Alkalmasint mind Magyarországra, mind Románia felé határátkelő megnyitására, ámbár a szerző szerint ennek hasznát sokkal inkább élelmes szerb üzletemberek fölőznék le, s nem a faluban élők. Hacsak az áhított magyar (területi?) önkormányzat létre nem jönne. Az, ami egyre távolabbra látszik kerülni a realitástól, s egyre közelebb az utópiához.

Főleg, ha letörtségünket, jobbágyian alattvalói hajlamainkat is figyelembe vesszük, ami nem is annyira a többek által „janicsár”-nak mondott csúcsértelmiségünk sajátja, hanem sajnálatos módon, mondható akár „népi gyökerűnek” is, amiért a „népből” származó értelmiség akár hazulról is hozhatja, vagy ha nem, hát a vele való találkozás aligha hat rá bátorítólag. Amit mint jelenséget egyébként Gubás is észrevesz. Akár Elia Kazan egy könyve nyomán is egy sajátos, aligha hat rá bátorítólag, de „nyugtalan” mondott, belső ellenállásról is árulkodó mosolyról szólva. Egészséges kisebbségi magatartásformának minősítve azt, mielőtt a neves filmrendező sorait közvetlenül idézné: „A kisebbségben élő boldogtalan emberek közös jegye ez a mosoly, akár néger, akár zsidó, akár sárgabőrűek – csak így tudnak szembenézni elnyomóikkal: álarc ez a mosoly, elrejti a gyűlöletet, amelyet nem mernek kimutatni, s egyben váltság a szegényérzetért, amit igazi érzelmeik elfojtása miatt éreznek.” Alapjában véve lényegre tapintóan érzékelve

magyarságunk magatartása esetében e „kisebbségi mosoly” fent említett háttérnek hiányát, oda lyukadva ki, hogy a bánási magyarság esetében ez a mosoly sajnálatosan őszinte is immár, az önfeladás, a beolvadási szándék kifejezője. Amiben akár igaza is lehet azzal, hogy a magyarságnak, lévén történelme során „uralkodó nemzet”, illetőleg olyan, hogy urai annak elnyomott részével is elhitették ilyen mivoltát, azt, amit a sok nyomorúságért kárpótlásul maga is szívesen hitt, olykor akár nemzetiségekkel szemben fellépő csendőrként is kiélve látszólagos uralmi helyzetét, azt a szerepkört, ami belőle fakadt. Hogy azután hirtelen essen az elnyomott kisebbség szerepébe – hosszú évszázadokra visszanyúlón „szerepfejlesztő” gettómúlt nélkül. Illetve az erdélyi románságra, a felvidéki szlovákságra, s a délvidéki szerbségre jellemző „elnyomottsági közérzet” nélkül, ami akkor is hosszabb kiérlelődési idő során alakul csak ki, ha az elnyomottság viszonylag mérsékelt, illetőleg nem is különbözik sokban attól, amiben a saját nemzetbeliektől elnyomottaknak van részük. Egészen Trianonig, ami előre elképzelhetetlenül és hirtelen szakadt a magyarságra. Addig a Trianonig, melynek kapcsán nem másnál, mint a legmagasabb szinten világpolgárként megnyilatkozó, de önmagát egyforma öntudattal nőnek, magyarnak és zsidónak valló Heller Ágnesnél utóbbi épp most az alábbiakba: „A trianoni békeszerződés igazságtalan volt. Ezért semmi csodálkozni való nincs azon, hogy ezt még jó néhány nemzedék sajgó sebként érzi. Én magam is annak élem át. Szégyenkezve és pirulva valljuk be, hogy az igazságos határok azok lettek volna, melyeket Adolf Hitler húzott meg a bécsi döntés idején. Ma ezen már nem lehet segíteni. A történelem ezen túlhaladt.” Félő egyébként, hogy túlhaladt volna akkor is, ha kétségbeesésünkben nem szövetkezünk az ördöggel, s bölcs előrelátással el sem fogadjuk az általa meghúzottakat. Úgyhogy emiatt sem lehet meg nekünk az a bizonyos kisebbségi mosolyunk, mögötte az összekacsintó ki nem mondottal: „Mondjatok, amit akartok, mi tudjuk a magunkét, s végül úgyis mi győzünk!” Az a mi a „Szent István-i Magyarország” egykori nemzetiségi utódainak egy részében ma is működik, természetes módon csapva át győzelem utáni magyarellenességbe. Szoros összefüggésben bizonyos torz lelkiismereti tünetekkel is. Gubás szavai szerint, amiért a „jogtalanul megszerzett hadizsákmány (...) mind a mai napig égeti a szerbség lelkiismeretét, állandó bizonytalanságban tartja őket. Ezért keresnek és találnak a jogosságuk bizonyítására olyan érveket és adatokat, amelyekben maguk sem hisznek.” Miközben mi, ha el nem feledtetik velünk őket, a magunkéiban legalább annyira nem hiszünk, illetve anélkül lehetünk csak meggyőződve igaz voltokról, hogy igazunk érvényesítésének lehetőségében hinni tudnánk. Nem, mivel gyakorlati előny, közvetlen „haszon” híján magyarságunk nem látja a magyarnak megmaradás értelmét, s így süketnek mutatkozik az anyanyelv szerzetét s a megtartásának fontosságát hangsúlyozó értelmiségi ráhatásokkal szemben. Sőt félő, hogy az maradna akkor is, ha az egész Vajdaság területén zavartalanul nézhetné a Magyar Televíziót, illetve kellő mennyiségű műholdvevő esetén legalább a Duna TV, sőt, újabban az MTV2 adását. Alkalmassint ezek nézegetése mellett is szerb tagozatra íratva csemetéit.

Nem csupán bánási magyarként, de részben már bácskaiaként is. Annak megfelelően, hogy:

„Negyed százada mondom: az újvidéki magyarságban nincs tartás. Vajon volt-e valamikor is? És mennyit ért?... A száraz, a dokumentálható adatok szintjéig enyhítve a szót: elégséges nem volt soha. Az életben maradásra sem volt elég.

Sok volt a szenvedés nagyon!

A hideg napok közismertté tett, s a még hidegebb '44-es letagadott, évtizedekig tabutémaként kezelt, ma is inkább elhallgatásra ítélt események rántják ráncba ilyenkor az amúgy is komor homlokokat. De azért felmerül: Miért? Máshol nem volt?...”

Igy, igen, ámbár ennek nyomán ugyancsak felmerülhet: Igen, volt, nagyon is. Ott is, ahol a hiányolt „tartást” egyelőre még kisebbségiek (helyi) többsége biztosíthatja.

Ámde ez, mármint a legutóbbi idézet, már Burány Béla nem egyetlen falu példájából kiindulón Bánát-központú, hanem a vajdasági magyarság egészének sorskérdései közt pásztázó könyvéből való. Nem egyedüli példaként csendülve össze az előbbi szerzőnél olvashatókkal: „A világeseményeket az átlagosnál kicsit talán fokozottabban is követő vajdasági magyarság informáltsága általánosnak vehető, osztályokra való tekintet nélkül. A polgári életmód, elsősorban a polgári kényelem, mint követendő ideál, persze, hogy nem véletlen. Országosan is (anyaországosan, sőt ötországosan) a kelet-európai lakosság számára a nyugati polgári társadalmak a megcélzott elérnivalók. Egy osztály- és pártérdemtől független, összmagyar érdekeket figyelő öntudatos magyar társadalom ködképként is csak révület eredménye lehet. A magyarság körében egy kicsit, vagy talán nem is kicsit, nehezebben elképzelhető, mint a Magyarországgal szomszédos 4-5 (azóta ennél is több) országban. Ezekben az országokban egyetemes nemzeti célt is állíthat népe elé a mindenkor hazai politika: a hozzájuk csatolt országrészekben az ott maradt magyarság megemésztését. A magyarság számára csak az önvédelem, a megmaradni akarás lehet a cél. Az meg, ha már senkinek sem fontos, a más célú politikai útirányok bánja fene! vezérszellemben, a magunk számára is egyre hangsúlytalanabb.” – olvashatjuk ugyanis a különben Tünetek magyarságunk kóreléttanából alcímet viselő kötet „Talpra álltunk?!” – Így kipusztulunk! című riasztó „korporatívossal” és egyéb elszomorító számadatokkal is alátámasztott záróírásában. Értve a szerző elkeseredését, sőt indulatosságát is, amely azonban egy-két ponton mintha kellőképpen át nem gondolt szélsőségekbe is ragadná, óhatatlanul vitára szítón. Minden kisebbségi szolidaritásunk ellenére nem utolsósorban a Rigómező szkipetárjai kapcsán, akik, amint erre egy helyen utalás is történik, mintha a tőlük valaha fegyverrel elvetteket tudatosan igyekeznének a demográfiai robban(t)ás biológiai löfegyverének segítségével visszaszerezni. Az ezt követő idézet szerint nekünk is feladva a maguk leckéjét. Mondván, hogy: „Tudod, mi miatt haltok ti ki? Mert olyan kérdéskörben adatok döntési jogot asszonyaitoknak, amelyhez azok társadalmilag, nemzetileg – szóval közösségekileg éretlenek.” Ami emlékezetem szerint az írás első, sajtóbeli megjelenésekor ki is váltott bizonyos érthető feminista ellenindulatokat, engem viszont azon a ponton készlet most ellentmondásra, hogy a férfiuralom nyomására engedelmesen – vagy csupán anélkül, reflexként vállalt „szülőgép-szerep” aligha lehet az érettség jele, sokkal inkább az éretlenségé, ha csak a „nemzetileg-közösségekileg” értelmezett érettséget szembe nem helyezzük a kialakult egyéniséggel, a fejlettebb személyiséggel, ám ez már „időrendileg” is képtelenségnek tűnik. Nem mintha a több- sőt sokgyermekes anyaságot nem lehetne tudatos vállalkozásként is elképzelni, „szent hivatásként”, ha úgy tetszik. Akad példa erre is, akár még „nemzeti-közösségi” meg gondolásból fakadóan is, „tömegmozgalommá” azonban aligha válhat. Mint ahogy a patriarchális társadalom felé egészében sincs visszaút, méghozzá akkor sincs, ha minden emancipációra, demokráciára és szabadságra legyintve, nem is alaptalanul látjuk úgy, hogy a legkülönbözőbb történelmi korok társadalmi nem elsősorban tagjai egyenlőségének, azaz igazságos és emberséges voltakunk köszönhetően funkcionáltak, hanem inkább ellenkezőleg, egyenlőtlenségük, igazságtalanságuk és embertelenségük „jóvoltából”, elnyomó, hogy ne mondjam „kizsákmányoló” mibenlétük következtében. Ámde ezt figyelembe véve is, a kollektívizmus bármely formája jegyében melléje állni, újraéledését kívánni, nem jelentene egyebet, mint mindarról lemondani, amit progresszióknak hívunk – netán utópiának. Nem szólva arról, hogy még ha ez a fennmaradás szempontjából használna is, mindenképpen egy alacsonyabb rendű, egyszer már meghaladott létformába való visszacsúszás árán használna csak. Illetve ahol – valójában földtekénk óriási területein – még mindig „használni”, hát bárcsak az adná meg a Teremtő, hogy szűnjön meg minél előbb ezt tenni. Alkalmassint a jólét és a kényelem „káros” hatása következtében. Bármennyire igaznak tűnjék is (attól tartok, kissé leegyszerűsítetten), hogy „Az anyagi jólét kényelmébe a történelem folyamán eddig még minden nép belehalt.” Csak hát ez a folyamat valójában úgy ment (és megy is még) végbe, hogy a jólétben elkényelmesedett megfoghatók helyébe nyomban mások lépnek. Vitalitástól duzzadó „mezei hadak”. Vagy kívülről érkező hódító barbárokként vagy alulról emancipálódó leigázottakként, esetleg behurcolt rabszolgák utódaiként, korunkban-

közelmúltunkban vendégmunkásként. Az utóbbi, alulról hódító esetben felszívárogva, házi cselédként, dajkaként, ágyas-, majd hitves-anyaként is beépülve az uralkodó réteg (nép, nemzet) soraiba, nem egyszer anyanyelvcserét eredményezve – ami mellel a mi „nyelvében él a nemzet” jegyében fogant szemléletünk szerint egyet jelent ugyan a nemzethalállal, számunkra az is lenne, ám végső fokon nem azonos a biológiai halállal, sem a véressel, sem a „fehérrel”. Nem mintha magam is nem érezném úgy, hogy ez ellen is, vagyis anyanyelvünk megtartása érdekében, tíz körömmel kell(ene) küzdenünk, nem tudom viszont, akad-e napjainkban olyan bolgár, aki őseink egykori bolgár-török anyanyelvét siratja. Amiként azt a nézetet is osztom természetesen, hogy biológiai fogyatkozásunknak is útját kell állnunk valahogy, ha lehetséges, hiszen a jelenlegi tendencia folytatódása esetén 2050-re Magyarország területén mindössze hét és fél millióian élnek csak majd, nagyjából ennyi magyar, nem számítva azokat, akik előlünk, határon kívül rekedtekből addigra magyarnak még megmaradnak. Nem mintha nem álmodozhatnék akár valami szerencsésen „átbillentő” fordulatról is, netán 18-20 millióra is sikerül feltornászni magunkat, csak hát ugyan mire mennénk vele, ha addigra megjelenik az a bizonyos 9 milliárd is.

Amiért is kívánni (elvégre már rég a jámbor óhajok síkján mozgunk) egyet lehet csak: amott, a „nagy mérleg”-nél történjen meg mielőbb a csoda, az átbillenés, induljon be mihamarabb a fogyatkozás, a ma még sokasodók sorában. Lehetőleg a növekvő jólét elkényelmesítő hatása következtében – feltéve, hogy az ehhez nélkülözhetetlen iparosítást, azaz a vele járó környezetpusztítást a bioszféra képes lesz majd kibírni. Mert ha nem az lesz, óhatatlanul az „egészre”, tehát a fejlett világra is kihatóan, bekövetkezik az összeomlás, szerencsésebb esetben a „részleges apokalipszis”, valahol egy reményteljesebb, ésszerűbb újrakezdés lehetőségének szintjén megállva. Ezért nem tudok egyetérteni itt Burány Bélával és általában senkivel sem, aki egyedül nemzeti-nemzetiségi önsorsunkra koncentrál csupán, ezért nem hiszem, hogy igaza lehet. S nem lehet igaza akkor sem, ha az egész jegyében gondolkodás tehertételétől akarva sem szabadulni tudó (mint e sorok írója is) a látókörébe tóduló összeméreg problémagubancra nem lát megoldást. Mint ahogy nem is láthat rá senki. Egyelőre vagy véglegesen, ugyan ki lehetne ennek megmondhatója?

Nem mintha nem lenné igazságtalan Burány Bélával szemben, ha csupán ilyen szempontból tekintenek könyvére. Akár ennek az „önfogyásunk” veszélyét tárgyaló, több oldalról is meggyőző adatokkal alátámasztott kérdéssel összefüggésben is, amely voltaképpen végigvonul a könyv valamennyi írásán – akkor is elsősorban számunkra, nemzetiségi mivoltunkra vonatkozóan bírva önértekkel, ha éppen a dohányzás pusztító hatásáról esik benne szó, úgy, ahogyan az A füstszínű halál című tanulmány esetében történik. Vagy éppen a Nomen est omen! esetében, ahol, számomra meglehetősen eredetinek ható módon, a Zenta város anyakönyvében nyomon követhető keresztnévadások alapján következtet kisebbségünk fanyar szájhúzásra készítő tájékozatlanságára, ízlés-eltévelyedésére, végső fokon nemzeti öntudatunk aggasztó hanyatlására. Ugyanúgy, mint a Száz „Hogy vagy?”-ban, általános közérzetünkre – arra, ami nyilván rosszabbodott a kérdéses írás megszületése óta, tovább rontva a képet. Önmagunknak azt a tükörcsípét, ami mind Gubás Jenő, mind Burány Béla könyvéből – akár csupán tárgyukra összpontosítva vesszük őket szemügyre, akár a riasztó „lokálist” a félelmetes „globálisba” illeszteni próbálón tekintünk is rájuk – szembenézésre kell hogy készítsen minket. Akkor is, ha akadhat olvasójuk, akiben inkább a menekülő elfordulás kényszerét keltik életre. Éppen amiért mindkettő úgy lesz nemzeti-nemzetiségi kórtüneteink egy-egy gyűjteményévé, hogy maga is tünetként vehető számba. Kettőnek a sok közül, ami fogyatkozásunk folyamatát napjainkban, határokon belül és kívül, „magyarságszerte” kíséri.

Amiképpen a magam reagálása is igencsak tünet. Attól tartok, kiútatlanságról árulkodó is. Függetlenül attól, hogy vigasztaló záróakkordként szükségét érzem-e írásomat megfajlítani holmi utalással bizonyos madáchi küzdve küzdésre és bizva bizásra.

Ámde végtére is miért ne? Ennyire talán mégis csak vállalhatom a reményt, illetve az elcsépeltséget.

Gajdó Ágnes

Öt évtized kétszázhusz oldalon

Gyuris György:
A Tiszatáj fél évszázada 1947-1997

A magyar irodalmi folyóiratok közül az egyik legjelentősebb és legszínvonalasabb a Szegeden megjelenő Tiszatáj. 1986. június 25-én találkoztam először a lap két munkatársával, Annus Józseffel és Olasz Sándorral. A Tisza-parti Kincskereső-tábor látta vendégül a két szerkesztőt, s a kötetlen beszélgetés után az előszállási kincskeresők társaságában fénykép is készült róluk. Olasz Sándor jóval később – a rajnaplóbeli fotó és bejegyzés láttán – elmondta, hogy az a nap emlékezetes számára, már csak azért is, mert akkor tiltották be a lapot a júniusi szám miatt. „Az MSZMP KB Titkársága június 23-án döntött a folyóirat fél éves szüneteltetéséről, és a szerkesztőség tagjainak pártfegyelmi elé állításáról. E döntés indoklásául azt hozta föl, hogy a Tiszatáj Nagy Gáspár ellenséges tartalmú versét közölte” – olvasható Gyuris György könyvében.

A történet azonban jóval előbb kezdődött. A Tiszatáj ma már a szépirodalmi folyóiratok között a legöregebb: megdöntötte a Nyugat által felállított rekordot is. Ötven év alatt sok minden történt, a lap hasábjain megjelent írások a század magyar történelméről vallanak, a magyar irodalmi élet jelentős dokumentumai. Éppen ezért elismerésre méltó a szegedi Somogyi Könyvtár igazgatójának, Gyuris Györgynek a munkája, amelyben a Tiszatáj történetét dolgozta föl. Az eredeti célkitűzésnek megfelelően a folyóirat sajátos arculatát jellemezve vázolta föl a viszontagságos fél évszázadot, elsősorban a Tiszatáj évfolyamaira; a folyóiratra vonatkozó levéltári iratokra, cikkekre, tanulmányokra, könyvrészletekre; az Annus Józseffel, Ilia Mihállyal, Olasz Sándorral, Tóth Bélával és Vörös Lászlóval folytatott beszélgetésekre és az 1945 utáni időszakról szóló általános történeti és irodalomtörténeti munkákra támaszkodva.

A kötet felépítése logikusan a kronológiát követi: *Előzmények; Az indulás, 1947-1948; Az eszmei egyeduralom felé, 1948-1956; A politikai konszolidáció szolgálatában, 1957-1964; Táguló szemhatár, 1965-1975; Érték- és hagyományörzés, 1975-1986; A betiltás, 1986; Erőfeszítések a folyóirat fönntartására, 1987-1989, A rehabilitáció, 1988-1989; A jelenkor 1989-1997*. A mellékletben a Tiszatáj bibliográfiai adatai, a tematikus számok, emlékezések, köszöntések, a Tiszatáj füzeteinek és diákmellékleteinek listája, valamint a Tiszatáj-díjasok névsora olvasható. A könyv végi névmutató a tájékozódást teszi könnyebbé. (Érdekes, hogy a Tiszatájról szóló könyvet ugyanazzal a betűtípussal szedték, mint amilyennel a folyóiratot az 1997. áprilisi szám óta.)

A Tiszatáj elődei – Móra Ferenc szavaival – azoknak „a hónapos eszmeakaravánoknak a fehérítő csontjai, amelyek elhullottak a szegedi részvétlenség Szaharájában”. Az 1947-ben indult folyóirat azonban a „homokviharak” és a sivatagban oly gyakori „rablótámadások” ellenére életben maradt, és mintegy az „oázis” szerepét töltötte és tölti be. A programcikkekben Madácsy László főszerkesztő fogalmazta meg (névtelenül) a célkitűzéseket: „...Szegedet szellemi hagyományai arra kötelezik, hogy messzi vidék tehetséget vonja körébe és istápolója legyen olyan tehetségeknek, melyek nagyon is távol estek a »pesti litteraturától.« [...] ... tanúságot szeretnénk tenni arról, hogy Szegeden vannak, akiket Kálmány Lajos, Móra Ferenc és Juhász Gyula szelleme nemes és jó szándékú munkára tud ihletni.” Gyuris György fölhívja a figyelmet a beköszöntő és a lap tartalma közötti ellentétre, arra, hogy az első számban tíz versen és egy elbeszélésen kívül zömmel tudományos és kritikai írásokat közöltek, többek között Nagy Zoltán (*A szegedi kőbárány*), Seres József (*A tápai földreform*), Hadrovics László (*A szlavisztika a szegedi egyetemen*), Csuka János (*A 48-as forradalom és a szerb felkelés*), Péter László (*A Kálmány Lajos Kör*) tollából. A rovatcímek önmagukban is árulkodnak a lap szellemiségéről: *Délkelet-európai néző, Rovás, Látófa, Színház, Képzőművészet, Könyvek, Folyóiratok*. Az év végére a lap szerkezete módosult, „Péter László kiválásával eltűnt a *Rovás, a Látófa* és sajnos az *Alföld*, valamint a lap még nagyobb kárára a *Délkelet-európai néző* [...], a *Képzőművészet* és a *Zene* rovat. Ez egyenes következménye volt a szépirodalom fokozódó erős térnyerésének...”.

Gyuris György tárgyilagos hangon mutatja be – a magyar történelemben is fontos – fél évszázadot, ám itt-ott sohasem bántó, finom iróniára is felfigyelhetünk, különösen az 1948-1956 közötti időszakot feldolgozó fejezetben. Erre példa, amikor Hubay Miklós 1950-es lapértékelése kapcsán (nagy eredmény az „... eszmei tisztaság és következetesség szinte valamennyi írásban”) így ír: »Az eszmei tisztaságot« bizonyára az ilyen verssorok jelentették: „Elvtársak, laza a norma, / az boldogul, aki messzire lát. / Halljátok Rákosi szavát; / sült csirkeként nem ehetjük meg / azt a tyúkot, / amely jövőre az aranytojást tojja. / Az ellenség köztünk jár!” (Koncz Antal *Fegyvert fegyver ellen* című verséből való az idézet, amely az 1950. márciusi számban jelent meg.)

A szegedi folyóirat története elválaszthatatlan Ilia Mihály munkásságától. Ilia Mihály főszerkesztősége, az 1972-1974 közötti korszak a legfontosabb a Tiszatáj életében, és az egyetemes magyar irodalomtörténetből is kitörölhetetlen. A főszerkesztő feljegyzéseiben külön-külön foglalkozott az egyes rovatok feladataival. A versrovat teendői közé tartozott, hogy jobban kiemelje, kik a lap költői, és az, hogy a fiatal költőknek helyet adjon. A rovat jó irodalmat közölt: Ágh István, Csoóri Sándor, Csorba Győző, Farkas Árpád, Illyés Gyula, Kányádi Sándor, Kormos István, Lászlóffy Aladár, Nagy László, Pilinszky János, Simai Mihály, Tornai József, Utassy József szerepelt mások mellett. Ilia Mihály fedezte föl Baka István tehetségét, s közölte először Baka verseit.

A prózarovat kapcsán a főszerkesztő ezt írta: „Novellát! Ez mindennél fontosabb. Az olvasmányosság hiánya megöli a folyóiratot!” 1973-74-ben több drámát is megjelentettek: Németh Lászlótól, Pilinszkytól, Sarkadi Imrétől, Tamási Árontól. Gyuris értékelése szerint „az igényelt olvasmányosságot csak alig-alig sikerült megvalósítani, mindenképpen jobban, mint korábban, de a versrovathoz képest jóval alacsonyabb színvonalon.” Viszont a Tiszatáj már „nem szegedi folyóirat volt, hanem Szegeden szerkesztett országos lap”. Ezt a jellegzetességet erősítették a tematikus számok.

1973 júliusában indult a *Kelet-európai néző* című rovat, amelyben a csehszlovák, lengyel, szovjet, román, jugoszláv kultúráról jelentek meg írások. Lengyel András irodalomtörténész Ilia Mihály személyéhez kapcsolta a Tiszatáj kelet-európai érdeklődését. Gyuris György véleménye szerint az igazi ok Ilia személyiségében rejlik: „Valószínű, hogy 1958. évi romániai útja érzelmileg nagyon megrázta, tudatlag átformálta. Az ott fölfedezett magyarság arra indította, hogy olvasni kezdje az onnan származó irodalmat. ... Ilia Mihályra a reveláció erejével hathatott az erdélyi magyarság valóságos létezésének megtapasztalása, és megérezte az erdélyi magyar irodalom különös, a hazaitól eltérő ízeit.” A főszerkesztő fölismerte a magyar irodalom egységét, és a magyar kisebbségi lét veszélyhelyzetét. „Ilia Mihály nemzettudata nemcsak az irodalom felől, hanem a történelem, a folklór, a szociográfia felől megközelített magyarságtudattá vált.” A szerkesztésben is megmutatkozott a cél: meg kell szüntetni a magyar kultúra szakadásait. Ehhez nemcsak biztos esztétikai ítélőképesség kellett, hanem szilárd felelősségtudat is.

Egy Duna Televízió-beli beszélgetésben hangzott el a következő történet, hiteles forrásból – maga Iliá Mihály „mesélte”: E. Fehér Pál Tiszatáj-ellenes filippikái a Népszabadságban jelentek meg, majd a főszerkesztőt berendelték a minisztériumba. Aczél György baráti mosollyal veregette meg Iliá vállát: „Ne is törődj velem!” Iliá a következő történettel válaszolt: „Apám juhász volt. Amikor az egyik bari elkóborolt, utánaeresztette a kutyát. Az megharapdálta az állat inát, így terelte vissza a nyájhoz. A kárvallott birka apámhoz ment panaszra, neki sírt, mutatta fájdalmát. Apám széttárta karját, és azt mondta: Nem én haraptalak meg, hanem a puli.” – Iliá Mihály neve az 1975. januári szám borítóján szerepelt utoljára. Februárban a *Szerkesztői asztal* adta tudtul: „Iliá Mihályt, lapunk főszerkesztőjét saját kérésére tisztességből fölmentették áldozatos munkájának elismerésével.” Az olvasónak talán akkor föl sem tűnt: az utolsó három szó a már kiszedett, kész nyomóformához lett utólag hozzátoldva (látszik is).

A Tiszatáj történetét feldolgozó munka talán legérdekesebb része a betiltással, az 1986. júniusi „botránnyal” foglalkozó fejezet, amely a megadott irodalmon kívül a szerző Vörös Lászlóval folytatott beszélgetésein alapul. Szinte napról napra követhetők az események. A júniusi Tiszatájban megjelent Nagy Gáspár négy verse, köztük *A fiú naplójából* című: „... és a csillagos esetben ott susog immár harminc / évgyűrűjével a drága júdásfa: ezüstnyár rezeg / susog a homály követeinek útján s kitünteti őket / lehulló ezüsttallérokkal érdemeik szerint illőn... [...] ... csupán el kéne hinned... de nem hiszed hogy éppen / ők jöttek-szöktek el s maszkabálból hogy éppen ők / azok a független kutyák kik ideológiamentes csontokon / tökéletesítik a fölösleges morgás-harapást...” A részletből is kitűnik, hogy a leegyszerűsítés, a belemagyarázástól sem mentes értelmezés, pontosabban félreértelmezés elindíthatja a lavinát. Szűrös Máttyás és Vörös László szerint is „személyesen Kádár János volt a kezdeményező, mert valaki fölhívta a figyelmét a költeményre, és elhitette vele, hogy ő az a Júdás, aki a versben szerepel”.

Kádár János a Politikai Bizottság szeptember 9-i ülésén foglalkozott a Tiszatáj-üggyel. Varga Péter *A Tiszatáj és az irodalompolitika* című írásából érdemes egy jellemző részt idézni: Kádár „a legkomolyabb hibának azt tartotta, hogy júniusi számban megjelent cikkért leginkább a főszerkesztőt büntették meg, pedig a publikáció megjelenéséhez nem volt köze, azt a két szerkesztő (Annus József és Olasz Sándor) határozta el.” A pártvezér szavai szó szerint: „Azt mondom, hogy a rendszerünk ellen szóló publikáció történt. Ki tette? Ez a két ember. Mi van velük? Majd fegyelmileg felelősségre vonják őket.” Az eredmény ismert: Annus József és Olasz Sándor munkájára nem tartottak többé igényt, s Vörös László főszerkesztőt is felmentették megbízatása alól.

A rehabilitációra 1989-ben került sor: július 1-jei hatállyal visszahelyezték a régi szerkesztőséget a folyóirat élére. A szerkesztőbizottság elnöke Vörös László, a főszerkesztő Annus József, a főszerkesztő-helyettes Olasz Sándor lett. A júliusi szám ismét a jól ismert „macskakörmökkel” jelent meg, a borító felirata: „Az 1986 júliusában betiltott számunkkal jelentkezünk”. Annus József köszöntőjében így írt: „Három évvel ezelőtt elköszönni se érkeztünk. Azt a lapszámunkat, amelyet most végre kézben tarthat az olvasó, felső parancsra zárolták, kinyomott íveit bezúzták, a szerkesztőket munkahelyükről kitiltották. Költőmunkatársunkkal szólva: a Tiszatáj vértanú lap lett. (...) Miként kívánunk most mi megszólalni? Tisztességesen. A humánus hangján.” – Ez a célkitűzés meg is valósult. A Tiszatáj mind a mai napig „tisztességesen, a humánus hangján” szól, és a magyar irodalmi élet meghatározó orgánuma.

Gyuris György elfogulatlanul mutatja be a szegedi folyóirat ötven évét. Munkája egyedülálló abban a tekintetben, hogy még ma is fennálló sajtótermék történetének feldolgozására vállalkozott. A monografikus jellegű sajtótörténeti áttekintésből kiviláglik, hogy a szerző lelkiismeretesen és személyes érintettséggel közelített a tárgyhoz. A kutatás során felhalmozódott hatalmas tényanyagot biztonsággal kezeli, nem engedi kicsúszni a kezéből. Tudatosan és arányosan megszerkesztett könyv, számos érdekes bibliográfiai adattal. A folyóirat- és irodalomtörténet iránt érdeklődők haszonnal forgathatják e kiadványt, s bátran nekivághatnak az eleinte talán félelmetesnek tűnő betűrengetegnek. A dátumok és nevek erdejében azonban nem tévedhet el a „túrista”, mert az „elágazásoknál” pontos jelzések mutatják az utat.

(*A Somogyi Könyvtár kiadása, Szeged, 1997*)

Híreink

Márciusi számunk összeállításával emlékeztünk a kerek évfordulóra: a folyóirat első száma 1969 márciusában jelent meg, tehát harmincesztendő a Forrás.

A Kecskeméti Tavasz Fesztivál keretében került sor március 17-én a Megyei Könyvtárban az ünnepi irodalmi estre, melyen közreműködött: *Banner Zoltán, Buda Ferenc, Dobozi Eszter, Gion Nándor, Hartay Csaba, Háty János, Kovács András Ferenc, Körmendi Lajos, Pintér Lajos, Podmaniczky Szilárd, Sándor Iván, Tolnai Ottó, Vekkerdi László* és *Zelei Miklós*. A beszélgetést vezette *Füzi László* és *Komáromi Attila*.

A *Forráshoz kötődő képzőművészek* kiállítása március 17-én nyílt meg a kecskeméti Ráday Múzeumban. A kiállítást *Karsai Péter*, a Bács-Kiskun Megyei Közgyűlés alelnöke nyitotta meg. A kiállításon szereplő művészek:

Bagi Béla, Bardócz Lajos, Báron László, Benes József, Berki Viola, Bodor Miklós, Bodri Ferenc, Bozsó János, Damó István, Diószegi Balázs, Dohnál Tibor, Gerle Margit, Goór Imre, Horváth Mária, Kádasi Éva, Kalmámé Horóczy Margit, Komiss Dezső, Keresztes Dóra, Klossy Irén, Lakatos Pál, B. Mikli Ferenc, Molnár Péter, Nagy István, Nagy Kristóf, Nagy László, Szécsi Margit, Orosz István, Ötvös Nagy Ferenc, Pálffy Gusztáv, Petri Ildikó, Plugor Sándor, Pócs Péter, Polyák Ferenc, Probstner János, Schéner Mihály, Somogyi Győző, Gy. Szabó Béla, Szalay Lajos, Szappanos István, Szilágyi V. Zoltán, Szoboszlai Péter, Tóth Menyhért, Vinczellér Imre, Zalatnay Pál.

Szociofotó a Forrásban címmel a kecskeméti Katona József Színház Galériájában nyílt kiállítás. A kiállító művészek: *Bahget Iskander, Dormán László, Görbe Ferenc, Straszer András* és *Walter Péter*. Kiállításukat megnyitotta *Albertini Béla* fotótörténész.

Budapesten a Műcsarnok március 25-én mutatta be a jubiláló folyóiratot *Buda Ferenc, Dobozi Eszter, Faludy György, Füzi László, Hartay Csaba, Háty János, Karafiáth Orsolya, Kiss Benedek, Pintér Lajos, Sándor Iván, Tolnai Ottó, Utassy József, Vekkerdi László* és *Zelei Miklós* közreműködésével.